

T A R T A L O M

3	MARKÓ BÉLA	
	Elégedetten hátradől, Kilátás, Licentia poetica, Lábjegyzet Babitshoz	(versek)
6	GÉCZI JÁNOS	
	Kioldozatlanul, Az utolsó szó, Alkémista	(versek)
8	ACZÉL GÉZA	
	(szino)líra – torzósztár	(versek)
11	HALMAI TAMÁS	
	A pillanat, Az anyalfestő, Súlytalanság, Delej, Hangodon szól	(versek)
14	ANTAL BALÁZS	
	A szelídítés	(elbeszélés)
20	BECSY ANDRÁS	
	A bejárós, Hajnal	(versek)
21	CSILLAG TAMÁS	
	Fiamnak, Frontátvonulás, Az anyáknak, Mintha valahol elmaradtam volna	(versek)
23	MAGYARI BARNA	
	Az ezerarcú jövő, Tisztul az este teste, A hús jelmezbálján	(versek)
25	SZIL ÁGNES	
	Gyomor, alváz, egy méhecske	(novella)
27	EGYED EMESE	
	Álomidőben, Ébredés előtt, (Kérdez), (Várákozik)	(versek)
29	KULCSÁR FERENC	
	Ezeregyéjszaka	(vers)
33	KOCSIS CSABA	
	Agyagba gyúrt emlékezet, A nagyrábéi úrasztala, Lepketánc	(versek)
35	PETRŐCZI ÉVA	
	Önarckép 2015-ből, Ingrid Bergman Robert Capának, Metafora, 2014-ből	(versek)
37	POTOZKY LÁSZLÓ	
	Próbababa	(elbeszélés)
40	ELEK TIBOR	
	„itt már csak én beszélek” – Beszélgetés Potozky Lászlóval	
46	BALASKÓ ÁKOS	
	Mindenkorban, Út bőr alá	(versek)
48	MOGYORÓSI LÁSZLÓ	
	Első Nacht, Eva, Sarc, Megjössz	(versek)
50	MELHER DÓRA	
	Perforált lélek, Semmiben sem, Kiszáradt a kád	(versek)
52	CZAKÓ GÁBOR	
	Az óriás és a halott asszony, Újra...	(novellák)

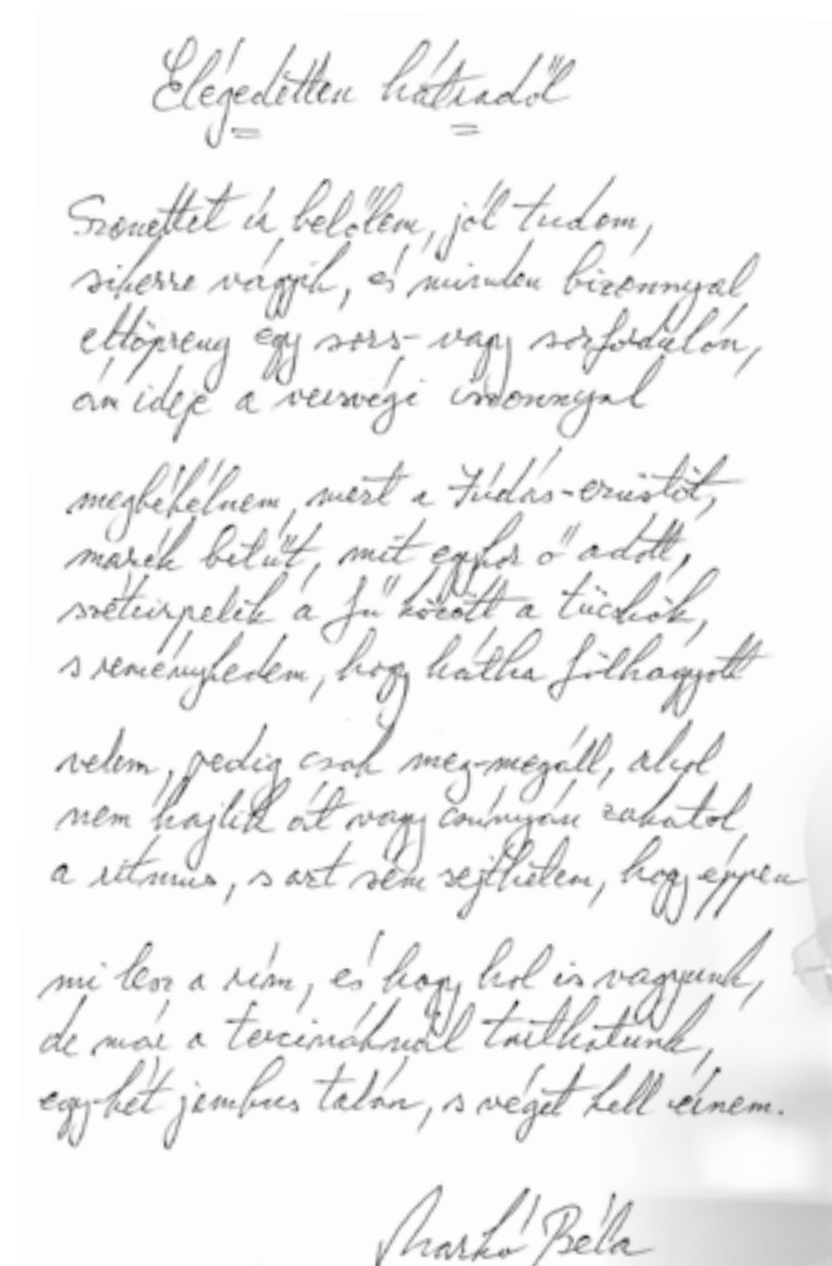
		PAPÍRHAJÓ
55	MS LITTLEWOOD	
	Felleg Úr, Szellő Kisasszony, Piranya, Rajzolj egy embert	(versek)
58	KOCSIS NOÉMI–NAGY ORSI	
	A láthatatlan pintyő	(meserészlet)
60	AYHAN GÖKHAN	
	A felfedezésre váró tér – Beszélgetés Szabó Imola Juliannával	
63	KELEMEN ATTILA	
	Tesla lehet infantil is – Lakatos István: A majdnem halálos halálsugár.	(kritika)
		MŰHELY
65	GÖMÖRI GYÖRGY	
	Tengerre, magyar? – Tengeri utak régi irodalmunkban	(esszé)
71	MARKÓ BÉLA	
	Reformszonett	(esszé)
76	PATAKY ADRIENN	
	A szonett átörökítése a kortárs magyar irodalomba	(tanulmány)

82	BALOGH DÁVID	
	A figurális és az absztrakt festészet határán – Szentgyörgyi József művészete	(tanulmány)
87	SZILÁGYI ANDRÁS	
	Leszakadt képek a falról – Etűdök Szentgyörgyi József festészetéről: a festészet mestere, avagy a drámai mélységű színeköltő	(esszé)
93	DEÁK CSILLAG	
	Hadisten, sereg nélkül	
96	KÖLÜS LAJOS	
	Hátamat hátamnak vetve – El Kazovszkij Magyar Nemzeti Galéria-beli kiállításáról	(esszé)
		FIGYELŐ
99	NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF	
	A múlt belakott építménye – Krusovszky Dénes Elégiazaj	(kritika)
	ZÓLYA ANDREA CSILLA	
102	A megszámlált megszámlálhatatlan – Murányi Zita: Csillag	(kritika)
	KONCZ TAMÁS	
105	A bánat bizonyítása – Háy János: Hozott lélek	(kritika)
	BENEDEK LEILA	
107	Van-e mélysége az élességnek? – Potozky László: Éles	(kritika)
	ERDÉSZ ÁDÁM	
110	Szép játék, joga bonito – Egressy Zoltán: Lila csík, fehér csík;	
	Gazdag József: Egy futballfüggő naplójából	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

MARKÓ BÉLA ◀

Kilátás

Úgy képzeltem, hogy mind fennebb jutok,
ahol majd egyre nehezebb a korrallal
megbirkózni, sok csenevész bokorral,
s az is lehet, hogy végül nem tudok

még megpihenni sem, de érkezésem
kárpótól mindenért, mert meztelen
fekszik a völgy, míg nézem nesztelen,
s fokozhatnám tovább, mivégre éltem,

ám attól tartok, mindez csak egy giccses
költői kép, nem több, és mégsem így lesz,
ellenkezőleg, süllyedek, s nagyobb

már nálam, persze, lassan-lassan minden:
szemem előtt az irgalmatlan Isten
fűzőld cipőfűzője felragyog.

Licentia poetica

Az almafa például honnan tudja,
hogy meddig is nyújtózkodhat az ág?
S ha mégsem tartóztatná meg magát,
mi lenne? Figyelmeztetné a súlya?

De épp azért hasad le megrakottan,
mert elhallgattatja a sok gyümölcs
a vészcsengőt, mi rendszerint üvölt
ilyenkor, s most pityeg, míg összeroppan

egész stratégiája. Fontosabb,
hogy mégiscsak teremjen? Jó sokat
és egyre édesebbet? Semmi mással

nem alkuszik, s még akkor is kimért,
ha dús a föld. Hát végül is miért
békül meg a pirosposzsgás halállal?

Lábjegyzet Babitshoz

Egy láthatatlan vonalon belül,
amit már annyiszor próbáltam eddig,
és mindig működött, reggeltől estig
járok-kelek, míg arrébb jól megül

egy házörző, talán maga az Úr,
vagy csak egy eb, ide-oda rohangál,
igaz, a demarkációs vonalnál
nem ér tovább, meg-megfeszül s lazul,

bár nyilván játék ez neki csupán,
bóbiskol egyet minden délután,
de félszemmel figyel, és újrakezdi

az ugatást, ha túl közel vagyok
s reménykedem, hogy szabadulhatok,
mert hátha mégis lakható a semmi.

Kioldozatlanul

Mindazt, amit sosem szerettem volna
mindent tudtam. Arcélt s mitológiát
kapnak a dolgok, mint amikor a tör
végezve küldetését véresen
a padlóra hull. Célzások és hivatkozások
zűrzavarában azonban mégiscsak
ott hever a tett, van teste neki.
Az igazság, amelyet nem kell bevallani
ha ízét nem is veszti, de színét megváltoztatja
mint a levegőn hagyott vörösbort.
Az evangéliumban száz macska él
végítéletként acat nődögél, esély
gördül alá a hegyoldalon
miként a napfolt előtt az árnyék
egymásból mind-mind kioldozatlanul.

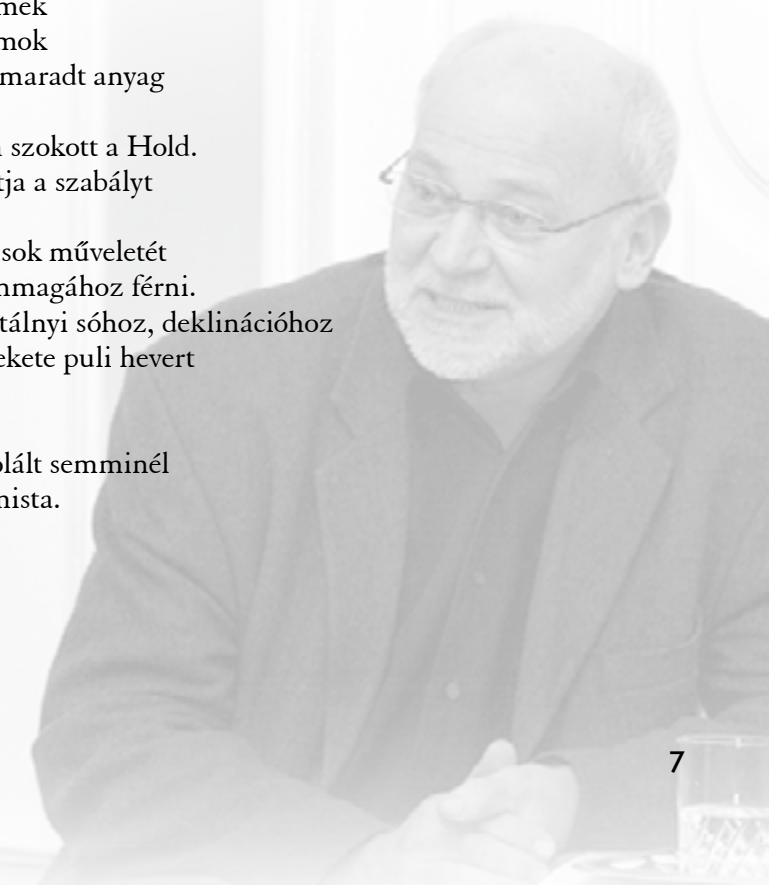
Az utolsó szó

A nyelvet, amellyel elmondhatja sorsát
ahogyan az arcát
amelyet tizenhét éves korában visel
elvesztette. Most
amikor fölismeri a hangból
hogyan ugyanaz a kabóca szól
ami egykor a fenyőligetben
a víz sem más, mint amelynek
sója és kékje megnevezetlen maradt
s a liget kútja is előrémlik, amelybe
akként hull bele a sok szó,
mint esett a múltba az évek gyöngysora.
Nem kap vissza semmit.
A nyak kagylóhéj-belső ívét.

Szétporlad, mint a tüll
és tüll takarta test.
Elbeszéletlenül ne maradjon
szükség lenne egy tekintetre
s a másakra, mely a mélyére fúr.
Hiába minden, nincs nyelv
amelyben érezné magát
mint mondat a bőrkötésbe húzott könyvben
otthon.

Alkémista

Hogy kövesse az emberi nyelvet
belső tekintetét hűs kristályon tartva
a dolgokat ellentétükkel nevezte meg.
Hozzászoktak, miként háziállatok, a jelképek.
A pontosság jellemezte, napra éj, hidegre meleg
boldogságra szenvedés következett
kezdetől végig mindegyik
ahogyan a lukba betömött rongydarab
pontosan kitöltve saját üregét.
Míg nem kőzetből a fémek
kiolvadtak a szimbólumok
egyik hajnalon a hátramaradt anyag
úgy kivilágosodott
mint korai napfényben szokott a Hold.
A sors jelezte, nem tartja a szabályt
nem látszik a kéz
amely elvégzi a tisztítások műveletét
de nem tudott többé önmagához férni.
A koponyájához ért, a tálnyi sóhoz, deklinációhoz
emlékhez, amelyben fekete puli hevert
mind-mind idegen.
Nem több végső soron
a szavakba jól bebugyolált semminél
aranya nélkül az alkémista.

► ACZÉL GÉZA

(szino)líra

torzószótar

alkalmazott

egykor sokat ütem együtt klasszikusokkal volt közöttük költő színész tudós festékszagú jobb-bal akkor értelmetlenül hangzott a többnyire mulatozóvá szétesett éjszakákban némelyek mily süppedő vörös szőnyegekén jártak netán füstös kocsmák mélyéről jöttek s onnan kitántorogva is egyre füstölögtek az éppen szemben borozgató társaikra mint hedonista orosz festményeken a kozákok bámultuk egymást és a hatalom gőgje felől nem fogott az átok némi mély zsigerből kiküzdött értékrend volt a nyitja hogy hajnali zárásra kivirítva elfelejtette küldetését a fölsőbb delegát óbégatva talán még egybe is láttuk a hazát egy részük szégyenkezve még adta is a vélt kötelezőt mely egyre zavarosabbá vált és mire a döcögő délelőtt ránk szakadt érződni kezdett politikusainkon a szakmaszag s mi a lázadó peremek is kezdtünk belátóbbak lenni végül nem akadt közöttünk senki ki zsebre vágott kézzel mint egy fölényes jenki ránk tukmálhatta volna igazát ki hitte még akkor nemsoká nyikhajok nyerik a csatát és mivel a létben állítólag minden relatív alkalmazott világunkban jobban szétszakad az ív amely avatott dolgainkat összekötötte

alkalmi

mostanában egyre többször tódul utcára a nép kihajtja a keserűség olykor némi fakó lelemény mivel egyre jobban érzi hogy nő a szakadék a megtollasodott hamiskártyások és a műanyagot is alig zabálók között s mindez förtelmes cinizmussal nyakon öntve a jog látszatát is ledöntve mozizik a szürke tűzfalakon persze expresszív nagy lobogásokra már nincsen ok mivel körben csak a bűnök vannak egymást taszigáló változatok hol szittyába hol kozmopolitába öltözötten morális utóvédharcokban a jámbor ledöbben valahol megváltozott az emberiség mezők tarka vadvirágai az érzelmi futamok a fontos fórumokon a hatalom kéjes mámore tobzódik mögötte számolatlan dől a pénz gyatra mítosza s az alkalmi fohászokban az embernek már nincs jóízű vallása nincs hona súlyos malomkövek között a család szentsége is tépett s menekülj ha papos szólamokkal hisztériázzák át gyatra hordószónokok a megroppant egészlet mivel ezek volnánk szentek és tiszták nélkül a végtelen ugaron legfeljebb álmainkban csillan meg büntelen arcunk a kristály vizes tavon és a bűnözőknek megbocsájtanának hiszen ők is jönnek velünk a föld alá

alkalom

az ember már érettsége hajnalán gyermekeket nevelget akik idővel a közeléből el is peregnék később valamilyen különös biológiai kényszerként másként mentve szokatlan neveket ragaszt a szerelemre amiben nosztalgia és csalódás egyként keverednek s azt nevezzük gáláns esetnek ha némi önkritika járja át az omladozó ház falát melyben a romantikáról már ideje lemondani hiszen mint a zuhogó idő malma a múlásban kezd relatívvá válni a hűség fogalma s lojálisabb lesz a

holnapi túlélés magánya hiába vonszolná már kézen fogva valami újsütetű melegségnek érzete felé a párja belekapaszkodva a közösen megszenvedett élmények sugarába kölcsönösen feledtetve a feledni valót magad sara is kezdetektől fertőzi a jót melyet a kamaszos álmodozás kora egykoron kitalált hisz végül egyikőjük sem találta meg igazán magát rossz pillanatokban a kudarcot egymásra fogva mivel szuverén alak is a kapcsolat foglya melynek önző felrúgását nem kívánja legfeljebb sörös alkalom adtán olcsó poénként süti el az árva a kicsi szimmetriát két feleség négy gyerek nyolc unoka mi legfeljebb ott hibádzik nejként nő volt az a két másik

alkalomadtán

hetven táján ha addig véletlenül mázlija volt mert mint a kutatás is bevallja jórészt szerencse dolga minden talán még a halálon túl is nem csak innen kezdi bekeríteni az embert a rák nem mondom nagy a versenyfutás s bár gyerekkorom óta mindtől félek én talán mégis a koponya lékelés vezet éberem száguldani át sok bűnös évezredet miközben a fúró a fejedem megy át ezt lassan mesélte egy kitűnő költőbarát a hallgatóság sorra koppant székéről a kőre csak ő nézett mivel már látta a múltásnak kapuját bölcsen előre míg egy gyomorvágta a szólást át nem vette s hatalmas varratokkal lett tele az este körben megakadt az éjszakai nassolás majd a jobb oldal kezdett köztünk iszonyúan szűrni mivel mája végső stádiumáról értekezett érzékletesen a piás aztán nagyot fészkelve kemény ülőkéjén csüggedten egy öreg csak annyit szólt hererák persze szűkszavú volt mindig a társaság női tagjai nem is éreztek eléggé együtt ahogy illik idegenes volt nekik a terep néhány részvétlen gyanútlanul félrenézett nem sejtve majd náluk is a végbél vagy a szív lassan egyre megy nehezteltek alkalomadtán szót kellene ejteni az irodalomról is

alkat

társaságban milyen gyakran tűnik úgy hogy a fazon nagyképű alkat mert miközben a környék néhány mohó tagja kéjjel készíti elő a verbális utat ő valahogy vitatkozgatni nem akargat vagy mert a témához túlságos hozzáértést szimulálni nincsen kedve vagy egyszerűen meg van épp keseredve s elviszik légies tájakra a lebegő gondolatok mire nagyon is elegendő ok megannyi testnek és tárgynak fizikai távolsága melyeknek ívén mint téli huzalokra a nagyobb jégszemek kikristályosodnak a hiány s a szeretet magánya burokként óva és megalázva a maga világában kalandozót és mikor már felgyűrt ingujjban önmaguk győztes pozícióit keresgélgetik remegve a fölizgult hangadók a fáziskésés faragására nem támad kellő belső indíték a tétován átformált véleményt szaporázni főleg ha indulatától elemelkedve már vak logikai szakadék felé keringet a másik arról már nem is szólva ha a gyűrődését nem kívánó a téma tudásával nincsen beoltva s a kerek blöffökre pedig nem kíváncsi hiába éleződik az elmélkedéseken bárki kire nemsoká úgyis ráül az éjszaka s álmosan megszólal benne a menj haza egy pohár fanyar borocska után

alkohol

ha az ember teljes vértetében nincsen ott legfeljebb partikuláris lírai futamot engedjen meg magának mielőtt körben merengéseire hágnának a harapós morális kutyák ki gondolta volna egykor az első krumpliból párolt konyakra érkezve a csatornaparti réten át mikor riadt kicsike gimnazista párjával óvatosan előjött a kamasz az első rosszízű kortynak végtelen története van a kisvárosi álitaloktól a nélkülöző évek merész borzongásain át ahol útkeresés és a szorongás mögött több volt a hánytató és igenis ihatatlanul keserű volt a sör s csak hőzöngéshez kellett az al-

kohol mely kínosan meggyötört nem beszélve a diák ifjúságról melyhez nem kellett még
 semmilyen erkölcstelen gólyatábor amelybe az új klérus saját botrányai között szörnyülködve
 belenéz ha hazugságokig szaladt föl az ész ám az is rettenet ma mennyi pénz kell a franciásan sikkes
 berúgáshoz melyben a finom szesz az agyon épp hogy átsuhan míg züllött kocsmákban
 a sok szerencsétlen kábán emelgeti a denaturált francokat mert a létét gyorsan muszáj feledni
 ha homlokán virít a stempli mivel nincsenek nála kitörési pontok iszom is rá egyet és bontok

2002. augusztus 10. (2002; pasztell, papír; 100x70 cm)

A pillanat

A pillanat mikor kisöpri
 az időt a pillanatot
 valami tudatalatti-fölötti
 erő s akkor megtudhatod

milyen az üresség az űr
 a nincs melybe beszabadul
 a szabadság de személytelenül
 a szeretet de alanytalanul

a pillanat mikor magadra hagy
 a sejtés hogy csak szanszkrit mantra vagy

és földönfutó utak vesznek körbe
 gerinced helyén égig él a fa
 talpadalatnyi az ígéret földje
 készülj az álmok nappalaira

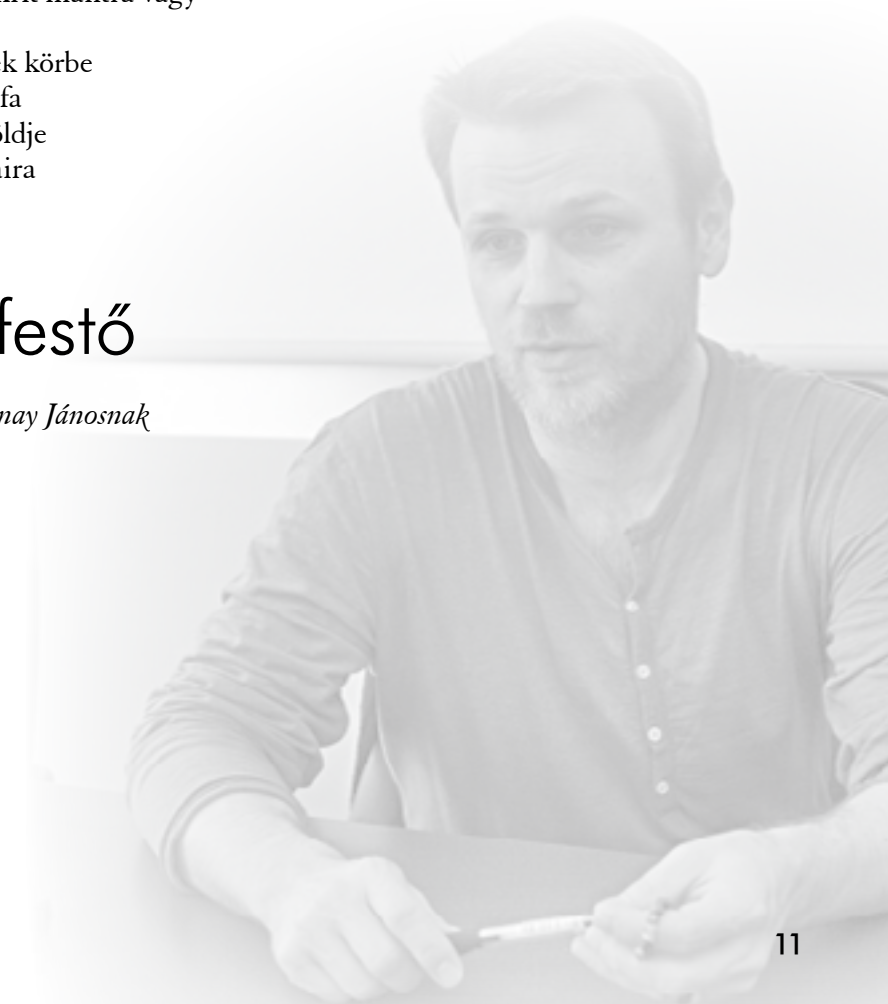
Az angyalfestő

Akány Jánosnak

Áll az üres
 vászon előtt a festő
 amit keres
 az örök eljövendő

ablak kereszt
 ház bábú formák színek
 absztrakt egek
 alatt kimért szelídek

a lény feje
 félrebillenni látszik

a tér fele
ragyog aztán a másik

a fényt a kéz
puhán kitapogatja
ha szemre kész
készül szitanyomatra

s túl a kegyes
végső ecsetvonáson
áll az üres
festő előtt a vászon

Súlytalanság

„...nem a vezényszó: Rohamra! s Imához!
Hanem a megfordított vánkös.”
(Illyés Gyula: *Ditirambus a nőkhez*)

Mikor a nincsből a súlytalanságba
a szépség utat keresett
talált egy asszonyt s úgy találta
az út a szeretet

mennyi vidék mennyi világ
színtiszta szín a tisztaság
száriban blúzban kimonóban
Isten dobog íme a nőben

az anyag alatt aktra lel
ki tudatra a tettben
festék alatti akvarell
ama Megfesthetetlen

párát a fény öröm a testet
lelkesíti szellemmé szentté
mintha valami nyelvvé feslett
nyűhetetlen szerelem tenné

mikor a szépség utat keresett
hogymegmutathassa magát
a képzeletnél kevesebb
képnél többet talált

Delej

„...Isten otthon van,
mi azonban idegenben.”
(Eckhart mester)

Aki föltámaszt nem kuruzsló
aki delejez nem vajákos
nyelve hegyén neved a kulcsszó
a szeretet varázslatához

aki látja az aurádat
aki segít a segítőknek
annak a távolság csak távlat
melyben a tervek elidőznek

a párák peremén a teknőc
a ködök közepén a lótusz
s földön a fényre képesebb nők
tudják mit öntudatlan jól tudsz:

amíg alszol alszik a virradat
a harmadik szem pillái alatt

Hangodon szól

Milliárd évig vándorolt
az az erő hogy nyelveden
mondat legyen
(és a mondatból szerelem)

vigyázatosan pártfogold
a szavak felekezetét

hangodon szól egy régi kozmosz
az eljövendő csillagokhoz
bölcsen bolondozz
dadogásod istenbeszéd

A szelídítés

A hírt az erdőből a Vad Mundi hozta meg. Ő ment el annak az embernek a feleségéhez, hogy megmondja neki. A Vad Mundi meg az az ember ott fent az erdőn párban dolgoztak, és jól megvoltak, talán azt is mondhatni, hogy összebarátkoztak. Úgyhogy ez a dolog az emberek között az erdőn magától úgy rendeződött el, hogy a Vad Mundinak kell az asszonynak elmondani. A Vad Mundi meg az asszony még sohase találkoztak. Az az ember nem hívta meg sohase magához, se a Vad Mundi azt az embert. Nem is nagyon állt az ilyesmi szokásban az olyanforma férfiak között, mint ők. Nem volt a másikat mire meg hova meg miből meghívni. Legfeljebb csak a kocsmában ültek össze páran, de akkor is csak addig, amíg a pénzük futotta, vagyis nagyon rövidke időkre. De most a Vad Mundi meglátta annak az embernek a házát. Előbb csak kívülről, utóbb belülről is. Olyan volt, mint ahol tizenöt-húsz év rendes kis tisztas szegénységéből, kis keresetektől, egy-egy szerencsés nagyobb alkalmi munkából, alkalmi vételből, kevéske kölcsönökből azért sikerült valamit összehozni. Egy valamikor, valami másik háznál, ahonnan ezek használtan megvehették, még divatosnak számító, fehér oldalú konyhabútort. Egy vagy tizenöt éve a lengyelpiacon majdnem drágának számító, fehér oldalú sarokülőt. Alig pöndörödő pévécét a konyha padlójára. Mikrohullámú sütőt. Egy jobb ruhát talán az embernek, meg még egy párat az asszonynak a nyolcvanas évek semmilyen divatját követő, bumfordi nagyszekrény mélyén, bent a szobában. Bár a szobát a Vad Mundi nem látta, csak éppen el tudta gondolni mindjárt. Az asszonyon nem látszott, hogy ennyi szegénység után azt gondolná, már nincsen remény. Például tisztaságot tartott, amivel a Vad Mundi a magáéban úgy volt, hogy ha nincsen mit tartani a tiszta házban, akkor a tisztaság is ugyan minek. De most mindjárt megértette, ahogy az udvart meglátta, hogy a tisztaság tiszteletet parancsol. Ő meg ott állt nyakig mocskosan az átizzadt ruhájában, büdösen, akár a dög.

A Vad Mundit azért hívták így, mert ha megdühödött, nem tudott parancsolni magának. A Vad Mundi tudta ezt magáról, de nem tudott mit tenni ellene. A magaféle embereknek jó volt úgy is, mert különben mindegyiknek volt valami hasonló difije. Mások közé meg nem kíváncszott, és nem is nagyon ment sose. Pedig különben fogékony volt sok mindenféle, rossz tanulónak se számított sose az iskolában. Mégis, akik törődtek volna vele, azok is mind feladták a kiszámíthatatlan természete miatt. Kezelhetetlen, azt mondták rá, és nem is lett belőle semmi. Az az ember, ott fenn az erdőn, az éjféltől hajnalig tartó műszakokban sokszor lenyugtatta. Valahogy, ki tudja megmondani, hogy, egy-két szóval mindig ki tudta űzni belőle az idegességet, a dühöt. Vagy majdnem mindig. Mert egyszer aztán jól felhúzták a Vad Mundit, és hiába beszélt neki az az ember, a Vad Mundi tiszta nyers, csillapíthatatlan idegből nekiugrott a heccelődő komának. És azalatt meg az az ember ott maradt magában a nagy fával, és megállhatott volna, sőt, meg is kellett volna állnia az egésszel, de ő nem, és mikor a Vad Mundi a kiáltásra visszaszaladt, már úgy kellett kihúzni az összeroncsolt testet a vastag törzs alól. És a Vad Mundi megbánta, hogy ő olyan Vad Mundi.

Amikor odaért, vett egy nagy levegőt és benyitott a kapun. Olyan rendes kis lukacsos lemezekből hegesztett kerítés kerítette a betonozott udvart. Amikorra betette maga után, az asszony, talán a nyikorgásra, már előjött a házból. A fekete haja kétoldalt a vállára omlott. Valami jobbféle háziruhát viselt, hogy a Vad Mundi meg is lepődött. Bár akkor nem tudta volna megmondani, mitől. Ő már azelőtt levette a fejéről a sapkáját, hogy a kilincset lenyomta. Beletúrt a hajába, hogy lesimítsa. És most meg ott állt vele szemközt a puha papucsában az asszony, akihez a Vad Mundi azért jött, hogy elmondja neki, mi történt a férjével aznap hajnalban, ott fenn, az erdőn, az illegális fakitermelésen.

Előre kigondolta, hogy majd azt mondja: Jó napot kívánok. Vagy talán: A kezét csókolom. Mundócki Gábor vagyok. Lehet, úgy tetszett hallani rólam, hogy a Vad Mundi. Vagy a Mundi gyerek. Azért jöttem, hogy elmondjam, baleset történt az erdőn. De most már egyszerre tudta, hogy ezt nem fogja így elmondani. Nem fog a szájára jönni valahogy ez a tetszikezés. És aztán gyorsabb is volt annál az egész, minthogy ilyen lassú mondatok belefértek volna. Az asszony már futott is. A Vad Mundi fején hirtelen átvillant, hogy egy rendes kis közös élet összeomlásának a pillanatait látja. Vagyishogy azt már korábban látta, most ez csak az, ahogy az asszony ezt megérti. A Vad Mundi nem tudta, mit csináljon, és később meg nem tudta, hogy mit csinált, hogy hogyan jött el onnan.

Pár napra rá aztán zajlott egy lassabb beszélgetés is közöttük. Mert a Vad Mundira azt is rábízták. Úgyhogy el kellett annak az embernek a házához megint mennie. Akkor látta meg belülről. Az erdei munkások ugyan nem vádaskodtak, mivelhogy az az ember épp annyira okozta ezt maga magának, de hát tiszta sor volt, hogy a Vad Mundinak van a legtöbb oka rá, hogy az asszonnyal ezt is megbeszélje. Az asszony leültette a konyhában. A Vad Mundi rettentően mocskosnak érezte magát a tisztaságban. Pedig már nem az erdei munkásruháját viselte. Gyűrögette a kezében a sapkáját, az asszony meg a viaszosvászon terítőt lapogatta. Nem kínálta meg semmivel. Ez utólag jutott eszébe, de nem rosszalóan, hanem hogy még az a jó, hogy nem. Az asszony magába roskadva ült a széken és a kezébe tette az arcát. Nem sikongatott vagy hisztériázott vagy fenyegetőzött vagy káromkodott, meg semmi. A Vad Mundi a saját anyjára gondolt, hogy az a haját tépte. Igaz, hogy az ő anyja akkor sem volt éppen színjőzan, amikor megtudta, hogy az apja meghalt az útépitésen üzemi balesetben. Már amennyiben annak lehet mondani, hogy ittas állapotban az úthenger alá esett. Az anyja be akarta perelni az egész kurva útépitő céget meg mindenkit. De csak a hisztériáig jutott el. Meg addig, hogy felsorolja, micsoda anyagi veszteség érte az ura fizetésének a kiesésével. A halála napjától egész a nyugdíjas éveig. Azt is felsorozva. Közben meg az apjával gyűlölték ők ketten egymást egész életükben.

A Vad Mundi ezen a második látogatásán elmondta, hogy ketten dolgoztak párban az asszonynak a férjével. És azt is elmondta, hogy magára hagyta, és így felelősség terheli. Pedig erről, azt gondolta, örökre hallgatni fog. Hogy még magának sem vallja be majd. És most meg egyből előjött vele. De elmondta azt is, hogy meg kell kérje az asszonyt, a többi ember érdekében, aki még ott volt, meg a vállalkozó miatt, aki ugye mégiscsak munkát adott a férje kezébe, és hát végül is nem tehet erről az egészről. És hogy persze az a vállalkozó jelentkezni fog majd és nem hagyja cserben. De fogalma nem volt róla, hogy az asszony érti-e. Abban meg egyre biztosabb lett, amíg beszélt, hogy mindezt az egészszet nem is most kellene neki ott mind elmondania. De ha nem most, hát akkor mikor?

Az asszonyból valami álmatag nyugodtság sugárzott. Miközben persze a könnyekig zaklatta az egész történet. Hiszen már fel kellett, hogy fogja, hogy ennek a nyugodt kis rendes életnek itt a telepen a gyerekei meg az ő számára vége van. A Vad Mundiba hirtelen az is belevillant, hogy mi van, ha ezek ketten még szerették is egymást? Ennyi közösen leélt évnyi szegénység után. Ami persze, mármint az évek, az asszonyon nem nagyon hagytak nyomot. A Vad Mundi ismerősként csodálkozott rá a bólogatásokra, arra, ahogy az asszony felkapta, meg újra leeresztette a kis kerek étkezőasztalra a kezét. Puha, ez a szó jutott a Vad Mundi eszébe. Meg, hogy nem lehet neki ismerős az ilyesmi sehonnan se, mert minden rokona, barátja, ismerőse állandóan nyugtalan, ideges, hisztérikus, a tébolyig idegbeteg. Köszönöm, hogy eljött és elmondta, Gábor, mondta végül az asszony. A Vad Mundi hirtelen azt hitte, máshoz beszél. Nagyon régen nem szólította Gábornak már senki.

Az udvarban, kint a ház mögött, a kertet pár napos gaz verte fel. Azóta nem kapálta meg, még jó hogy, mondta a Vad Mundi magában. Ott állt a mindenféle farostlemezekből meg bádogból, meg ami még került, abból összeeszkábált kis műhely, amelyben az az ember fűrt-farigcsált, kopácsolt, meg nyilván mindent, amit tudott, megjavított. Még az is látszott, hogy mit hagyott éppen félbe, a munkapadon szétszerelt vasaló várta vissza azt, aki nemigen gondolta volna, hogy örökre úgy hagyja ott. Leghátul tyúkól, disznóól. A disznók rőfögtek, dohogtak, zörgették a vályút. Az az ember ott az erdőn elmondta a Vad Mundinak, hogy pár éve belevágtak a nagybani disznóhízlalásba. De hogy mennyire nem jött be, és már csak azon van, hogy még az idén levágja meg kimérje mindet, amennyi maradt még. De már másvalaki fogja. A két fiú pedig ehhez kicsi még. Meg hát kollégiumban laktak.

Sok tennivalója lesz itt, látom, mondta az asszonynak. Elkelne itt a férfikéz, befejezni ezt-azt. Ha úgy van, csak tessék szólni, mondta tovább a Vad Mundi. Eljövök, és megcsinálom, amit tudok. Köszönöm magának, Gábor, mondta búcsúzásképpen az asszony.

A temetésen találkoztak harmadjára. Bár az nem volt olyan igazi találkozás. A Vad Mundi nem igyekezett az első sorba állni. Nem egyébert, minthogy tudta magáról, nem kifogástalan a gyászruhája. A többi ember a telepről, ahogy a Vad Mundi elnézte őket, nagyjából mind ugyanígy lehettek a magukéval. Legfeljebb egy-kettő akadt közöttük, meg még az idősebbek, akiket nem izgatott a dolog. Vagy csak nem vették észre magukat, mert fogalmuk se volt olyasmiről, hogy lehetne tisztességesebben is festeni. Az asszony meg a két fiú a koporsónál persze tisztességesen nézett ki. Kiríttak a rokonok közül is, de inkább csak akkor, ha az ember tüzetesen megnézte őket. Talán csak a kisebbiken látszott, hogy nem rá való a zakó. De az is lehet, hogy egyszerűen csak összeszakadt az a gyerek. A Vad Mundi megértette ezt. Ő úgy érezte magát a saját apja temetésén, mint aki maga is meghalt egy kicsit. Pedig ő meg az apja nem álltak valami túl közel egymáshoz.

Ott álltak az emberek a favágóbrigádból. A vállalkozó, aki hozta-vitte őket meg a kezükbe adta a szerszámokat meg persze a pénzt, az nem ért oda. Meg a heccelődő koma se. A Vad Mundi, ha valamitől, akkor attól tartott, hogy ezek is ott lesznek és kihozzák a sodrából megint. Ha ezek ketten eljönnek, neki kellett volna időben odébb állnia, hogy ne legyen semmi baj. De nem jöttek el. Ő meg azon kapta magát, hogy mégis ezen gondolkodik. Amikor az egésznek vége lett, az a pár ember, aki tudta, hogy ilyenkor mi a szokás, mert máshol már látott ilyet, odagyűlt a gyászoló család köré, hogy megfogja a kezüket és a szemükbe nézzen és mondjon is valamit, pár szót a gyászáról legalább. A Vad Mundi még nem látott ilyesmit sohase temetésen, de hamar megértette, hogy mi történik. Beállt ő is, hogy részvétet nyilvánítson.

A két fiú az apjuk tömzsiségét örökölte. Az arcuk csupa kerekded vonal. Inkább csak a duzzadt ajkuk meg a szemük vágása az anyjuké. Az ösztövérség s a teltség találkozása különös, barátságos jeleget adott a vonásaiknak, ahogy a Vad Mundi elnézte őket. Valahogy mégsem tudta elhelyezni annak az embernek a világában a két fiút. Talán mert olyan keveset hallott róluk az apjuktól. Ekkor jött rá, hogy tulajdonképpen az asszonyról meg még annyit se hallott. Hogy ahogy más emberek munka közben állandóan azt pofázták, hogy hogy meg mint volt az asszonnyal éjszaka, meg hogy ilyen hülye meg olyan, meg hogy hogyan kurválkodik, az az ember sohase mondott semmit se. A Vad Mundi nem volt nő ember, vagyis ők ketten, mint akiknek nincsen mondanivalójuk, csak hallgatták a többieket olyankor. Bár a Vad Mundi egyik-másik asszonyról meg nőről, pláne a fiatalabbakról, azért mesélhetett volna. De nem mesélt.

Elnézte most ezt az asszonyt és azt mondta magában: Mennyi tartás van ebben az egyetlen nőben. Látta, hogy a betemetett sírgödör mellett is ő tartja a fiúkban a lelket, egy-egy mozdulattal meg oda-fordulással tesz róla, hogy azok kibírják. Legalábbis a Vad Mundi azt gondolta, hogyha ő lenne a fiúk helyében, ennyitől ő többet is kibírna. Azután a Vad Mundira rájött valami, amitől végül mégiscsak ki kellett állnia a sorból, így aztán elmaradt tulajdonképpen azon a harmadik alkalmon a szemtől szembeni találkozás.

A temetés után vagy két héttel az asszony állított be a Vad Mundiék házához. A Vad Mundit többé nem vitték magukkal az erdőre azután a baleset után, amit elég körülményes volt úgy beállítani, hogy csak az az ember maradjon benne egyedül magában, aki aznap ugyebár meghalt. Azóta a Vad Mundi csak annyit csinált napra nap, hogy megivott minden ihatót, ami a keze ügyébe került, meg némi ihatatlant is. És verekedett, mert nem volt már, aki nyugtató szóval hatott volna rá, mikor bekattant. Amikor a kutyaugatásra kinézett, mert addig az ágyában hevert még, és meglátta a kapuban az asszonyt, hirtelen azt se tudta, hova kapjon. Reflexből arra gondolt, hogy majd elmegy. De aztán kinyitotta az ablakot és kikiáltott, hogy: Mindjárt. Azután felrántott magára egy atlétát meg egy nadrágot, a szobaajtót gondosan becsukta maga után, hogy a konyhából majd ne lehessen oda belátni, aztán az asztalról lekapta a már amúgy is merevre szikkadt viaszosvásznat az összes kupakkal meg a cigarettahamu szürke buckáival, ami megtapadt rajta, és bedobta csak úgy a spájzba. De már tisztát nem volt

érkezése elővenni, se azzal nem törődhetett, ami a padlóra hullott róla. Azután kinyitotta mind a két ablakot, hogy kiszellőzzön valamennyire, de hát az már úgymint mindegy volt annak a sötét lyuknak.

A Vad Mundi abban a házban lakott az anyjával, ami még a nagyszüleiéről maradt a szüleiére és valamikor meg órá fog majd, és igazából a leghalványabb reménye se lehetett rá, hogy valaha is jobb helyre juthat ennél, vagy akár csak arra, hogy ezt valamivel is jobba tehetné. Kiment és belerúgott a kutyaába, az meg eltakarodott nagy vinnyogva. Gyorsan elnézett hátra, és magában azon imádkozott, hogy az anyja ne most akarjon a kertből vagy ahol van, onnan, előrejönni. Akkor a napvilágon már látta azt is, hogy nem éppen a legjobb otthoni ruháját kapta fel. De hát talán nincsen is ennél jobb tényleg, vagy nem sokkal, mondta magában. Az asszony sötétbarna hosszú szoknyát viselt, meg fekete, rövid ujjú felsőt. A kezében világosbarna, varrott, merev szatyornak tűnő táská. A Vad Mundinak hirtelen az a szó jutott az eszébe, hogy ízlés. Hogy kevés pénzből is ki lehet választani olyat, ami nem ordenáré. Hogy akinek van ízlése, annak még ez is sikerülhet. És hogy ezek szerint most már valaki ilyet is ismer, amilyet eddig nem még.

Kezét csókolom, köszönt, kikulcsolta a zárat és kitárta a kaput az asszony előtt. Az asszony rábólintott és halványan elmosolyodott, ahogy fogadta és visszaköszönt neki. Azután azt mondta, hogy ne haragudjon, amiért így rátör. A Vad Mundi motyogott valamit, hogy ugyan, hogy jut ilyesmi az eszébe. Hoztam valamit magának, Gábor, folytatta az asszony. És szeretnék valamit kérni is cserébe. A Vad Mundi felhúzta a szemöldökét. No, csak tessék beljebb kerülni, azzal félreállt és maga elé engedve betessékelte. Magas, törekeny alak lépett el mellette, még mindig nem csúnya, sőt, a maga köreiben tulajdonképpen feltűnő jelenség is lehetne. Ha lenne valakinek érzéke a nem csiricsáré nőkhöz is erre felé.

Abban a táskában ruhákat hozott. A férje fiatalkori ruháit, amelyek annyi év után most kerültek elő. Útba esett neki a házuk a munkahelyéről hazafelé. Az asszony a bőrdíszműben dolgozott. A fiaiknak ezek nem kellene már, mondta, és a Vad Mundi mindjárt értette, miért, mikor a ruhákat meglátta. Munkásruhák voltak. Kezeslábasok. Overálok. Egy jobbféle melegítő. Nem leéltek, mert az az ember egyszerűen annál sokkal hamarabb kihízta őket. És biztos azért tartotta meg ezeket, mert abban bízott, hogy egyszer majd talán visszafogy beléjük. Ám az olyan munkásemberek, mint amilyen az az ember is volt, túl sok tészta esznek ahhoz, hogy valaha is lefogyhassanak. A fiúk meg nyilván nem lesznek sohasem olyan munkásember-formák, amilyen az az ember volt, mármint hogy ugye, az apjuk. A Vad Mundi hirtelen nem tudta, mit is gondoljon most erről a dologról. Csak későn kapott észbe, és az asszony akkorra ezt már biztosan meglátta rajta. Így aztán amikor a Vad Mundi rákérdezett, hogy: Mit tetszik kérni cserébe, elébb csak hallgatott egy sort, azután mosolyogva azt mondta: Igazából nem cserébe kérném, azt csak úgy mondtam. De mindegy is az most, mert ráér. Nem olyan fontos. A Vad Mundi akkor kezdte érteni, hogy miért lehetett olyan nyugtató hatással rá az az ember. Hogy honnan szedte az azt a gyógyhatású nyugalmat, amit mindig kibocsátott rá is, amikor szüksége lett rá.

A Vad Mundi pár nappal később mégiscsak elment az asszonyhoz. Úgy érezte, nem volt szép tőle, hogy a zavarodottsága meglátszott rajta. És hogy az asszony azt mire vélte. Hogy benne ragadt, amit pedig kért volna őtőle. Amikor az asszony előjött, a küszöbről végigmérte a Vad Mundit. A Vad Mundi a férje ruháját viselte. A Vad Mundi abban a pillanatban nagyon elszégyellte magát és alig bírt valamit kinyögni. De végül csak elmondta, nem éppen úgy, ahogyan előre kigondolta, de legalább valahogyan. Hogy hát ott van az a szétszerelt vasaló annak az embernek a műhelyében. Hogy ő azt megjavítaná. A Vad Mundi arra gondolt, hogy akkor majd talán elmondja az asszony, hogy mit akart volna tőle. Ha látja a jó szándékát. Bár most már gondolta, hogy abban a ruhában az asszony legszívesebben senkit sem látna soha az életben. De hát most már mindegy. És hát végül is nekiadta, és akárhogy viccelt is, mégiscsak azt mondta: cserébe.

Az asszony bevezette a műhelybe, de azt mondta, ha nem tudja megcsinálni, akkor sincs semmi baj. Mert van egy másik is, egy öreg, de még működő, és azóta azt használja. A Vad Mundi látta, hogy a vezetékekkel babrált az az ember, és mindjárt gondolta, hogy érintkezési hibája lehet a vasalónak, és azt mondta az asszonynak, hogy megcsinálja. A tápkábel egyből a kivezető nyílás fölött tört meg. Az

az ember csak addig jutott, hogy a vasaló markolatát, ami ezt a nyílást is takarta, lecsavarozza. És nyilván azért csak eddig, mert ő is látta, hogy ha kivág belőle még egy darabot, a maradék már igencsak rövid lesz ennek a vasalónak. Mert hát egypárszor átkötötte már így, az látszott. Minden bizonnyal nem akadt a műhelyben kábel, hogy kicserélhesse az egészet. A Vad Mundi fogott egy csavarhúzózt a munkapulton és leszerelte a vasaló hátlapját, aztán a vezetékeket kicsavarozta a sorozatkapcsokból. Amíg bütykölt, az asszony hozott neki egy kávé. Aztán egy üveg sört. Aztán egy szendvicset. Elég rövid idő alatt. És ahogy elment mellette, a Vad Mundi csak érezte, hogy mindig hozzáér. A ruhához.

Másnap a Vad Mundi visszament. Szerzett kábelt, hogy rendes hosszúságúra cserélhesse azt a már sokszor újrakötöttet. Aznap odafigyelt, hogy milyen ruhát vesz fel. Egyszóval a sajátját viselte. Aznap az asszony nem sürgött körülötte. Pedig miután végzett, és úgy már csak tíz perc, ha kellett még, amit azért majdnem huszonötre elnyújtott, az asszony a porszívót is kihozta a rossz visszahúzódobbal. A Vad Mundi meg érezte, hogy ez még mindig nem az, amit az asszony akkor, mikor meglátogatta, kérni akart tőle. Mindenesetre a felszínen a műhelyben nem talált beleillő tekercsrugót, se semmilyen, kutakodni meg nem akart. Úgyhogy másnapra megint maradt neki, amit hozhatott hazulról.

A Vad Mundi hirtelen azzal szembesült, hogy valami olyasmivel áll szemben, amiből semmit sem ért. Hogy annak a két embernek a világa valahogyan átjárja őt. Hogy beszippantani akarja az az előtte ismeretlen világ. A nálánál vagy húsz évvel öregebb férfiét meg a vagy tizenötlet idősebb nőé, meg egy olyan háztartásé, amilyenhez ő maga sohase juthat hozzá a maga erejéből, másé meg ugye nincs neki. Arra gondolt, hogy ebben valami rendszer kell legyen. Hogy nem egy sötét titok lappang itt az orra előtt, hanem valami annyira hétköznapi és természetes, amire az olyan emberek, mint ő, akik naponta látják a legmegdöbbentőbb dolgokat a mindenféle műsorokban meg a hírekben meg minden hülye helyen, ahova mennek, szóval, hogy ezek után az ilyesmit képtelenek észrevenni meg megérteni már. És hogy csak egy halvány szál az, amit sejt ő az egész mögött. De ha azzal a szállal helyes nyomon jár, akkor persze képes lesz az egészet megérteni.

Harmadnap megint annak az embernek a ruháit viselte. Már mielőtt a dob szétszerelésének nekifogott volna, az asszony, ahogy kihozta a kávé, megkérte, hogy majd odabent a házban a kazánal segítsen neki, amikor ezzel végez. Úgyhogy amikor a Vad Mundi kicserélte a tekercsrugót és összeszerelte a tekercsvisszahúzó-dobot és azt meg visszaszerelte a porszívóba, bekopogtatott az ajtón a konyhába. Odahaza a Vad Mundi még az éjszaka sokféleképpen lejátszotta a fejében, hogy majd ez az egész közöttük hogy megy az ajtónyitástól kezdve. De aztán a sokféle variációból csak maga a hívás meg ez a benyitás jött össze végül és más szinte semmi sem.

A kombikazán a fürdőszobában függött a falon és lement benne a nyomás, más hibája nem volt. Csak éppen a csapja annyira megszorult, hogy pusztá kézzel nem lehetett eltekerni a töltéshez. Az asszony ott állt a Vad Mundi háta mögött, ameddig pakolgatott, hogy egészen odaferjen. Amikor kifordult a műhelybe a csőkulcsért, a szeme sarkából figyelte az asszonyt, és az persze nem mulasztotta el újfent a kicsike érintést. Azután visszajött a csőkulccsal, de a kazán nyitott alja felől nem tudta rendesen megfogni azzal sem azt a csapot. Akkor megint kiment a torxkulcsokért, hogy a kazán oldalát levehesse. És ahhoz megint el kellett mennie az asszony mellett.

Aztán visszajött a kulcsokkal, és kikereste a készletből a megfelelőt és elkezdte kicsavarni a csavarokat a fedlap aljáról. Az asszony beszélni kezdett neki, ahogy ott állt karba tett kézzel az ajtófélfának dőlve. Tudja, Gábor, mennyire emlékeztet a férjemre, még az ő fiatakorából? Ezek a ruhák, persze, az övéi voltak. És ezért persze kedvesek is nekem. A Vad Mundi csak hallgatott, időnként a kezében a szerszám a fémen hangosan csörrent egyet-egyet. De magának az egész tartása olyan, mint amilyen az övé is volt a maga korában. Én ezt már akkor régebben észrevettem. A Vad Mundinak hoznia kellett volna egy széket, vagy valamit, amivel a kazán tetejéhez felérhet. De nem mert megfordulni. Úgy csinált, mint aki a csavarokkal bíbelődik még mindig. Még amit hallok is magáról, a nevééről, még az is egészen stimmel. Pedig higgye el, a bőrdíszműben a lányok mást mesélnek erről, mint amit az erdőn a férfiak. A Vad Mundi érezte, hogy elvörösödik, és tudta, hogy nagyon jó, hogy nem fordult hátra az elébb, de most már még kevésbé tud majd. Leguggolt, és alulról belenézett a kazánba. És semmit sem látott. És akkor végül kért egy elemlámpát.

Belelágított onnan alulról a kombikazánba, azután kiment egy székekért és az asszony már nem beszélt neki, csak amikor megkérdezte a konyhában, hogy vajon melyikre állhatna föl, és akkor megmutatta. A Vad Mundi odavitte és felállt rá és akkor leemelte a kazánról a lemezdobozt. Utána már gyerekjáték volt a csőkulccsal a csapot megnyitni, mert csak arra kellett figyelnie, hogy ne szorítson nagyon rá. Azután visszaüllesztette a dobozt a tartópántokra és minden csavart újra becsavart és a széket is kivitte a konyhába. Azután megmosta a kezét.

Az asszony ebéddel kínálta. Szó nélkül ültek egymással szemben azalatt. Aztán megittak még egy csésze kávé. Azután a Vad Mundi még mindig csak ült ott. Azután azt mondta: Még mindig nem tetszett elmondani. Micsodát, Gábor, nézett oda az asszony a mosogatótól. Meg is értem, mondta a Vad Mundi, Mert tetszett rajtam látni, hogy. Szóval még mindig nem tetszett kérni tőlem azt a valamit. Amit akkor tetszett volna kérni akarni. Cserébe. A nő megtörülte a kezét a konyharuhába és elnevette magát. Maga ilyesmit számon tart? A Vad Mundi bólintott. És nagyon bánt ez engem. Hogy akkor úgy viselkedtem. Az asszony azt mondta, Nem mondtam volna meg? Nem. De csak mert azt hittem, megértette. A Vad Mundi a homlokát ráncolta. Hogy megértettem? A nő bólintott: Hiszen éppen azt csinálja. Ezekre az apróságokra tetszik gondolni? A fenébe velük, mondta a nő, Ha soha többet nem javít meg nekem semmit sem a háznál, én azt egyáltalán nem bánom. Hát akkor?

Az asszony a konyhapultnak támasztotta a derekát. Csak jöjjön el ide, kezdett beszélni. Látogasson meg engem. Mondjuk, kéthetente, mondta, és ellökte magát a konyhapulttól. Nem kell gyakrabban jöjjön. És nem kell, hogy hozzon semmi szerszámot. Közben lassan, kicsiket lépve odament az asztalhoz. Csak magát. Meg a ruhákat. Akkor leereszkedett a Vad Mundival szemközti székre. Hozza el azokat a ruhákat hozzám kéthetente. Úgy, hogy magán vannak. Tudja, Gábor, hogy melyikekről beszélek, ugye? Erről. Kinyúlt és a keze fejét végighúzta a Vad Mundi gallérján. Vagy kién. Meg a tegnapelőttiről. A kezét visszahúzta és összekulcsolta az asztalon maga előtt. Ha elmocskolódnak, kimosom. Ha kinövi, biztosan kerül másik. Csak viselje, és közben legyen a szemem előtt. Nem is kell mondjon semmit. Nem is kell, hogy meghallgasson. Az is elég, ha csak elsétál itt a ház előtt az utcán. Majd figyelni fogom. Majd észreveszem úgyis. Majd lesz az is valahogyan. És akkor addig, amíg ezt megteszi nekem, Gábor, addig még meg tudok valahogy maradni ezen a telepen.

A Vad Mundi nem tudta biztosan, mennyire érti ezt a világot. Inkább azt latolgatta, hogy mennyire nem. És hogy nem is fogja. Talán. Hogy vannak a kis dolgok meg a nagy dolgok, amiket az emberek elé állítanak, hogy tudjanak az ilyesmi választásokról, meg minden. Olyan homályosan érezte csak, ami a fejében járt, hogy ennél pontosabban nem tudta megfogalmazni még csak maga magának sem. Csak egy dolgot érzett biztosan.

Ettől majd talán jobb ember leszek én is, mondta magában a Vad Mundi, ahogy a dolgára ment.

A bejárós

A kagylóhéj alig csak résnyire,
egy félig lezárt szempár reggelig
vékony világba néz a semmire,
a beúszó peronra gyöngy esik.

Az ezüstráma üvegfalán túl
feltépni nyúl a vagon ajtaját,
fakó ingázók elől és hátul,
a szerelvény őt nekik adja át.

A kötélcsomó mozdulni próbál
az állomás kijárata előtt,
pihen a folyó a duzzasztónál,
a gyöngy ragyog, vesz egy nagy levegőt,

beléhatol az anakonda még,
s fényével indul tovább a nyakék.

Hajnal

Mint hétfők hajnalán az álmos boltok,
mikor nyitják bejáratuk rolóit,
melyek mögött felhúzták már a boldog
jelmezük, mire mosolyogva bólint

a kirakatuk előtt álló gléda
gyűrött papírpénzzel, talált apróval,
remélve, meleg a pékáru-préda,
s még lágy, puha, akár a női sóhaj.

Így állsz te is: üzletek hajnalonta,
nyitásra kész, mindened csomagolva,
a paplan-éjszakát, akár a tolvaj,

bolondozó nyári ruhádba rejtéd,
s a szél, míg foszló álmokat seperget,
benned csak egyre nő egy puha sóhaj.

Fiamnak

Viszonylag nyugodtan élünk,
a béke, a nagy séták és a kánikula ideje van.
Anyádért aggódom néha,
olyankor beköltözöm a szemeibe,
mosolyának fáradt ráncaiba.
Pillantása metsz és alakít engem,
gyakrabban hozzám tesz.
Megkomolyodtam.
Idegen nyelven beszélek,
de magyarul kell gondolkoznom ahhoz,
hogy igazat mondhassak.
Nem mondom,
hogy szépen kell élni,
ahogy azt sem,
minden rendben lesz.
Gyerekként úgyis minden örökké tart.
Inkább játszom veled,
újjászületek a szemedben
akkor és ott,
amikor szükséged van rám.
A köztes időben meg leginkább akkor beszélek,
amikor kérdeznek.

Frontátvonulás

Már soha nem leszek,
aki voltam.
Felszívódott bennem a dülőutak szaga,
a felforrósodott földé,
a megcsonkított gyümölcsfáké.
Én már sosem fogok
nekimenni a határnak zsebemben verssel,
nem fogok, nem is akarok
találkozni magammal többet.

Egy tábor mellett tekerek
reggelente.

Óriás ablakrácsokon párolgó póló,
pelenka, nadrág.
Női arcok,
kifestetlen szemű nők
néznek farkasszemet a reggeli nappal.

Én meg el fogok késni,
csak tekerem feleségem
új biciklijét
és nem nézek oda.

Az anyáknak

Ne köszönjétek, ritkán, ha jövünk,
ne köszönjétek, drága, drága anyák!
Értetek vagyunk, férfiak, fiúk,
értetek leszünk végül családapák.

Láttatok minket sírni, nevetni,
láttatok minket a szőnyegen kúszva.
Hittétek, mikor még magunk se, hogy
kiválasztott minket egy isten uja.

És mi sose tudtuk, szemetek mit lát,
szemünkben miféle tükröket keres,
nem kerestük sosem a titkát: kaptunk.
Természetfelettit és természetet,

magyar szót, hitet, hogy miénk az élet:
hozzátok jövünk, sose köszönjétek.

Mintha valahol elmaradtam volna

Mintha valahol elmaradtam volna,
úgy nézek utánatok, emberek.
Látom arcotok, bevádolt álmaitok,
virrasztástól elpattant szemetek.

Megpróbálok emlékezni rátok,
értetek bámulok a napba.
Él bennetek valahol egy ország,
amit ráhagyhatok a fiamra.

Az ezerarcú jövő

köröttem egyre kékebb az ég
a hangsúly légifolyosóján
tinta-kondenzcsíkot húznak az álmok
s már csaknem a földet súrolja az ábrándos palást
mondatgépével néha bravúroskodik a költészet
ha egy-egy manővertől kiver a verejték
homlokom izzadságcseppjeit
meg-megremegő szívószállal kortyolja a szellő
tudom a múltat megtagadni teljesen nem lehet
a levetett tegnap ma fennakadt ing vérérbokromon
a valóság mindig választékosan öltözködik
így csak nagy ritkán veszi fel a boldogság sejtszegélyű blúzát
most hatalmas nyüzsgést bámulok
a fehér kéziratpapíron szorgos betűhangyák
millió apró részletekből illesztik össze
az ezerarcú jövőt

Tisztul az este teste

nehezen tisztul az este teste
holdsappannal dörzsölöm a várost
s köröttem szürkén habzik a félhomály
ma is ezernyi ábránd jellem alak
várja hogy a nyelvtan-zuhany alatt
lemossam róla mindazt
amit az életben nem lehet vagy nem szabad
hatalmas munka ez
tollam hegyén tinta-tusfürdőtől sorra kívül
ami szépül
s ha elfáradok
egy-egy pillanatra mindig megállok
olyankor a költészet izzadt homlokát
csillag-szivaccsal törli tisztára a kozmosz

A hús jelmezbálján

mesterséges vagy mesteri szellő ez
sejtek közt lebeg a meleg
az ösztönök kazánja mindig átfűt
tudatosból önkívületbe
hajdani nagyszalontai házunk udvarának fűszálaival
még ma is sikeresen ingerel a gyermekkor
azt is tudom húszévesen sohasem sikerült megfejtennem
vajon az Arany János-versharmattól vagy Toldi Miklós könnyeitől
volt-e nedves minden nyári hajnalon a Csonkatorony töve
akár egykor a Kölesér-parton a régi vasgyárból
most hatalmas zaj szűrődik az agyból
kedvenc városaim templomtornyait átkalapálja az emlékezet
aztán ha csend lesz maximumra kapcsolom az orrom
s végigszagolok mindent
mi ez az égett szag az énekben
a szív pislákoló tüzei kojtorognak
vagy elképzeltem hogy egy szépasszony szoknyájának szélét
bennem meg-megperzselik a gének

most féktelen nagy száguldozást érzek
álmok futnak neki a csontnak
s egyedül nagyokat koppan a lélek
ma éjjel húsom jelmezbálján magánynak
öltözött az élet

SZIL ÁGNES ◀

Gyomor, alváz, egy méhecske

Most mondták meg neki. Az első tizedmásodpercekben azt várjuk, hogy visszakérdez. Ahogy szokott. Ez az első dolog, ami nem sikerül neki. De nem csinál semmit, csak kábán felül, húzkodja le a hasán a barackszín kórházi hálóinget. Nagyon sápadtnak tűnik, a fatalpú klumpa leesik a lábáról, odakoppan a sűrke linóleumhoz. Hogy érti azt, hogy nincs szívhang, kérdi a kopaszodó főorvostól. Ezért kár volt egyetemre járni, ha ezt se érti, meg biológia tagozatra. Az öregembernek nincs kedve magyarázkodni, csak kinyomtat valami lyukacsos szélű papírt, aláírka a nevét, aztán a nővér behív valakit, meg sem várja, hogy ez a másik lekászálódjon az ágyról. Amaz bejön a várószobából, próbál nem nézni erre a hullaszerű arcra. A főorvos pecsétet tesz a nő papírára, egy pillanatra se fordul a nő felé. Kint férfiak is ülnek, ezek meg kábán terpeszkednek a nagy hasú feleségük mellett. Ha szépen néznek az asszonyok, meg mellcsúsztatnak a nézésnek egy kétezrest, akkor kapnak a babáról egy négyszer hatos ultrahangképet: ívlámpa fénye alatt egy nagyobbacska földimogyoró napozik, lehet otthon mutogatni a jövődő nagyszülőknek. Nem is jut mindenkinek hely a kényelmesnek nem mondható piros műanyag foteleken, be kellett hozni néhány kényelmetlen, háttámla nélküli padot. Itt aztán senki nem fogja átadni a helyét, mindenki terhes. Kivéve ezt a nőt. Ő már nem az. Itt surran, óvakodik ki, szorítja össze magán a felkapott köntöst, vörös a szeme, csak nézik a nagykabátban a férfiak, nem szívesen vennének le semmit, ebben a kórházzagban, még úgy tünne, mintha ide tartoznának, mintha itt lenne dolguk, az asszonyok meg igyekeznek nem észrevenni ezt az elkeseredett vonulást.

Csak a szülészeten tudják elhelyezni. Belefeszül a branül a bal kezébe. Szeretné megkérdezni, hogy van-e olyan, hogy megint lesz szívhang, de aztán nem meri. Tudja az agya, hogy ez butaság. Nyolcágyas szobában kap helyet, a legrosszabbat, az ablak mellett, majd megfagy, amikor szellőztetnek. Szerencsére ebben a szobában senki sem szült még, csak tologatják a nagy hasakat. Szoptatáskor, amikor kis fémkocsin tolják az újszülötteket, be lehet menekülni a szobába, hogy ne lássa őket. Háromóránként feltűnnek, a nyivákoló kocsit eltolják az ajtó előtt, olyankor hátat fordít az ajtónak, és a fölére szorítja a kezét.

A férje nincs most a nővel, majd délután, ahogy letelik a műszak, tud jönni, hozza, amit tegnap este a nagy kapkodásban elfelejtettek. Törölközőt meg a fürdéshez mindent pakoltak, de elfelejtették az evőeszközt meg a poharat. Olvasnivalót nem hoztak, igaz, most nem is tudna olvasni a nő, tegnap este óta sír, otthon kezdte, a kádban, itt meg minden vizsgálat után csak folytatja, egyre. A nagy hasú, fonott hajú cigány szomszédasszony, Eszter próbálja vigasztalni, amikor sokára felül: azt mondja, legyen boldog, hogy elment a gyereke, szívesen cserélne vele, az övé bezzeg megmaradt, bár ki akarta rugdosni belőle az ura, ki tudja, milyen lesz az a gyerek, akkor inkább halt volna meg, teszi még halkán hozzá. Átfonja, átfésüli a haját minden reggel és este. Kicsi a nő, hosszú a tenyere-talpa, szép lehetett valamikor.

A nő megpróbálja felhívni a férjét a műhelyben, a folyosón van egy pénzbedobós készülék, abba potyogtatja a húszasokat. Leesik mind, kicseng odaát, a vonal túlsópartján a hívás, valaki felveszi, nem hallani semmit, úgy zúgnak a gépek. A férfi a munkáskabátban nem hallja, mit mondanak odaát, a többiek ránéznek, a férj el is indul, de addigra a kórház épp felsúrolt folyosóján leteszi a nő. A férj visszamegy a gyalupadhoz.

Másnap reggel lesz a műszeres befejezés, így hívják az abortuszt, ott állnak sorban a nők, névsor szerint, a múlt előtt. Nagypéntek van, a kurvák nem akarnak terhesen hazamenni az ünnepre, mond-

ja az előtérben a műtőselegény, és nem érdekli, hogy a lengedező vászonfüggöny mögött mindenki hallja. A nők nézegetik egymást, nem toladokodan, csak az arcot, aki ki van festve, annak mindegy, mi lesz odabent. Mind ott áll majd a műtőben, tanácstalanul, mielőtt beszíjazzák a lábát a kengyelbe, hogy mit csináljon a betéttel meg a bugyival, aztán begyűrik mindkettőt a papucsukba. A lábbelire nem lesz szükség, mert kifelé a beteghordó tolja őket, egy másik ajtón, úgy fordítja le őket az ágyra, mint egy zsák szenet majd délután, amikor hordja be a tüzelőt, amit az utcára borított neki a furgon.

Csak úgy odadobta az ágyra, mondja a cigányasszony, Eszter, amikor emez felébred. Kifordul az ágyból, kidugja a fejét, hány, nyögve jön vissza belőle az epe, ahogy megy ki belőle az altató. A cigányasszony, Eszter hangosan hívja a nővért, az meg kiállítja a nőt az ágyból, kapaszkodik a rácsba, amíg emez kicseréli a vörösre változott lepedőt. A nővér hoz egy tiszta hálóinget is, ráhúzkodja erre a katonán, hányásszagú babára.

Már esteledik, amikor megérkezik a férj, valami elromlott odahaza, azt kellett megjavítani. Befőttesüvegben töltött káposztát hoz az anyjától a feleségnek, az a férj kedvenc étele, azt főz a mama a fiának, az anyák és a fiúk között szent a kapcsolat, szent a káposzta is. Meg kell előbb szoptatni, aztán etetni, ha valami baja van. Most van, majdnem apa lett, az is sokkoló, aztán meg mégsem lett, az meg még sokkal több.

A nő nem szereti a töltött káposztát, és egyáltalán: soha nem akar enni többé ebben az életben. Szereti azonban a férjet, ezért nem ugrik most le a tetőről, sőt, az anyóst is kedveli. Egy örökkévalósággal felérő hosszúságú ölekezés és hajsímozgatás után belevesz a folyosó sötétjébe, a káposztát a befőttes üvegben az éjjeliszekrényre teszi, és már nincs ereje sírni, meg aztán szinte hitetlenkedve konstatálja, hogy testileg már alig fáj az egész. Mintha csak kiköltözött volna egy albréleti szobából valaki. Nincs nála szőlőzsír, végigrepedt az ajka. A cigányasszony felajánlja, hogy ad neki, de ezt már mégsem fogadhatja el. Ott áll az üveg, benne a káposzta, mint valami torzszülött az áttetsző formalinban.

Kora délután bejön érte a férje, addigra összepakol a táskába, ami úgy néz ki, mint egy tornazsák. A klumpákat összefordítja, ül az ágy szélén illedelmesen, már nem ömlik belőle, csak éppen folydogál. Tompa minden, egy üres szatyorban ül, hülyegyerek pörgeti egy nádszál körül. Nem tudja, mikor fog elrepülni. A cigányasszony, Eszter, a káposztát eszi, a nő kanálával. A nő bocsánatot kér, hogy nincs nála villa. A cigányasszony, Eszter, azt mondja, nem érdekes, ő mindent kanállal szokott enni, ez is jó lesz így, minek az embernek uraltatni magát. Nagyon jó, teszi hozzá az üveg felénél, pedig nem akar toladokodó lenni. A mama füstölt húst is főz mindig bele, mondja emez. Eszter kódog a kanállal az üveg falán. Próbálja kiemelni a kis káposztaszálakat. A mama maga savanyítja az aprókáposztát, mondja a nő, és az ajtót figyel.

Az ágy szélének támaszkodva olvassa a zárójelentést. A nővér áthúzta már az ágyat, várja a következő bővérű kismamát. Tízhetes volt a magzat, hathetesen megállt a fejlődésben. Úgy ábrándozott róla a nő, hogy majd milyen lesz, hogy közben egy halott gyermeket hordozott, aztán végül feladta a reményt a teste. Nincs olyan, hogy megint lesz szívhang. Nem, a baba nem tud elbújni semmi elől. Azon gondolkodik, mit csinálhatott úgy egy hónapja. Arrébb húzta a mosógépet, hajolgatva ültette el a tulipánhagymát. Ingatja a fejét.

Fiú lett volna vagy lány? kérdezi Eszter, a cigányasszony, amaz pedig megvonja a vállát. Még nem lehetett volna tudni. Amaz meg bólogat. Négy gyereke van, tudja. Már kiette a befőttesből az utolsó falatokat. Ildomos volt megkérdezni. Fiú vagy lány, mindegy. Neki legalábbis. Megtörli azt a zsíros kanalat, belepöccinti a már üres üvegbe. Koccan a kanál.

Álomidőben

Álomidőben madárhangok:
szárnysuhogás, raj-röpülések
(sűrű álomban keskeny rések),
röpkép, evezőtollak verse.

Versszerű ismétlődés csöndben,
pihék borzolódása közben,
nem tudunk róla, úgyis halljuk:
szendergő szívünk kitakarjuk.

Jövendőnk fészket betakarjuk.
Messze: tűnt szárnyak légörvénye,
odvas tegnapok neszezése
Nap szentülete, Hold kelése.

Ébredés előtt

Fűzkoronában fecskefészek,
homokon cankók billegetnek,
sűrű fellegként seregélyek,
tőkés récék sziszegő röpte:

madár mivoltom száz alakban,
szabadságvágyam szárnyra kelten:
szürkegémek a képzeletben,
riadtság fülesbagoly hangja,
fürj éledése hars hajnalra,
nagy fülemülék „fi”-mondása,
nádiposzták danolása.

(Fűzágból koronát is fűztem,
csillagra tollbokkrétát tűztem,

madarak karmos lábát láttam
álmok ösvényre hullt havában.)

(Kérdez)

Hol laknak azok a szavak,
melyekkel mesélni lehet?
Melyik
a kacagás utcája?
Szél fúj – ki fújja a szelet?
Fölkel a nap – hol van az ágya?

Folyami kövek vén mederben.
Érthető beszéd csobogása.
Békés neszezés, lombos galyak,
vízpart, erdőszél
(képzeletben.)

(Várákoszik)

Ha pedig nem játszol velem,
az árnyékkodat szerteszórom,
a hallgatásod fűzöm tűbe
– semmit, semmit nem kérdezek.

... Tegnap mesék elenyésznek,
friss kenyerek helye kihűlt.
Igérted: játszol ma velem.
Két sietés közt várlak
(várlak)

Ezeregyéjszaka

*Jakoby Gyula emlékére**

(részletek)

1

Panaszkodhat az Úr,
a megrészegült teremtésben
dülöngélhet láthatatlanul –
míg szállunk a vérző vásznú, rejtett jövő felé,
fehér gyolcsra te rajzolod
töredelmes titkaink,
szerelmeink, szutykaink, szitkaink,
szívünk elé baljóslatok
mítoszait te tárod –
ezeregyéjszakán
teremtetted a világot:
Ráhel könnyét, Jób sebeit,
kárhozatunk *szent* képeit
lelkünkbe, e roskadozó templom
falára festetted –
pokolbéli kerubok vigadtak feletted.

A tékozló és boldog,
teherbe ejtett dolgok,
fondorlatok, fáradt tények,
sírkövekről lekapart
áldott nevek, szépek
ereidben, izzó üszök, égnek,
s míg sírdogál a szemedben a fény,

* Jakoby Gyula (1903–1985) a 20. század magyar és európai festészetének egyik – Kassán élő és alkotó – fenomenje volt: a Hernád-parti Cassovia külvárosának, a József Attila-i „város peremének”, a nyomorból és a komor vágyakozásból táplálkozó groteszk létbevetettségnek, az ágrólszakadtak bizarr és póre karneváljának – az emberi mellett az istenit is segítségül hívó – „poétája” volt, e társadalmi réteg mikrokozmoszának makrokozmoszá tágitója, a művész-Don Quijote és a nép-Sancho szimbiózisának a megteremtője. A Kassa Fő utcáján álló, Abaúj-Torna vármegye egykori székházában helyet kapó Kelet-szlovákiai Képtár az 1990-es években nagy festőnk, Jakoby Gyula nevét vette fel, „mivel azonban ő magyar volt, később jobbnak látták ezt a döntést korrigálni” – olvashatjuk Szaszák György *Kassa műemlékei* című könyvében. E jeles alkotó életművét megverselő Kulcsár-poémából közlünk részleteket.

botorkálsz az Isten
megrongált szekerén.

Kivert cafrika,
szitkot szór a század,
grimaszt vág és maszkot ölt és lázad,
koszfoltot hagy szemfedőkön, vásznakon,
és szívedben, a beomló tűzfalak közt átoson
a nyomor és a komor vágyakozás:
szállni egy mélyebb,
örök rend szerint –
tornyot emelni, s tartani falát, hogyha dűl
– ha víz ver is, ha veríték –
rendületlenül.

2

„Tőlem te a kezdetektől
elpártoló Istenem,
belépsz minduntalan
a műveimbe, mint oktalan,
vakmerő gyermek,
megjelensz és megdermed
a szívem –
nem tehetek mégsem másként,
mutatom a szerelmeim híven,
nézd, milyen tündöklő
e profán hontalanság –
nyomorultak nyitogatják
panaszolón a lét kapuját:
szűkülnek a sikátorok,
fonnyadnak a fák.

Nézd, Uram, mutatom
a tövistermő világot:
az álmaimat bevérző,
széttört valóságot,
a tüskék között átcsillanó álmot –
mindazt, mit e kígyózó
útvesztőkből megérték,
mutatom írott képen:
ősi nyomor, bomlott bánat
rongyai közt éltem,
s itt nőtt bennem égig
fogvacogva a hit:
lelkem bár a mindenségért felel,
csak magának tartozik.”

3

Kígyómarta hónapokat
jelez az égő naptár,
mint megbolydult kaptár,
sűr-forr a gonosz
szerte,
kárhozottak lelke
mérgez fákat, eget,
enciánkék felhő kúszik
gonosztevők felett,
alkonyodik – a létezés,
mint utcalányok tébolya,
özönlik széjjel –
nevenincs versemben kísérj el
a rosszkedv kapujáig,
fegyverben állok állig:
segíts a súlyos pengéket vinni,
segíts a barbár
vasakon átmenni –
az arénára, ahol
nyüzsgő, mint hangyaboly,
a sikátorszájú forgatag:
zsinatol a cintányér, a tamburin,
s kalánfűlű angyalok
üstdobja dagad.

6

Ezeregy napja kígyózó,
háromszor négy egybe kúszó,
egymást űző évszakon át
kerestem a szavakat, hogy
megnevezzem hazád.
Hogy nevet adjak
a kimondhatatlannak.
De csak a néma, bonyolult gyönyör
szótlansága gyötör,
nincsen módomban kimondani,
nem lehet
mardosó, metsző
művedet,
csúfondáros hazádat,
melyből gúny és grimasz
sírdogálva árad,
s melynek örök lebujaiban
egy szuszra hajt le
áldottat és pajzánt a commedia dell' arte.

Műveidből, kék kikerics,
kihajol lázad,
áttör a meghitt és megfáradt
dolgokon,
rácson át a fények:
s én, a tömlöclakó,
megbeszélem veled,
mily örök az élet karneválja,
milyen tarka gyászt visel,
s milyen frivol, profán,
porig sújtott s gyáva
a lélek komédiája.

Supka Magdolna emlékére (2007; olaj, farostlemez; 80x70 cm)

Agyagba gyúrt emlékezet (FF 60)

hosszú a tél az agyag égetésre vár
nádudvari táj hazában fekete világ
ahogy a sziket emésztí a nyár
a kemencében izzik a parázs
és a sűrű fekete füst átjárja
keresztül-kasul örökségedet
és ahogy a vizes anyag a korongon
változik ujjaid közt kezéd nyomán
visszanéz rád apád (és nagyapád
és az egész fazekas dinasztia)
hatvan esztendő's legkisebb fia
minden fekete lesz hisz' ördögtől való
kanta szilke tányér és csirkeitató
horgásznak orsó neked a korsó
gyertyatartó tányér vagy tál
ember formáz asszony síkál

A nagyrábéi úrasztala (800 éves falumnak)

öreg falu, határa pusztá
élettel teli a damjanich utca
kézről kézre jár a téglá
az ember elfárad néha

épül a jó isten hajléka
alig látszik fenn a tornya
kakasa messzire néz
éberén hirdet ígét

karácsonykor decemberben
hajlék készül a szívekben

hirdetik az igaz lelkek
a megváltó megszületett

megszületik minden évben
minden évben reményt éltet
az utolsó vacsoránál
az úrnak asztalánál

ahol vége van az útnak
szép asztala van az úrnak
őrieknek adománya
református nagy családnak

örökké valót éltet
önzatlenséget hirdet:
*„Ősiedet el ne feledd,
hírűk, nevük nőjön veled!”*

Lepketánc

A kis lepke nem bábozik,
most lett első bábozó.
Előtte ő maga volt a báb,
és a természet a nagy bábozó.
Már akkor látszottak rajta:
a szárnyak, a lábak és a csáp,
most ott táncol a körömvirágon
foxtrottot, tangót és csacsacsát.

Önarckép, 2015-ből Andrásnak

Sajgó izmú, ikopott,
gonosz madzagok
rabjaként rángatott
kartonpapír bohóc vagyok,
ajtónkon kívül, odakint.

De újra s újra
gyógyulás vár,
egyetlen kézben,
a te kezében.

Kevés szavú kis vallomás ez.
A mi puritán regulánk szerint.

Ingrid Bergman – Robert Capának

Aprócska, könnyen olvadó
jégszobornak lenni
egy forró, kérges tenyérben –
aligha szerep-éden;
de veled, végre: éltem.

Metafora, 2014-ből

Kárálnak bádoghangú torokkal
az Andersen mese-földről
szalajtott, parancsra zenélő
udvari gépmadarak.

Te, sújtólég-jelző kis tárnalakó,
sárga tollú kanári,
ne szólj, ne jelezz, ne dalolj,
húzd apróra magad,
kéküljön az ajkunk,
szürküljön a bőrünk,
fogyjon bár szennyes levegőnk,
járatainkat meg ne zavard:

nincs tőlünk irigyelni
jogod ezt a ziháló,
utolsó diadalt.

Próbababa

Nem akartalak megzavarni, óvatosan húztam be magam mögött a fülke ajtaját. Te fel se pillantottál a jegyzeteidből, szádban a golyóstoll végével köszöntél vissza egy jó napot-ot. Lassacskán este, próbáltam viccelni, de te továbbra se vetted le a szemed a lapokról, száddal némán formáztad a szavakat, egy félmosolyra se futotta tőled. A szabad ülésre ültem, az ablak mellé, nem esett jól a fölényességed, ezért is kerestem olyan hosszasan a helyem a kopott műbőrön, de hiába nyikorgattam az ócska rugókat, téged továbbra se érdekelt, hogy ott vagyok. A fűtőrácsra tettem a lábam, néztem a tájat, ami így, a sok lenyitástól és felcsukástól összekarcolódott üvegen keresztül még kopottabbnak tűnt az amúgy is gyengülő fényben. Többé nem néztem rád, legalábbis nem úgy, hogy te észrevehesd, egy bőrkeményedést rágtam a hüvelykujjamon, s mialatt szép lassan teljesen lecsupaszítottam fogammal az ujjbegyemet, a szemem sarkából alaposan megfigyeltelek.

Elővigyázatos lány vagy, erre az első pillanattól fogva rájöttem, a kabátodat nem vetted le, még az övet se oldottad ki, pedig élesen pattogott a radiátor, egyre erősebben érződött a régi utasok szaga a melegben. A harisnyád is vastag volt, hiába kerestem rajta, egy tűhegynyi rést sem találtam, amin átde-rengett volna a bőröd, amiről tudtam, hogy se a fagyot, se a napot nem bírja, te pedig krémekkel kengeted esténként, fürdés után, finoman siklanak fel-alá az ujjaid, miközben a frissen vetett ágyszélén ülsz, és combod alatt ráncokba gyűrődik a lepedő. A szoknya viszont nem illett hozzád, túl durva volt a vastag bársony, a barna szövet egybeolvadt az ülés műbőrével, ami élesen és mélyen süppedt be alattad, megmutatva a feneked minden egyes vonását, hogy kicsi és kemény, hogy még nyoma sincs rajta a narancsbőrnek, hogy bármit vegyél is fel, az úgy feszül rajta, mintha két sárgadinnye lapulna a nadrág alatt. Néha megigazítottad a hajad, rendezgetted a feltűzött tincseket, pedig igazából csak a frizurád látszólagos hanyagságát akartad megőrizni. Időközben teljesen besötétedett, a vagonokban felkapcsolták a világítást, fényes négyszögek vetültek a töltsre, meg-megcibálták a bokrok árnyékát. Most először emelted fel a fejed, elállhatott a nyakad, én meg hirtelenjében nem tudtam eldönteni, hogy a tekinteted keressem-e az ablak tükrében, vagy inkább az arcodat próbáljam megjegyezni, és szinte remegtem a dühtől, amikor néhány nyakkörzés után visszatemetkeztél a tanulnivalódba.

Éreztem, muszáj beszélnem veled, a megfelelő felütésen gondolkoztam, de ekkor a kalauz benyitott a fülkébe. Hagytam, hogy elsőnek te nyújtsd oda a jegyed, szerettem volna kideríteni, meddig szól, nem egyébert, csak hogy tudjam, mennyi időnk van még, de nem sikerült: azt sem ellenőrizte az a szerencsétlen, mára szól-e egyáltalán, csak előhúzta zsebéből a lyukasztót. Az én jegyemet bezzeg hosszasan nézegette, mintha élvezné végiglapozni az ingyenjegyeket tartalmazó füzetecskét, aztán aláírta, s miután visszaadta, kezet rázott velem.

Hiába próbáltad elrejtetni, én úgyis láttam, hogy meglepődtél. Mielőtt újra visszamenekülhetnél volna a jegyzeteidbe, a távozó kalauz után biccentettem, régi jó barátom, mondtam, ezer éve ismerem, és addig beszéltem hozzád, addig improvizáltam, amíg felsóhajtottál, és az öledbe tetted a lapjaidat. Ügyeltem, nehogy rámenősnék tűnjek, összehúztam magam az ülés végében, akárha egy kicsit félnek tőled, és a szemkontaktust egyelőre kerülve elmeséltem neked, hogy az életem túlnyomó részét folyók, szakadékok fölött töltöttem, igen, az állandó léghezattól hullott el szinte teljesen a hajam, a szerelőfolyosó korlátjába kapaszkodva instruáltam a vasúttársaság munkásait, melyik csavarokat húzzák meg, hol kell aládúcolni a talapzatot és meghegeszteni az illesztéseket, hogy a híd nyögve bár, de eztán is megtúrja magán a szerelvényeket. Némán ültél, összezárt térddel, hogy véletlenül se láthassak be a lábad közé, üvöltött rólad, hogy semmi kedved beszélgetni egy szomorú, magányos, ötvenes férfival,

és hiába vártam, hogy legalább jóérzésből odavess nekem egy nyamvadt kérdést, például, hogy nem féltem-e azokban a hajmeresztő magasságokban, te csak harapdáltad az ajkad, és meg se próbáltad eljátszani, hogy bár egy kicsit érdekel, amit mondok. Megkérdeztem, hány éves vagy, mivel foglalkozol: nekem is azok voltak a legszebb éveim, vágtam rá, amikor kiderült, hogy egyetemre jársz, akkor ismerkedtem meg a feleségemmel, annyi idősek lehettünk, mint te most, képzeld, a gyerekünk is veled egykorú lenne, már ha nem siet annyira. Alig volt nagyobb egy sörösüvegnél, temetni se kellett, az ilyeneket egyenesen a krematóriumba küldik. Akkor, azt hiszem, egy darab az asszonyból is ott maradt veled, én meg nem lehettem mellette, jártam az országot, egymás után tataroztam a hidakat, és annyit zötykölődtem a vasúton, hogy lassacskán a szívem is a kerekek ütemét kezdte követni, nem is lassult le többé, még akkor se, ha nagy ritkán hazamentem a feleségemhez. Egyszer aztán arra ébredtem, hogy szedelőzködik mellőlem, kora hajnal volt, hová mész, kértem, mire ő, hogy nem tud így lenni, a szemét se bírja lehunyni, olyan idegesítően ver a szívem. Ígértem, kivizsgálatom, ha kell, betegnyugdíjaztatom magam, de ő legyintett, hagyjad, csak ezentúl próbálj meg ritkábban hazajönni, jó? Így mondta, esküszöm, és annyira határozottan, hogy mukkanni se bírtam. Nem is jártam azóta abban a szolgálati lakásban, hallomásból tudom, hogy elköltözött, de hogy hová, fogalmam sincs, papíron még együtt vagyunk, annyi az egész. Szóval szabad vagyok, mint a madár, tettem hozzá, és egy kuncogásnyi időre a tekintetünk is találkozott, de az arcodról azonnal eltűnt az erőltetett mosoly, amikor megkérdeztem, neked van-e barátod.

Bonyolult ügy, motyogtad, de hiába próbáltál a lapok mögé húzódni, én máris rávágtam, hogy nekem elmondhatod nyugodtan, ha valakiben, hát bennem meg lehet bízni, nem te lennél az első egyetemista lány, aki rám szorul, mert én segítőkész ember vagyok. És akkor elmeséltem annak a jogászlánynak a történetét, akit egy ehhez hasonló vonatúton ismertem meg, sőt, talán pontosan ez a járat volt, szóval szegényke évek óta elvégezte az egyetemet, de állást, azt sehogy sem kapott, és azóta is hálás nekem, mert elég volt néhány jó szót szólnom a vasúttársaságnál, és rögtön felvették az egyik irodába, még hozzá nem is akárhová, hanem egyenesen a fővárosba. Na, de nem akarok zavarni a tanulásban, zártam le a monológom, biztosan nehéz vizsgád lesz, és esküszöm, békén is hagytalak volna, ha nem látom az arcodon, mennyire megkönnyebbülsz és mennyire örülsz, hogy végre megszabadulsz ettől a vén faszitól meg a süket dumájától. Csak magadat hibáztathatod, hogy egy bekezdést sem hagytalak elolvasni, de meg kell értened, egy ilyen helyzetben mégsem gubbaszthattam karba tett kézzel a fülke sarkában, hány éved is van még hátra?, kérdeztem, egy, mondtad. Most, hogy ismét kicsalogattalak a menedékedből, már nem is igen figyeltem a válaszaidra, inkább az ablak tükrében néztem az arcod, vonásaid hol kiélesedtek, hol megfakultak. Sokáig beszélgettelek, nem volt könnyű újabb és újabb kérdésekkel előjőnnöm a családomról, a megélhetéséről, a fiúidről, mégis csak akkor hagytam abba, amint úgy éreztem, ennél jobban nem ismerhetlek meg már. Ekkor engedélyeztem pár másodpercnyi csendszünetet, de te visszaéltél velem, mi értelme volt azok mögé a rohadt jegyzetek mögé visszasunnyogni? Türelmesen vártam egy darabig, aztán elfordultam az ablaktól, a szemedet kerestem, de te csak bámultad a lapokat, meg se próbáltál olvasni, az volt neked a lényeg, hogy ne kelljen rám nézned. Ezért vetted magadhoz a táskád és kotorásztál benne jó darabig, mintha a föld alól kéne előkerítened azt a szendvicset, s mialatt a csomagolófóliát hántottad le róla, azon voltál, hogy észrevétlenül arrébb csusszanj az ülésen, kifelé, minél közelebb az ajtóhoz. Kilestél a folyosóra, ahol egy lélek se járt, néha letöröltél a szádról egy-egy morzsát, hogy legalább egy villanásnyi időre elrejtethesd arcod előlem. Aztán fékezett a vonat, valahol a semmi közepén álltunk meg, sápadt lámpák, raktárak és fasorok voltak a közelben.

Mintha a radiátor melegével terjengene elő, úgy telt meg a fülke csenddel; meg-megnyikkantak a szerelvény eresztékei, a távolban kutya csaholt, fogaid hangosan és egyenletesen őrltek. Hazai?, mutattam a szendvicsedre, és meg se várva a választ, folytattam, egyébként hova valósi vagy?, mire te megmondtad annak a kisvárosnak a nevét, amin csak átutazni szokás, és ahová te, bár csak menetrenden kívül és némi figyelmesség fejében áll meg a mozdonyvezető egy fél percre, vonattal szoktál hazalátogatni, még hozzá a nemzetközi gyorsal, ami kora délután indul útnak és késő hajnalban vánszorog be a végállomásra. Ahogy elnézlek, mondtam, nem tudom elképzelni, hogy egy kicsit sem félsz az éjszakai utazástól, de te csak ráztad a fejed és erősítgetted, mégis ki akarna ártani neked,

ugyan mitől félnél? Hát attól, hogy egyszer megjáród, feleltem, az ilyen fiatal lányok nagyon könnyen megjárják, mire te szinte fenyegetően válaszoltál, a falatot sem nyelted le, hogy azon a vonaton minden vagon termes, *egyik sem fülkés*. Hát ez sajnos nem így van, magyaráztam, de végül is nem szégyen, ha valaki nem tud az utolsó vagonról, jegyet se adnak rá, az ajtajai zártak, csak néhány kivételezett használhatja, ezek egymagukban vagy ketten ülnek a fülkékben, és ha te nem is félsz, egyszer kell veled megtörténjen, hogy egy ilyen helyen elhúzza valaki a függőnyt, s azontúl senkit se érdekel, mi történik ott bent, a fülkében.

Próbáltad szépen összehajtogatni a szalvétát, de az ujjaid remegtek, dühödten gyömöszölted vissza a táskába a szendvics maradékát, aztán csak kotorásztál és kotorásztál, mintha a vagonpadlóba akar-nál lyukat vájni. Időnként kipillantottál a folyosóra, de senki se járt odakint, nem csoda, hogy egyre kevésbé tudtad elmaszkírozni arcodon a kétségbeesést. Pedig én tényleg nem akartam semmi rosszat azzal, hogy elmeséltem még egy történetet, ami néhány évvel ezelőtt történt valaki mással, egy veled egykorú lánnyal, akivel ugyanígy, kettesben üldögéltem egy fülkében, de nem sokáig, mert, ahogy beszélni kezdtem hozzá, felállt és szó nélkül faképnél hagyott, hogy néhány vagonnal arrébb beüljön egy szabad fülkébe. Tudom, mert szoktam sétálgatni a folyosón, olyan vonat is van, hogy tízszer végigjárom, nyugdíjas vagyok, már unalmamban is felhasználom az ingyenjegyeket, úgy legalább tudok beszélgetni. Szóval, miután a lány elment, elindultam sétálni, meg is találtam az egyik fülkében, kérdeztem, nincs-e kedve visszajönni, de ő csak nyomogatta nagy flegmán a telefonját, hiába magyaráztam neki, hogy egyáltalán nem zavar, hogy az én fülkémben is telefonálhat nyugodtan, ő az ablak felé fordult, és a füléhez emelte a telefont. Nem azt mondom, hogy megérdemelte, ami történt vele, de mindenképp kísértette a sorsot, tudod, vannak ezek a süketnémák, akik mindenféle kacattal csenscelnek a vonaton és olyan szerencsétlenül néznek ki, azt gondolnád, a világ legnyomorultabb emberei, de megvan nekik a magukhoz való eszük, nekem elhiheted. Kártyák, tollak meg valami ócska zseblámpák voltak nála, senkinek se kellett azok a vackok, s amúgy is pangott az egész vonat, legfeljebb ha egy ezrest kereshetett, de szerintem nem a pénzt miatt szállt fel. Nem láttam, hogy bement a lányhoz, azt se tudom, sikerült-e eladnia neki valamit vagy sem, az viszont biztos, hogy nem volt gyenge gyerek, pedig eléggé nyálas képe volt, egyfolytában csillogott a szája, olyan hülyén csücsörített vele. Én a vonat legelején ültem, közvetlenül a mozdony mögött, nem tudtam segíteni rajta, amikor a fiú behúzza maga mögött a függőnyt, majd szépen komótosan leemelte a válláról a táskát. Messze voltam tőlük, nem hallottam semmit, csak akkor láttam meg szegénykét a földön, amikor ismét elindultam egyet járkálni. Hosszú posztókabátom volt, azzal takartam be, vigyáztam rá. A következő állomáson leszálltunk, nehezen, de sikerült megértetnem vele, hogy semmi értelme a rendőrségre menni, úgyse fog senki foglalkozni az üggyel, merthogy nem lehet tudni, melyik körzetben volt a vonat.

Akárha régóta keresnéd, úgy kaptad ki táskádból a telefonodat, és ugyanazzal a lendülettel rántottad félre a fülkeajtót is. Azt hitted, elbújhatsz előlem a folyosón, de háromfülkényi távolságból is láttalak az ülések fölé rögzített tükröcsíkban, a névjegyzékedben keresgélteél, pedig itt nem volt téreőr. Mégis eljátszottad, hogy beszélsz valakivel, én meg azon kaptam magam, hogy nem bírom tovább ezt csinálni, már épp el akartam volna magyarázni mindent, de akkor hirtelen rám pillantottál a tükröcsíkban, és végleg elveszítve az önuralmad, menekülőre fogtad. Utólag belátom, nem kellett volna kövessetek, de még nem jöttem ki teljesen a karakterből, és csak akkor jöttem rá, hogy tényleg megrémítettelek, amikor felsikítoztál, és szembeacsaptad velem a vécéajtót.

Nem jöttél ki többé, talán sírtál is, én meg vártam a hidegben, de megszólítani nem mertelek. Szerettem volna elmondani az igazságot és bocsánatot kérni, de nemsokára le kellett szállnom. Talán nem is tudtam volna megértetni veled, hogy fogalmam sincs, miért fogott kezem velem a kalauz, talán az ő családja is termelt ki olyan háborús veszteséget, aki ingyenjegyet ér, és hogy nézd el nekem, amiért ezt a sok maszlagot összehordtam és ennyire bedurvultam, de ki tudja, utólag talán még büszke is leszel, hogy téged választottalak próbababámul, ha majd remélhetőleg még hallasz rólam.

„...itt már csak én beszélek”

Beszélgetés Potozky Lászlóval

– *Két novellásköteted (Áradás, 2011; Nappá lett lámpafény, 2013) sokunk számára bizonyította, hogy az erdélyi magyar irodalomban egy újabb tehetséges prózaíró jelentkezett, de a 2015-ben megjelent Éles című regény azok körében is ismertté tette a nevedet, akik korábban nem hallottak rólad. Többször beszéltél már a pályakezdedről, abban Fekete Vince és a Székelyföld folyóirat szerepéről. Életrajzodból tudható, hogy már egyetemistaként újságíróskodtál a Szabadság című kolozsvári napilap külső munkatársaként. Engem most az érdekelne, hogyan, minek hatására érett meg benned a szépírási szándék?*

– Érettségi után a kolozsvári egyetem pszichológia szakára felvételiztem, de azt egy év után ott hagytam, nem vette be a gyomrom, hogy folyton olyan elméleteket kellett magolni, amiknél már az elején szolt a tanár, hogy ezek invalidok, vagyis mára meghaladottak, de azért tudni kell őket. Hogy miért? Mert ez a tanterv, nem számít, hogy soha nem fogjuk használni. Ezután kerültem apám tanácsára az újságírásra, és a tanév kezdete után három héttel már a Szabadságnak dolgoztam, egy filmsztyívról írtam tudósítást, az volt életem legelső publikált szövege. Tényleg lelkes voltam egy darabig, élveztem a lapba írni. Egész addig nem olvastam szépirodalmat, még a háziolvasmányokat is igyekeztem megúszni, de most eldöntöttem, itt az ideje, hogy átrághaj magam pár regényen, hadd gyarapodjon a szókincsem. Ekkoriban olvastam Émile Zolától a Patkányfogót, és teljesen padlót fogtam tőle. Azt hiszem, emiatt kezdett pislákolni bennem a gondolat, hogy inkább prózát szeretnék írni, fikciót, hisz megtörtént rendezvényekről különböző sablonok mentén tudósításokat összedobni egy idő után untatott. Azelőtt eszembe se jutott, hogy foglalkozhatnék szépírással, először tudósítóként kerültem a Bretter György Irodalmi Körre, ahol láttam a kolozsvári írókat, ezt a bohémnak és bensőségesnek tűnő társaságot: külső szemmel nézve volt az egésznek valami melegsége, amire mindig is vágytam. Elképzeltem, ha én is írnék, biztosan bekerülhetnék egy ilyen körbe. Akkoriban már sokat olvastam, aztán egyszer úgy éreztem, a papírra is kéne tenni valamit. Összekínlódtam egy novellát, ami később megjelent a marosvásárhelyi Látóban, de nem volt valami erős, pláne így utólag. Vida Gábor mégis közölte, mert áldott jó ember, és talán látott bennem potenciált. Ugyanígy volt a Helikonnál is, ott Szilágyi István kezébe adtam az első szövegeimet, aki azzal továbbította őket Mózes Attilának, a prózarovat szerkesztőjének, hogy közölje az egyiket. Vele csak később ismerkedtem meg személyesen, amikor már publikáltam a Helikonban, nagy élmény volt, főként, mert eléggé morcos ember, de engem valamiért kitüntetett a kedvességével és a barátságával.

– *Mennyire értesz egyet azzal, ha azt mondom, hogy az első két köteted inkább még az útkeresés, a kísérletezés, a hangpróbák világa, mindenféle értelem?*

– Én az elején csak annyit tudtam, hogy prózát akarok írni. Regényt, az volt mindig az álomom, csak hogy féltem a műfajban rejlő nehézségektől és buktatóktól. Az első kötetből, az Áradásból 5-6 novellát viszont ma is felvállalnék. A kritikákból is éreztem, hogy mindenki tekintetbe vette, hogy csak huszonhárom éves voltam, és a koromhoz képest írták, hogy figyelemre méltó a kötet. Ma már úgy látom, leginkább arra volt jó ez a könyv, hogy Morcsányi Géza kezébe kerüljön, és így magvetős szerző lehessen. A Nappá lett lámpafénynél már felkészültebb voltam, abból a könyvből már jóval többet föl vállalnék. A középso ciklust sem tartom rossznak, csak így utólag vakvágánynak tűnik...

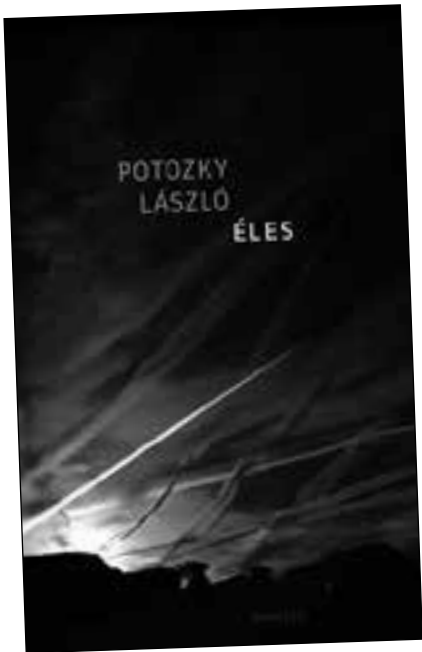
– *Kiderült számodra, hogy az abszurd, a mágikus realizmus felé hajló világ mégsem a tiéd?*

– Sok dél-amerikai író olvastam egy időben, és nagyon beleszerettem ebbe a Cortázar-, Márquez-vonalba. A címadó novella is úgy lett, hogy egy Cortázar-szöveget olvasva néhány oldal után kitaláltam, hogy hogyan kellene folytatódnia, végződnie, de nem úgy lett, ezért megírtam a magamét. Ennek a szürreális, abszurd iránynak viszont, azt hiszem, vége számomra. Egy idő után kifolyt belőlem, már nem érint meg annyira, egyszerűen elmúlt.

– *Nagyon fiatal vagy még mindig, nyilvánvaló, hogy változnak a mestereid, újabb és újabb hatások érnek. Az első kötetnél a már említett erdélyiektől Hemingwayen, Tar Sándoron át Bodor Ádámg láthatók ezek, aztán jöttek a latin-amerikaiak. Most hol tartasz? Bartis Attilát sejtem, rajta kívül kik vannak rád a legnagyobb hatással?*

– Bartis nekem nagyon régóta ott van a mesterek között, talán még az Áradás előtt olvastam a Nyugalomot, ami teljesen lenyűgözött. De valószínűleg anélkül is a mocskos, igazi dolgok megírása felé haladtam volna, engem a szépség annyira nem foglalkoztat, hacsak nem a rútság esztétikájáról van szó. Amikor írtam az Élest, Hajnóczyt olvastam, és szerettem nagyon. És még korábban Kerouactól az Útot. Enélkül nemigen tudtam volna az úgynevezett szabad részeket megírni az Élesben, vagyis azokat, amikor nem a fiú meg a lány kapcsolatán van a fókusz, hanem a bulikon, a zuhanáson, a generációs láttelepen. Kerouacnál láttam, hogy nem muszáj folyton valami nagy dolog megírására törekedni, ő a semmiről megtölt háromszáz oldalt, de az nagyon jól meg van írva. Vegytiszta láttelepet, mást nem is akar nyújtani, csak hangulatok és flessek tömkelegét, amiken keresztül egy egész életszemlélet épül fel a szemünk előtt. Ennek a kettőnek a fúzióját akartam az Élesben valahogy megírni: elkorcsosult szerelmi történet és korkép.

– *Az mennyire tanult, másoktól ellesett, és mennyire saját, mondhatni, ösztönös törekvés részedről, hogy írásaidat szinte kezdettől nehéz térben és időben lokalizálni? Az első novelláskötetben talán érezhető még a romániai, erdélyi régió mint helyszín. De a második kötetben már mintha valamiféle általános érvényűségre törekednél, mintha nem akarnád, hogy az olvasó konkrét tér-időbe helyezhesse a történeteidet.*

– Valóban úgy gondolom, hogy megkönnyíti a dolgomat, ha nem lövöm be pontosan a helyszínt és az időt, mert akkor úgy rakosgatom a díszleteket, ahogy akarom. Ha valaki egy bevallottan Budapesten játszódo regényt ír, akkor az nem fordulhat elő, hogy a Szív utca nem a Lövölde térre fut ki, akkor nem lehet össze-vissza pakolgatni a helyszíneket. Nekem ez fontos szempont volt, és hát élvezem is megalkotni a saját díszleteimet. Ugyanakkor nem szerettem volna, ha beskatulyáznak erdélyi írónak. Ha erőltetem, hogy Kolozsváron vagy a Székelyföldön játszódik egy történet, akkor nem könnyű ki-törni ebből a keretből, és ez nekem nem volna kényelmes. Amúgy is inkább a kevésbé regionális irodalom felől közelíték: ha mondhat valaki olyat, hogy írói habitusában kozmopolita, akkor én annak tartom magam. Nemcsak Erdélyben nem akarom lokalizálni a történeteimet, de máshol sem. Az *Élessel* is inkább közép-kelet-európai regényt akartam írni.

– Hangsúlyosan?

– Ha van valamiféle identitásom, akkor elsősorban közép-kelet-európai vagyok, aztán magyar. Napjainkra amúgy is túlságosan sok negatív konnotáció tapad az olyan fogalmakhoz, mint például

a nemzet, az országhatár vagy a vallás, rengeteg szörnyűséget meg hülyeséget elkövettek és elkövetnek ezeknek a nevében. És itt meg is állok az önazonosság keresésében, mert a regionalitás, a szűkebb földrajzi-történelmi behatároltság nekem nem fontos. Erdély számomra nem identitásképző tényező, sokkal inkább elengedhetetlen tapasztalatok és életérzések gyűjteménye, amiktől nem válnék meg semmiért sem. Én tényleg otthonosan tudom érezni magam a posztkommunista Európa bármelyik vidékén, nem idegen, nem különös nekem Újvidék vagy Prága külvárosa. Amikor Brünnön utaztam keresztül, arra gondoltam, hogy ez épp olyan, mint Kolozsvár, azok az utcák néztek vissza rám, ahol évekig éltem. Ha ennyire egyetemesnek érzem ezt az egészet, akkor miért kellene lokalizálnom a történeteimet? Viszont nem gondolom, hogy ez örökérvényű lenne, egyszer talán valami mégis meg fogja kívánni a lokalizálást, nem tudhatom előre. De sem a személyes identitásom, sem az írói habitusom nem kívánja a beskatulyázást.

– Ezek szerint az az erdélyiség-problematika, ami a korábbi évtizedekben annyi íróelődödet foglalkoztatta, téged soha nem érdekelt különösebben? Az erdélyiséggel mint poétikával, az erdélyi író fogalmával való számvetés számodra nem is volt kérdés? Vagy ha igen, akkor ezzel a döntéssel igyekeztél túllépni rajta?

– Nem állítom, hogy a pályám elején nem foglalkoztatott a problematika, rengeteg remek szöveget olvastam ebből a milióból, sőt, írtam is néhány sajátot ezzel kapcsolatosan. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem meghatározó élmény Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regénye vagy Székely Jánostól a *Caligula helytartója*, esetleg Kányádi *Fekete-pirosa*. De ez nem az én pályám, újat nem tudok és nem is akarnék hozzátenni. Egyszerűen csak író szeretnék lenni, nincs szükségem különféle matricákra. Persze ha valaki más utat választ, arra sem nézek ferde szemmel, mindenki menjen a saját meglátásai után, az a legegészségesebb.

– A novelláskötetek hangpróbái után az *Éles* alapján úgy tűnik, megtaláltad egy időre legalábbis a témát, a nyelvet, saját szándékaidat, és elég határozott kontúrokat húzva sikerült is ezeket megvalósítani. De ezek nem függetlenek a korábbiaktól. Például a társadalmi, szociális érzékenység, a periférián élők iránti érdeklődés, a pusztulás, a haláltematika, a kilátástalanság-élmény az előző két kötetben is jelen volt. A regényben mindezek összesűrűsödnek, és egy egységes regényvilág képében jelennek meg. De még mielőtt a regényről beszélnék, rákérdezek a *Sztrodzsegon* című drámádra, ugyanis mindez akár arra is érvényesíthető. A Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen elvégezted a drámaíró mesterit, a diplomamunkádat be is mutatták, az írott változatát éppen mi közöltük a *Bárka* 2014/6. számában. Milyen alkotói tapasztalatokat

szereztél mindeközben, a drámaírás, a színház világával jobban megismerkedve, és látsz-e ebbe az irányba vezető további utakat?

– Egyszer talán még szeretnék drámát írni, a belátható jövőn belül viszont nincsenek ilyen terveim. Egyelőre csak annyit tudok, hogy sokkal jobban fekszik nekem a próza, otthonosabb terep. A drámaírás eléggé nyögvenyelősen ment, és ha nincs a tanárom, Horváth Péter, akkor valószínűleg sosem készül el a *Sztrodzsegon*. Rengeteget segített, és amit a színházról tudok, azt javarészt tőle tanultam. Ennek ellenére, ha sikerül egy igazán erős ötletre bukkannom, ami tényleg nem hagy nyugodni, akkor nekilátok, remélhetőleg nem lesz túl sok gondom a megírással. Csak hát nem hever minden utcasarkon egy nekem klappoló drámatéma, sem fejlődésre vagy romlásra váró karakterek...

– Azért is gondolom, hogy az *Élesben* megtaláltad, vagy jobban megtaláltad azt, amit korábban is kerestél, fogalmazunk most így, a magad hangját, mert szemben a korábbi novellák többségével, most a saját korodról, a saját generációd világáról, a húszas éveikben járó egyetemistákról írsz. Mennyire volt ez fontos számodra, hogy a személyes élményeidről közvetlenebbül íráj, mennyire volt ez tudatos írói törekvés?

– Nem volt ez azért annyira tudatosan, előre kitalálva, hogy most akkor magamból írok egy mai történetet. Abban biztos voltam, hogy regényt szeretnék írni mindenképpen, ezt mindig is akartam, csak korábban tapasztalatlannak éreztem magam hozzá. Több oldalról indult el az *Éles* megírása. Egyik legfontosabb az volt, amikor a saját egyetemi tapasztalataimra gondolva azt éreztem, hogy ha ezeket meg tudom bolondítani egy kicsit, képes leszek őket fikcionalizálni, akkor abból még valami jó is kijöhet. Helyenként sokat agyaltam azon, hogy a valóságot írjam meg, vagy kicsit azért másképp, és mindig arra jutottam, hogy írom úgy, ahogy jön, nem módosítok mesterségesen, ha fikciót kíván a történet, fikciót kap, ha pedig a valóság kell neki, akkor azt. Sok minden a könyvből tényleg megtörtént velem. Eredetileg azzal a nyelvezettel kezdtem a szöveget, ami a második kötetem nyitónovellájára vagy az utolsó ciklusára jellemző. A regény felénél szólalt meg az a hang, amiről végre azt éreztem, hogy itt már csak én beszélek, nem szól be balról Bodor Ádám és jobbról Mario Vargas Llosa. Ez volt a szerkesztés egyik nehézsége, hogy a szöveg első felét igazítani kellett ehhez a nyelvezethez.

– A rendkívül lendületes, pörgő, sokszor kimondottan éles, de az adott világgal adekvát nyelv megtalálása mennyire volt feladat számodra? Folytattál-e valamilyen előtanulmányokat például az én-elbeszélő pszichologizálásainak megírásához, vagy mennyire törekedtél tudatosan a szleng beépítésére?

– Ez nem volt különösebben nehéz feladat, ugyanis én tulajdonképpen így beszélek a mindennapokban, ebben a ritmusban, ezekkel a szavakkal. Mégis, milyen furcsa, hogy két kötet kellett ahhoz, hogy rájöjjenek, nem irodalmian akarok írni, hanem úgy, ahogyan beszélek. Az irodalmiasnak tűnhető kifejezéseket, amik véletlenül bekerültek az első változatba, már irtottam, minden egyes szót átvizsgáltam. Például az azonbant mindenhol kicseréltem viszontra, mert a beszélt nyelvben azt használtam. Amely sincs, helyette ami van. Igen, ilyen apróságokra is ráfixálódtam. Inkább az volt kihívás, hogy olykor szeretek kicsit líraibban fogalmazni, tehát úgy kellett nem irodalmi nyelvet előállítanom, hogy a szöveg ne veszítsen szépprózai mivoltából.

– Több korábbi írásodban is foglalkoztál a prostituáltak miliőjével. Az első kötet utolsó írása, az emlékeztető Aluljáró világa is mintha tovább élne egy kicsit a regényben. Az Éles én-elbeszélőjének a szerelme egy olyan egyetemista lány, aki az otthoni, szülői támogatást úgy egészíti ki, hogy időnként áruba bocsátja a testét. Miért foglalkoztat ez a világ ennyire?

– Tényleg vannak ilyen egyetemista lányok, én Kolozsváron hallottam először róluk, de Pesten találkoztam is ilyennel, a Thököly úton szoktak járkálni, engem is ott szólítottak le. Ők teljesen mások, mint a hivatásos utcalányok, akik bárki elé letérdenek, csak fizessen. Az egyetemista lányok nem mennek el akárkivel, általában szimpátia alapján döntenek, nem lehet csak úgy leszólítani őket. Mondhatni exkluzívnak számítanak, ezért is magasabbak a tarifáik. Ez nem munka nekik, inkább jövedelem-kiegészítés, nem állnak minden este a sarkon, csak havonta párszor szólítanak le potenciális klienseket. Egyszer egy felvidéki tanárral utaztam Rozsnyó felé, ő mesélte, hogy Pozsonyban is vannak ilyen csajok, akik így tartják fenn magukat. Kivesznek ketten-hárman egy elegáns, belvárosi lakást, és oda hordják fel a kuncsaftokat, akik általában stabilok, egy lánynak nincs is több háromnál-négyenél. Hogy miért érdekel ez a miliő? Talán, mert mindig foglalkoztatott a kiszolgáltatottság, a végérvényes önelvesztés, és a nők számára nem nagyon tudok ennél sarkalatosabb és élesebb helyzetet elképzelni.

– Sokan nemzedéki regényként, vagy legalábbis egy nemzedék életérzését, életformáját bemutató könyvként olvassák az Élest. Úgy tudom, ez neked sincs ellenedre, miközben föltehető a kérdés, hogy ha ez volt a szándékod, akkor miért egy ilyen szélsőséges és mélyre süllyedő karaktert választottál hősként? Mert – noha pszichológushallgatóként intellektus, aki képes reflektálni a világra és önmagára – kocsmáról kocsmára jár, és szinte csak a szex, az alkohol vezérli, ráadásul még betegesen túlérzékeny, személyiségzavaros, talán borderline szindrómás is, sőt, még aljas bűncselekményeket is elkövet a szerelmével karöltve. Az ő történetében, sorsában valóban ott lehet ennek az úgynevezett Y-generációnak az esszenciája?

– Szerintem nem föltétlenül az ő cselekedeteiben és szűkebb sorsában kell keresni az Y-generációra jellemző általános igazságokat, hanem abban, amit megtapasztal maga körül, meg amilyen érzelmeiket kivált belőle a világ. Az Y-generáció nagyon rétegzett, oda tartozom én is, és sokan, akikkel tudok azonosulni, de részei olyan emberek is, akiknek ki nem esik a kezéből az iPhone meg a szelfibot, akiknek igazából semmi problémájuk az élettel, mert az szépen ki van nekik tapétázva, sok mindent készen kaptak, saját lakás, jó lehetőségek, utazás. Én ennek a generációnak arról a részéről akartam írni, akik tényleg valahol a periférián élnek, akiket nem mutogatnak az RTL Klubon vagy az állami médiában, hogy milyen jól néznek ki, milyen egészséges és milyen boldogok. Az igazi, valóságos személyiségek foglalkoztatnak, nem a posztermosolyok, a papírmásé-figurák. És igen, létezik olyan fiatal is, mint az én elbeszélőm. Az igaz, hogy benne több minden össze van sűrűsödve, mint egy átlagos emberben, de ő nem akármilyen figura, komplex és többértű személyiségzavarokkal meg problémákkal küzd. Nem azt akarom mondani ezzel, hogy az Y-generációban mindenki személyiségzavaros lenne, viszont aggasztó, hogy az ismerőseim közül sokan egymásnak adják a kilincset a pszichológusnál. Valami civilizációs betegségünk mindenképpen van, valamennyire tényleg el vagyunk szúrva, ahogy nemrég olvastam egy 444-es cikkben, mindenféle szemetet összehordott itt a szél. Tehát nem a regényhősym testesíti meg az Y-generációt, hanem inkább az, ami egy ennyire érzékeny és éles perspektívájú karakter szűrőjén átmegy a külvilágból, és leüledik benne. Ez a fiú olyan, mint a lakmusz, egyfajta indikátora annak, hogyan dühöng ez a nemzedék.

– A novellásköteteidben különböző elbeszélői szituációkkal, beszédmódokkal is játszottál, mintha kísérleteztél volna. Itt nincsenek különösebb narrációs játékok, nincs több perspektívából való ábrázolás, következetesen egyetlen nézőpont és beszédmód érvényesül végig. Mennyire volt ez számodra evidens kezdettől, nem próbáltad-e ki, hogy esetleg más nézőpontokból is megmutasd a történeteket?

– Ezen nem kellett sokat gondolkodnom, evidens volt, hogy ezt a regényt így kell végigírnom, mert hiteltelenné vált volna, főként a végén, ha például a lány nézőpontját is megjelenítettem volna. Tudatosan figyeltem arra, hogy kizárólag azok az információk legyenek az olvasó birtokában, amelyeket a főhős tud, no meg helyenként a világra és önmagára vonatkozó reflexiói. Ezt végig egyes szám első személyben kellett elmondani, nem láttam értelmét kunderáznai a különböző nézőpontokkal.

– Az eddigi olvasói, szakmai vélemények mennyire igazolják vissza a saját alkotói szándékaidat, törekvéseidet?

– Én egy beteges szerelmi történetet akartam megírni és egy generációs láttelepet nyújtani, ezért nagyon örülök annak, hogy több helyen generációs regényként emlegetik az Élest. Noha úgy gondolom, hogy ez csak évek, évtizedek múlva derülhet ki egy műről, úgy látszik, az Éles már most megkapta ezt a minősítést, legalábbis egyelőre. Az íróknak az a nagy hátránya például a színháziakkal vagy a zenészekkel szemben, hogy nincs azonnali visszajelzés. Szerencsére ma már vannak olyan oldalak az interneten, mint például a moly.hu, ahol az olvasók saját kis kritikákat, recenziókat osztanak meg, és itt leginkább az én korosztályom hallatja a véleményét. Általában tetszik nekik a könyv, jókat írnak róla. Örültem, hogy ráismertek bizonyos hangulatokra, hogy volt, akinek annyira katartikus élményt okozott egy-egy rész, hogy elsírta magát. De persze akadt olyan is, aki azt írta, hogy egy fejezet után a sarokba vágta ezt az ocsmány, mocskos, gennyes könyvet. Nekem viszont ez is imponált, hisz a kezdetektől tudtam, hogy a nagyon konzervatív ízlésű embereknek ez a könyv nem fog bejönni. Adtam a nagyszüleimnek is belőle, de szóltam nekik, hogy csak óvatosan, mértékkel fogyasszák, mire azt válaszolták, hogy én csak ne figyelmeztetgessem őket, tudják jól, milyen a szám, ne aggódjak, már semmin se fognak meglepődni.

– Egy-két éve úgy döntöttél, hogy áttelepülsz Magyarországra, Budapestre. Beszél-nél-e ennek a döntésnek a háttéréről, a motivációidról? Néhány hónapig az egyik lábad még hátramaradt, mert a Várad című folyóirat irodalmi szerkesztője voltál, mára viszont már ennek is vége. Hogy érzi magát egy csíkszeredai, kolozsvári fiú, egy íróként Erdélyben ismertté vált alkotó Budapesten, mi a különbség a magyarországi és az erdélyi irodalmi közeg között?

– Nem az elmúlt egy-két évben döntöttem úgy, hogy kiköltözöm Pestre, az elhatározás jóval régebben megérett bennem, talán már valamikor az Áradás megjelenése előtt. Egy ideig nagyon lokálpatrióta voltam, azt terveztem, ha vége az egyetemnek Kolozsváron, hazaköltözöm Csíkszeredába, de ahogy egyre többet láttam a világból, és megértettem bizonyos dolgokat, elkezdett pislákolni előttem, hogy nekem Budapesten van a helyem. Attól kezdve nagyon elvagyódtam. Valahányszor kijöttem Pestre, és néhány nap után vissza kellett vonatoznom Erdélybe, úgy éreztem magam, mintha ott-honról mennék el, csak a hiány súlyát vittem magammal. Tudtam, csak idő kérdése, hogy itt kössék ki, aztán, amint befejeztem Marosvásárhelyen a drámaírást, léptem. Nem volt gondom itt a beilleszkedéssel, van néhány jó ismerősöm, cimborám, akikkel ritkábban-gyakrabban találkozom, meg az irodalom Pesten amúgy is elég sok eseményt nyújt, különböző fellépések, összeröffenések stb. Itt jobban pezseg az élet, senki se állíthatja az ellenkezőjét. A habitusom jobban passzol ide, Erdélyben egy kicsit csikorgott minden. Úgy érzem, erdélyiként Budapestről jobban szét lehet nézni minden irányba, könnyebben fűr utat a tekintet a falakba.

Mindenkorban

Minden bérelt, lelakott időmbe visszaszívárogsz.
A felrepedezett ablakkeretek közt,
a szigetelés anyagfáradásain
keresztül utakat találsz a foglalt félszobákhoz,

ahová folyton visszatévedek. Sok műanyag szék
az egyik szoba most, egy hűvös kertmozi,
történik valami itt, de még nem veled.
Annak a helyére csúszol, akit. De nem vagy az még.

A másik egy kereszteződés. Itt mindig piros van,
mindig lelépek az útra, és mindig jön
valaki. Zebracsíkos pólóban alszol.
Belerozsdásodott a vér az ingembe, kidobtam.

Talán követtél. Mert olyan vagy, hogy muszáj kimosnod
zsákokban tartott ruháim. Talán azért
jöhetsz utánam csak, mert én járok ide.
Mert én a szobákban felhúzott térdekkal kuporgok.

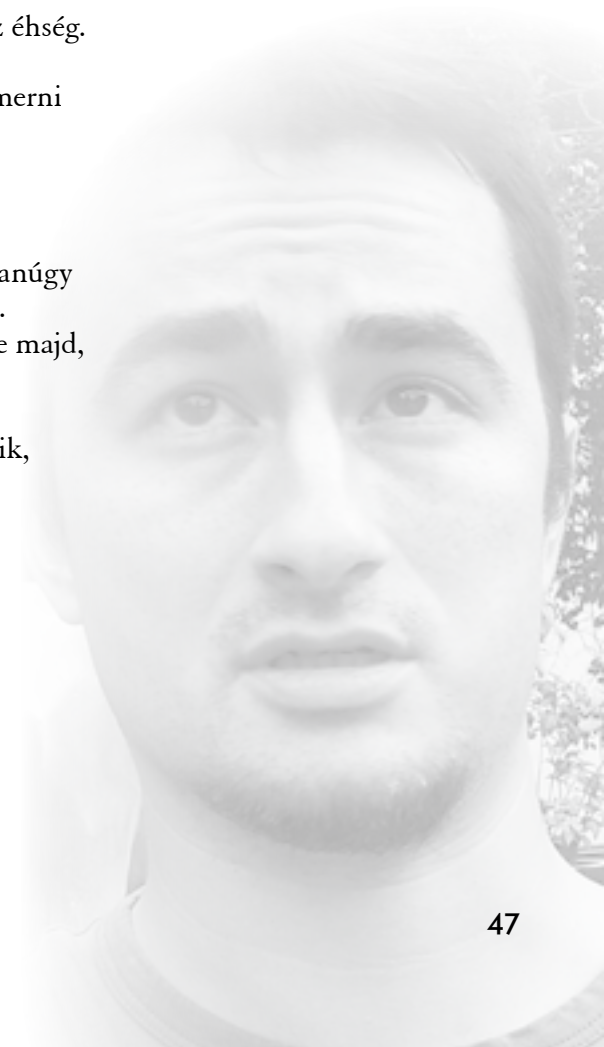
Van egy szoba, ami az arcod belülről. Keresztben
a vakablakok felett a homloklebeny
kiszáradt lencsőnyegére fekszem. Te sem
tudsz már aludni. Mocorgunk, várjuk, hogy esteledjen.

Elforog a kulcs. Csupán a vetemedése zárja
az ajtót. Megvettük a szomszédos lakást.
Kora reggelente oda járunk haza
elkávégzatni a gangra néző faablakában.

Út bőr alá

Egy zsákutca alján volt a házatok.
Betonlapos járda vitt ki az áruházig,
ahová darálni vittétek a kávé.

Megbontották a város szövetét,
a zsákutcából keresztutcát húztak fel
a játszóterig, hurrá rövidíteni a hazaút ívpályáját.
Most először jutsz így el a régi terekhez,
máshogyan ugyanoda. És máris mennyire más,
a homokozóban nincs eltemetve semmi
rozsdás emlék, nincs semmi lendkerék
a haladéktalan időnek. Elnehezedik
a rádöbbenés lappangó hiánya,
hogy volt itt valami, tudni kéne, de mégsem.
Mint amikor a gerincben érezni,
hogy valami a nyomodban van.
Itt valami követni kezd, és mindig elfog az éhség.
A vasárnap miatt van így. Több hónap
múlva egy szerda kora délután fogod felismerni
a menzakonyhák édes alumíniumillatát,
hogy erre vitte a szél ételhordókban
öt napokon át, éveken keresztül.
Akkor már valamelyest megszokod,
beépül az újabb útvonal. Vagy inkább ugyanúgy
válík mind félidegenné, ritkán vagy itthon.
Aztán újabb ismerős kátyúkat foltoznak be majd,
és új utakat szelnek a meglévők közé.
Míntha a mögénk került időre tapadva,
a város a bőrünk lenne. Folyton horzsolódik,
és lassacskán heged.

Első Nacht

Átsegítettél első Nachtomon,
– a Schichtplannál nincsen szűkebb keret –,
és úgy dadogtam reggel a buszon,
mint fáradtságtól részeg, nagy gyerek.

Témánk volt az alacsony bérezés,
s hogy kifacsarnak, mint egy citromot,
smink nélkül az arcod gyűrött, és
a fakó reggellet együtt ragyog.

Az Egyetem sugárút szertefut,
fáradtan vonszolnám tovább magam,
s a megállóban felkap Belzebub,
elnyel a kollektív tudattalan.

Eva

Közeleg az éjszaka vége,
te érkezel lassan, hogy felválts,
belogolsz gyorsan a gépbe,
félrehúdom a függönyt, hogy lásd

a pirkadat vörös látóját,
nézz az EVA-dra, mondod nevetve,
ahogy a kijelző bíborra átvált,
úgy pirulok el én is nevedre.

Mintha az ég nyílna meg itt,
az interfészek mind leesnek
Manilától Michiganig –
e csillaghullásban szeretlek.

Majd nézzük, hogy mennek le zöldbe
a műszak vége előtt egy perccel,
ahogy lázasan csúsznék ölbe,
amíg mögöttünk a nap felkel.

Sarc

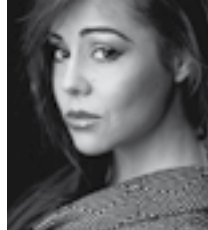
A mindennapokért
fizetjük a sarcot,
az éjszakai műszakban
felragyog az arcod.

Tompa neonfénynél,
éles vonásaidban,
a fény s árnyék határán,
talán még holnap is van.

Megjössz

Megjössz, belogolsz a gépbe,
terheink magadra véve,
olyan szelíden elköszönve,
mint aki búcsúzik örökre.

Valami majd marad utánad,
kislány hajában fekete szálak,
de most szelíden eszkalálsz csak,
s térdre rognak távoli árnyak.

Perforált lélek

Rendkívül szorongató helyzet,
Belesüppedni valami parfümmel elbódított,
mesterkélt valóságba, amit a szeretet
rétegez, de végül csak mi tartjuk össze.
Nincs már ebben láng, csak gyertyacsonkok,
pár higgadt ajkú csók és legfőképpen az,
hogy elfelejtkeztünk arról,
mi mindent váltott ki egykor belőlünk a másik.

Az a másik, akinek keze a combomhoz simul,
hüvelykujja borzongatja gerincem ívét,
akinek leszakadt kabátgomját csak én tudom
úgy megvarrni, hogy a villamos ülése ne akarja
újra és újra magához láncolni egy szerda délután.

Tudod, mennyi bennem a kérdőjel?
A homlokom hidegre változott, de még rátapadnak
forró tincseim. Azon gondolkozom, hogy
rajtunk egy lélek-perforáció segíthetne csak,
amiben végül mindketten érzékenyen
új valóságot alkothatunk egymásról,
vagy a régi tudatában fogadjuk el,
hogy többet nem adhatunk annál,
amit a fantáziánk megenged.

Semmiben sem

Semmiben sem vagyok elég jó
még szomorúként is közhelyeket érzek
semmiben nem tudok teljes ember lenni
minden mondatom elcsépett idézet.
Beszüntetem a Wordpress oldalam

törölöm magam Facebookról ha kell
de ha senki sem olvassa lelki nyomorom
rosszabb ott lógatni magam,
mintha a keresőmotorom
ignorálna minden kritikát a monoton
másokat becéző üzenőfalamon.
Rohadtul nem kellemes most
itt heverni az ágyadban huzat nélkül
lappal az ölemben számolgatni
mennyi fájdalomcsillapító kerül
elő a szekrény aljából a cipősdobozból
a kiszakadt falú IKEA-s vacakból
Épp hogy összetartja a padlón foltot hagyó
mindenhol elfolyatott pillanatragasztó.

Kiszáradt a kád

Már egy ideje üres a kád,
mindig ott van épp annyi hely,
amely karjaidnak elég.
Karjaidban pihenek én is,
tengernyi üveggolyó között téblábolok,
melletted, meredten, felázott lélekkel,
rád tapadt szemekkel,
a magam karikatúrája vagyok.

Az óriás és a halott asszony

Elöl cuppogott az óriás, mögötte, jócskán lemaradva a halott asszony. Az óriás nem sietett, de természetből adódóan nem is szorult rá. A halott asszony meg hova igyekezett volna a félgyász, félbánat-viola fürdőruhájában?

Az óriás kettesével vette a medence lépcsőfokait és a korlátot sem fogta. Annál óvatosabb volt az asszony: kapaszkodott még a habokban is. Az utolsó lépcsőről az óriás elrugaszkodott, hasra vetette magát és hatalmas karcsapásokkal-rúgásokkal már át is robogott a medence túlsó partjára. Majd vissza és újra oda, az egész víztömeg pezsgett, habzott, mintha az összes hájbizsergetőt egyszerre járatják volna. Hanem az óriás egyszer észrevette a műanyagszalagok képezte függönyt a kertbe vezető csatorna kapuján, s máris áttörte magát rajta. Menten künn termett: ettől kezdve a szabadtéri medence vize tombolt alatta.

Ó, szabad tér!

A benti medencét – akár valami margarétát – félkör alakú szíromöblök szegélyezték. Bennük rejtett vízágyúk, melyek a fürdőzők alfelével bizalmaszkodtak.

A halott asszony óvatosan az egyik U-alakú mellékből falához csusszant. Az első biztos helyen nekivetette a hátát. Hogy onnan védve legyen? Ki árthatna neki?

Szétterjesztett karokkal jobbról-balról a medence párkányába kapaszkodott – védtelen Krisztus? Rezzetlenül tekintett a létnek abba a tartományába, amely a fürdőzők számára egyelőre láthatatlan volt. Az itteni világban már eleget gyönyörködött, vagy éppen bosszankodott. Kicsinyességén, nagyságán? Zagyva okoskodásain, reménykeltő csapdáin? Jobb keze ujjait a fürdőmedence falára ragasztott kék és sötétkék csempe-kockácskák útvesztő-rejtvényén járatta, amely fölülmúlta bizonyos asszonyok számára gyártott színes magazinok szellemi izgalmát.

A bizonyosok a fürdőben is előfordultak. Hamarosan eltekintettek a falképeken vadászó római előkelőségek, a leskelődő nimfák, és az elejtett vaddisznót hosszú rúdon cipelő rabszolgák tanulmányozásától. Inkább a halott asszonyt vonták érdeklődésük középpontjába. Ő ezt nem viszonozta: egykedvű mosolytalansággal nézett sehova. Ujjai zongoráztak az apró csempéken. A többi nő azzal jelezte kíváncsiságát, hogy hátat fordított neki, és csak azért sem beszélt róla. A fürdőcsarnokban ettől olyasféle csoportkép alakult ki, mintha mindenki háttal ülne a tábortűznek. A nők mozgólódása természetesen fölkelte a másik nemhez tartozók figyelmét, de egyelőre senki sem tudta közülük megállapítani az elfordulás irányát: másként, és talán pontosabban: a középpontját, a taszítás rugópontját. Észszerű okát. A férfiesz ilyenkor ilyesmit keres, és nem valami mértanon túlit, ahol a valóság tanyázni szeret.

Az óriás növelte hatalmas loccsanásait és fröccsenéseit a kerti medencében, nehogy valaki kihagyja őt a jelenlévők közül. Talán ezt sem tartotta elégnek, mert hamarosan szétcsapta a szalagfüggönyt és bezúdult a fürdőcsarnokba.

Egyenest a halott asszonyhoz tartott, aki mintha várta volna őt. Talán egy kis mosolytöredék is köszönt hideg szája sarkában? A távolabbi oldalmedencékben, ahol a célirányosan beépített bugyogtatók közönyösen dömickölték a vendégek örülni vágyó hasát, máját, ülepét, megjegyzések hangzottak el a halott asszony mosolyáról. Természetesen szellemes észrevételek, amelyek azonban rögtön idejüket múlták, amikor a néhai nő megérintette az óriás mellkasát, ami akkora volt, mint az egyik falképen a parázssal telt rácsos tűzkesz, ami fölött egy vadász melengette kezét, ha éppen nem Mucius Scaevola égette jobbját Porsenna etruszk király szeme láttára. Tehette, mert vagy *beteget analgézisben szen-*

vedett, vagy *sziringomieliában*, esetleg *Brown-Sequard*, netán *arteria spinális anterior* szindrómában, melyek az érzékelés részleges vagy teljes hiányát okozzák. Ezért aztán semmibe sem került neki, hogy lazán álldogáljon csontig égett kezével Porsenna és a tűzkes között.

Kitértünk, de talán mégsem, mert a férfi már nem érezte azt, ami az utóbbi percekben majd szétvetette.

Azt sem, amit Mucius Scaevola.

Óvatosan leereszkedett a víz alatti lépcsőre, és kezét kétoldalt a párkányra helyezve óvatosan elfoglalta az asszony iménti testhelyzetét. Az pedig egy könnyű lépéssel ellibbent tőle, majd a levegőbe emelkedett, akár egy repülőhal, és jó ölnyi távolságban besuttant a vízbe. Semmi csobbanás. Viszont a kék-halványkék medencealjzatról intett az egyelőre még maradónak fürdőruhája félbánat-violája.

Újra...

Az elítéltet belül szöges fojtó nyakörvvel vezették a segédek. Így keze szabadon maradt, vihette kis sámliját a kereszthez. A saját keresztjéhez. Facipőben. Kopp! Klaff! Klakk!

A két segéd kétfelől, a póráz szabta, de nyilván jól kiszámított távolságban ballagott mellette s kissé mögötte, és csöndesen füttyörészett. Ugyanazt a nótát. Finoman, s amennyire az elítélt meg tudta állapítani, a dal ismerete nélkül, pontosan. Általában mindent így csináltak: finoman, sőt, olykor kedvesen, kerülve a hibákat és az okatlan durvaságot.

A folyosót apró, takarékos lámpák világították meg, éppen annyira, amennyire kellett. Amekkora fénynél a mindent látó rejtett kamerák előtt semmi sem maradt titokban. A rendkívüli esetre szolgáló reflektorok aludtak, s túrték az üvegüket birizgáló kósza fények csiklandását, melyek a vonuló négy ember ilyen-olyan tárgyairól, izzadó homlokáról vetődtek rájuk. Vagy útjukat nem lelő lelkek voltak?

Mögöttük – tán, hogy kilegyen a szám – egy ötödik ember kinyitható, ötfokú kettes létrát vitt utánuk.

Megérkeztek a vesztőhelyhez. A hóhér – jobb kisujjával, ugyan miért úgy és azzal? – beütögette a varázsbetűket, s az ajtó föltárult. Mellbevágó fény csapott rájuk. Vártak néhány másodpercet, hogy szemük megszokja és beléphessenek. Az ablaktalan helyiség nagyjából négy lépés mély és kétszer olyan széles lehetett. Hosszanti, fehér csempés falán három nagy, juharfa kereszt, félig besüllyesztve. A tenger fájdalommal s elveszett reménnyel terhes levegőben édes-savanyú-klóros szag.

Megálltak.

A hóhér megfordult, várt, hogy az elítélt fölmérje, hová került. Amikor megelégette, megkérdezte tőle:

Melyiket választja?

Az elítélt se szólni, se nyelni sem tudott. A közelebbi szélsőt gondolta választani, de a középső felé moccant a lába.

Rendben – biccentett a hóhér. Segédei elengedték a vezetősárat és a középső kereszthez noszogatták emberüket. Gyöngédnek nevezhető, de mégis határozott, és gyakorlott tenyérérintéssel. Az meg gyakorlatlanul támolgott előre. Elnézték neki. Türelmesen várták, amíg bután nekikoppan a keresztnek, áll egy darabig, fejfelé nekitámaszkodva, majd megfordul.

Tegye le a sámlit.

Letette.

Álljon föl rá.

Föllállt.

Ekkor megszólalt a bíróság, mintegy a fal, mert a hang négyfelől zengett és dörgött és áradt láthatatlan forrásokból, talán szájakká váltak az itt is beépített mindent látó kamerák.

Megismételte a vádat: boldogtalanság... és az ítéletet. Amikor ma reggel a bíróság előtt állt, nevetett. Nem jókedvéből, hanem csak úgy.

Az ötödik ember melléje lépett, s létráját kinyitotta. Megcsapdosta a tetejét, hogy a részek jól illeszkedjenek. Az elítélt feje még zsongott a bíróság érces hangjától, amikor az egyik segéd hurkot vetett a bal csuklójára, fölszaladt a létrán, és a kötél másik végét matrózkötéssel a magasban egy kampóhoz rögzítette. A létra egy másodperc múlva átkerült a másik oldalára és a jobbát is fölötötték.

Utolsó kívánsága?

Vizet, vizet kérnék – suttogta, és arra gondolt, hogy ma reggel még sörözni hívták barátai a Kikelet Anyó nevű zenés helyre.

Népdal I. (2005; vegyes technika, papír; 570x410 mm)

Felleg Úr

Egy este eljött hozzám Felleg Úr,
halkan bezörgetett ablakomon,
tejszínhab volt ő, és cseppnyi korom,
dörgése mufurc moll és kerge dúr.

Csapzottan, mint holmi ázott lemúr
a fejéhez kapott, ó, borzalom,
máris indul vissza a járatom,
szélközi, a jegyem pedig retúr.

Folyton csak a rohanás, puffogta,
bongyor kalapját marokra fogta,
és máris szétkavarta a levegő,

elpárállott vihként borongva,
hallottam, hogy közben azt morogta,
micsoda egy nyamvadt, nyirkos idő!

Szellő Kisasszony

Meglátogatott Szellő Kisasszony,
simán besurrant kopogás nélkül,
lebukva azt füllentette, szépül
az idő kint, nehogy elriasszon.

Szusszantott, csak úgy porzott a sezlony,
pukdlizett, és lecsüccsent végül,
szent számum, pihegte, szörnyen szédül,
hozzá fújtatott, mint egy gőzmozdony.

Repült minden, toll, szőnyeg és a por,
erre felpattant, majd ő elpakol,
de a kezében minden összetört,

nahát, susogta, csinos keszkenő,
remélem, maradt egy kis kézkenő,
tudod, a szél kiszárítja a bőrt!

Piranya

Rémes hal a piranya,
ő a vizek higanya.
Fürge, szürke,
nemrég szülte
kilenc kispiranyáját,
folyton éhes a nyáj, hát
piranya fog
rág, ha nyafog
a gyerek, mert világos,
nem vegetáriánus
egyik sem, és
igen kevés
az önkéntes részvétel,
ha a szerep halétel.

Jó anya a piranya.
Ő a vizek higanya.

Még szörnyűbb a pirapa,
gyorsabb, mint egy paripa.
Nem is látod,
már lerágott
rólad kilenc adagot,
karcsúsítja alakod,
nem magának,
eltaláltad,
kilenc kispiranyának,
kik kajáért rinyálnak,
van étke, de
az élete
merő küzdés és hajtás,
meg piranyanyavajgás.

Jó apa a pirapa.
Gyorsabb, mint egy paripa.

Rajzolj egy embert

Rajzolj egy embert.
Nem kell törökbasát.
A fejből is nőhet ki a lába.
Köszönj szépen.
Nem kell csókolomot.
Csak ami eszedbe jut.
Találj ki egy mesét.
Nem kell magadban.
Mondhatod hangosan is.
Próbáld még egyszer.
Nem kell úgy, ahogy mutatták.
Lehet fordítva is.
Találj egy barátot.
Nem kell jónak lennie.
Kereshetsz rosszat is.
Nőj nagyra.
Nem kell olyanra, mint én.
Lehet egész másmilyenre is.
Rajzolj egy embert.
Egy ember nem így néz ki.
Talán tényleg nem.

► KOCSIS NOÉMI–NAGY ORSI

A láthatatlan Pintyő

(részlet)

Pintyő bedugta a zsinór végét a kimustrált rádió oldalába, és bekapcsolta a mikrofont.

Aztán megköszörülte a torkát.

– Jó napot, kedves hallgatóink, megkezdjük műsorunkat! Először is híreket mondunk. Ma reggel a nyitott ablakon keresztül hallható volt, ahogy a kukásautó elviszi a szemetet. Az egyik kukás bácsi vidáman füttyörészett, valahogy így... – és Pintyő igyekezett utánózni a füttyöt. Dallamot nehéz volt benne felfedezni, de kétségkívül vidáman szólt.

– És most izgalmas hírekkel folytatjuk. A postás ma egy nagy dobozt hozott valakinek a házba. Vajon kinek és mit? Rejtélyes az eset, de szakértőink ki fogják vizsgálni. Szakértőink szerint a rejtélyes dobozban nagy méretű játékszer lehet, mondjuk, roller, dömpér, ilyesmi. Szakértőink keresik, ki lehet a csomag címzettje. És most kaptuk az információt: a mai ebéd borsóleves és szilvás gombóc lesz. Megismétlem: borsóleves és szilvás gombóc! Kedves hallgatóink, híreink végén ismét füttyülést hallhatnak.

Pintyő legszívesebben kikapcsolta volna a mikrofont. Igencsak ebédidőre járt és ő éhes volt. Nem sok kedve volt a füttyszóhoz, de ha már megígérte...

A tető közeli részén, ahova magas kapcsolószekrényt építettek, de Pintyő tudomása szerint jó ideje nem használta senki, valaki krákolni kezdett. Elég hangosan. Pintyő megdermedt.

– Ezt nevezem, barátocskám! – krákolta a hang. – Nagyon jó kis hírósszefoglaló volt, az ember megtudhat mindent, ami a házban történik. És ki sem kell tennie a lábát innen. Ez igen!

A kapcsolószekrényből torzonborz, de barátságos arcú alak került elő – úgy kellett magát kihajtogatnia a szűk helyről, s ekkor látszott igazán, hogy hosszú végtagú, magas ember. Kicsit nyögött mászás közben, de változatlanul mosolygott. Nagyot nyújtózkodva megropogtatta csontjait.

– Meg ne ijedj tőlem! Nem bántalak. Csak elgémberedtem – mondta, és rendbe szedte a ruházatát. – Nyilván kíváncsi vagy, hogy kerültem ide.

Pintyő bólintott.

– Hát, barátocskám, én itt lakom.

– Mármint itt? – mutatott maga köré nagy szemekkel Pintyő.

– Pontosabban itt – bökött a kapcsolószekrényre a torzonborz. – Éjszaka ebben alszom, nappal meg a várost járom.

– Te hajléktalan vagy?

– Nézd már, micsoda kis jól értesült valaki! Igazad van, nem tekinthető hajléknak ez az izé...

Egyébként, ha megengeded: Várnai Fábíusz. – És a torzonborz előrenyújtotta lapáttenyerét.

– Én meg Kovács Pisti. De tessék inkább Pintyőnek hívni, mindenki így szólít.

– Mit gondolsz, tegezhetjük egymást, Pintyő? Vagy magázódhatunk is felőlem, bár én folyton azt csinálom, eléggé unalmas... Egyébként a szüleid tudják, hogy itt vagy?

– Hátöööö... nem igazán – pirult el könnyedén Pintyő. – Anyukám a játszótérre küldött, de ott halálra untam magam.

– Nocsak – vonta fel kócos szemöldökét Fábíusz. – Talán nincsenek ott gyerekek, vagy mi a manó?

– De vannak, csak... azok furának tartanak. Mindig hoznak valami kutyüt, összegyűlnek egy padnál, és órákig kockulnak.

– Mit csinálnak??:

– Tetszik tudni... vagyis tudod, nyomkodják a telefont, meg gyilkolászós játékokat játszanak... Én is szoktam néha, de a játszótéren? Mikor felvetem, hogy esetleg focizhatnánk, meg kidobózhatnánk, csak röhögnek...

– Hm, értem. Magam is hasonlókat tapasztaltam a focipályán annak idején. Csak akkor még persze nem voltak... Hogy is mondtad? Kütyük. Viszont voltak furá gyerekek. És mi szeretnél lenni nagy korodban?

– Szeretnék újságíró lenni, mint apukám és anyukám. Meg rádiós is, persze.

– Ó, hát ezt mindjárt gondoltam! – nevetett Fábíusz, hogy még a szakála is rengett. – Szerintem nagyon ügyes rádiós leszel. Illetve már az is vagy.

Pintyő elgondolkodni látszott.

– Kérdezhetek valamit?

– Persze – mondta Fábíusz.

– De ez nem olyan könnyű.

– Nem baj, csak ki vele! – mosolygott Fábíusz.

– Miért nem boldogok a felnőttek?

A kérdés úgy hatott a madárscicsergéses, bárányfelhős, tavaszi égboltszombat délelőttben, mint egy ostorpattintás. Jó nagy csend támadt utána.

– Hát – kezdte Fábíusz. Úgy tűnt, jól meggondolja, mit is feleljen. – Honnan veszed, hogy nem boldogok?

Pintyő megvonta a vállát.

– Azt gondolod, nincs rájuk írva nagy betűkkel? Anyukámra is rá van írva, apukámra is, meg az összes lakóra, itt a házban. Ők persze nem látják rajtam, hogy én látom. De attól még látom. Az egyik néni folyton kiabál a férjével, és utána nagyon szomorú. Van egy bácsi, akit soha senki sem látogat meg. Ő akkor szingli bácsi? Anyukám szokta így hívni. És van egy másik bácsi is, aki vasárnap a rádiója hangjára énekel a nyolcadikon, de a gondnok ilyenkor mindig kihívja a rendőrséget. A gondnok nagyon ideges, és azt szokta mondani, egyszer biztosan szívinfarktust fog kapni. Így kell mondani, ugye?

– Így kell – bólintott szomorúan Fábíusz.

– Te is boldogtalan vagy? – nézett rá Pintyő.

– Most éppen nem – nevette el magát Fábíusz. – De kitalálhatnánk valamit a többieknek, hogy ők se legyenek.

– Úgy érted, mi ketten? – ragyogott fel Pintyő.

– Úgy értem. Neked van már valami terved?

Pintyő sóhajtott. Ebéd előtt már nem érdemes nagy dolgokba fogni.

– Én kezdetnek szívesen felporszívóznám a bárányfelhőket... Megmutassam, hogy szoktam?

Azzal a kapcsolószekrény mögötti lomokhoz sietett, és elővontatott a kacsatok közül egy igazi Rakéta porszívót. Ugyanis elmaradt a legutóbbi lomtalanítás, akkor hagyta itt az egyik nyugdíjas lakó.

– Működik ez az izé? – nyugtalankodott Fábíusz a kopott hengertestre bökve.

– Na, csak figyeld... – kacsintott rá Pintyő, megnyomta a rég elrozsdált ócskavas tetején a nagy gombot, ő maga pedig hangosan berregni kezdett. Aztán a porszívó csövet égnek tartva begyűjtötték a bárányfelhőket. Fábíusz tartotta a csövet, Pintyő irányította. De az arra repülő madarakra nagyon vigyáztak.

► AYHAN GÖKHAN

A felfedezésre váró tér

Beszélgetés Szabó Imola Juliannával

(a 2015-ös Aranyvackor-pályázat győztes alkotópárosának egyik tagjával)

– A *Kinőtt szív története* nem túl szívderítő – aki nem ismerné, annak mondjuk el, hogy a főszereplő kislány apukája meghal. Jobb esetben nem minden gyermek lesz árva vagy félárva, vagy nő fel a válás miatt egyszülős családban. A *Zsilike* kabátjában egy vak kislány szerepel. Az *Aranyvackoron* nyert mese egy kislány betegségét dolgozza fel. Miért ezekre a témákra esett a választásod, illetve hogyan tudnak ezek a történetek mindenkit megszólító, érvényes történetek lenni?

– Ezek a világok kezdtek el mozogni bennem. Ezeknek lett körvonala és szaga, tapintható alakja. Ezekhez épült bennem szövegtest. A humor ugyanannyira ott van bennük, mint a tragédia. Az aranyvackoros szövegben különösen élveztem-élvezem azt a nyelvi játékot, amiben összefolynak ezek a rétegek. Nem volt bennem más szándék, mint nehéz témákról hitelesen írni. Ugyanakkor nem tudom, szabad-e egyáltalán mindenkit megszólítani. Csak azt tudom, hogy vannak történetek, amikkel dolgunk van, és dolgoznak velünk, bennünk. És léteznek történetek, amikkel semmi dolgunk. Talán az olvasó is ezt érzi, amikor választ, amikor valamit közel enged vagy távol tart magától. A halálhoz, a látáshoz és a testünk romlásához valamilyen módon mindig közünk van vagy egyszer közünk lesz. *Zsilike* pedig nemcsak a vakságáról beszél, ahogy *Szélkislány* sem csak az apját veszíti el. Felnőnek. Megszokják, hogy megváltozott minden, és nem tudnak már rajta változtatni. Ennél most éppen nem tudtam érvényesebb világot álmodni a közöny ellen. A Braille-írást mellékeltem pedig, ha nem is mindenkit, de az erre érzékenyeket, az érintetteket talán mégiscsak sikerült elérni úgy, ahogy eddig nem volt szokás.

– *Térjünk rá a díjra. Idén te kaptad az Aranyvackor-díjat. Ilyen elismerés után csábít-e, hogy továbbra is gyerek-szövegekben gondolkodj, vagy egy irodalmi kalandnak szántad mindezt és mostantól visszatérsz a felnőtt szövegek közé?*

– Nagy álmom várt valóra. Sokat jelent nekem ez a díj, mert egy olyan zsűri ítélte nekünk, akiket szakmailag nagyon sokra tartok/tartunk. A szöveg pedig *Metzing Eszter* nélkül nem nőtt volna könyvtervvé. Közös bolygónk. Ahogy a *Kinőtt szív* is közös álmunk volt *Maros Krisztivel*, és ahogy a *Varratok* meg *Palman Zsuzsival* közös tér. Nem nagyon szoktam racionális döntéseket hozni, ha írásról van szó. A *Varratok* megjelenése óta kegyetlen vagyok magammal szemben, de sokszor foglalmam sincs, hogy miért arra indulok el. Csak ott van valami. Most ez a világ szaglik körülöttem, ide utazom napi több órát, ez tört utat. Jelenleg nagyon érdekel az a nyelvi struktúra és tér, ami a *Júlia, a bársony-nyúl* kapcsán kialakult a fejemben. A mesekönyvek iránti kalandváagnak talán a gyerekeimhez van a legtöbb köze. A velük töltött idő mindig új dolgokra tanít, és mivel a napom nagy részét a közös kis univerzumunkban töltöm, így ez éppen a legotthonosabb hely a valós képzeletemben. Egyelőre egy szöveg biztos, hogy még ebben a jóleső és lehetetlent nem ismerő állapotban íródik: az *Ede, a keksz-*

idomár. Olyan jó vele bíbelődni, hogy egyre nehezebben engedem el, és lassan már sorozattá dagad a fejemben. Emellett formálódik egy prózavilág, és a régóta dédelgetett montázsos verspróza könyvterv is. Szeretnék szabad maradni, és csak jelen lenni abban a szövegben, ahol éppen ott kell lennem.

– *A meseírás milyen újdonságok felfedezéséhez segített hozzá, tudtál-e egy-egy fogást a felnőttirodalomban szerzett tapasztalatok közül átcsempészni, vagy épp fordítva, a felnőtt szövegek írásában nyújtanak segítséget a meseírásban szerzett élmények?*

– Rendkívül ügyetlen vagyok a „fogásokban”. Csak a csi-szolódásban, az élesedésben hiszek. Régen fel sem tűnt, ha egy címsor egy millimétert elcsúszott a helyén egy borítón vagy egy plakáton. Ma már csikorgatom a fogam, mert nikkeleződött a szemmértékem, és zavar, hogy nem pontos a pozíciója a szövegfoltnban. Néha ujjal oda kell húznom a helyére. A szöveggel is így van. Nem szeretem a régi szövegeimet. Azt volt hosszú idő megtanulni, hogy érdemes húzni, hol van rés, hol legyen halk, hol sűrű. Ez gyerekszövegnél sincs máshogy. Ott is az ismeretlen tér és a nyelv határtalansága érdekel. A felfedezésre váró tér, aminek teljesen mások a játékszabályai.

– *Olvasol-e meséket tanulás céljából, akár klasszikus/kortárs szerzők műveit? Milyen lényeges változást veszel észre az elmúlt ötven év hazai gyerekirodalmi szövegeiben?*

– A legtöbb mesét nem árt legalább tízszer felolvasni a gyerekeknek, így mindegyikből tanulok. Van, amelyik még ezt a sokszori gyűrődést is kiállja, és akkor még izgatottabban keresem, próbálom megfejteni a titkot. Ám a mondatszerkezeten és a dramaturgián túl a titok mindig rejtve marad. Pont ez a lényege talán. Érdekes látni, hogy a tanítani vágyás, tanulság és a témaválasztás hogyan változik, hogy nem akar a mostani gyerekirodalom kényszeredett módon tanítani valamire. Szeretem a kortársak meséit, mert egyre bátrabbak és őszintébbek. Mintha két nagyobb halmazná nőtt volna a gyerekirodalom mesetára. Az egyik egy amolyan eszköz-mesevilág, aminek haszna van. Amiben a beavatás egy cél érdekében történik: iskola, bili, óvoda, hajmosás stb. A másik pedig rejtettebb és csalafintább módon közelít az élethez. Szülőként mindkettőt fontosnak érzem, ha jól van megírva. Alkotóként az utóbbi érdekel leginkább.

– *Véleményed szerint fontos-e, hogy a kortárs magyar gyerekirodalom felvegye a versenyt a nyugat-európai szerzők munkáival, érdemes-e az összehasonlítás, amikor eleve megfigyelhető, hogy teljesen más történeteken szocializálódott gyerekek élnek akár Budapesten és Párizsban is?*

– Ha tervezőként kérdezel, akkor már szerintem bőven versenyben vagyunk a szép mesekönyvek terén. Az összehasonlítás néha furcsa dolog. Szerintem a kelet-európai sérült-pizskosság teljesen más amplitúdójú alkotókat szül. Esszenciális és elementáris csúcsteljesítményekkel. Egyszerűen érezni, hogy a hiány többletté nő. Öntörvényű tud lenni. A lengyeleknél látszik most igazán ez az ívelés. Nem tudom, hogy a felnövő generációkban van-e ilyen kollektív szocializációs szatyor-érzés. Párizs olykor közelebb van Budapesthez, mint a nyolcadik a tizenkettedik kerülethez. Szerintem a mi generációnkkal ez próbált elmúlni, de a jelenből nézve egyre hihetőbb, hogy újra beszorulunk. Nekik máshogy nem jelent mást Nyugat-Európa. A történelmi mesekönyvek hiánya egyfelől egyre feltűnőbb, másfelől ki tudja, hogy készek vagyunk-e rájuk. Nem tudom. Pedig kellene. Egyre jobban kéne. Nem eufemizálva és nem mismásolva beszélni a körülötünk zajló eseményekről. Ehhez először nekünk, felnőtteknek kéne felnőnünk a feladathoz.

– *Emlékszel még, hogy téged mi fogott meg egy mesében gyerekként? A cselekmény, a mese nyelve, az illusztrációk? Ugyanezek a mai gyerekeknel szerinted működhetnek változatlanul, nem kell-e számos pluszszal számolnia annak, aki manapság szeretne meseíró lenni?*

– Mai napig emlékszem egy Weöres Sándor-versre, ahogy a mamám suttogja a konyhában. A háta mögött a szocreál műanyag szekrény és valami furcsa sárga fény. Pattogtak a szavak a szájából. Emlékszem, ahogy apám az azóta már csontig lecuppantott és agyonidézett kis hercegről mesél, és a bárányról. Semmi más nem maradt meg, mint a kígyó-elefánt rajz és a bárány a dobozban. Mai napig emlékszem a csálé rajzra, amit a combjára fektetett jegyzetlapra firkált. És ahogy ejti a szerző nevét, mozgott közben a bajsza. Majd a *Micimackó*, és a mese az okos nyúlról... Az első gyerekszínházi élményem... A Bosch-album meg egy kubista magazin, amit aláírtam az üres foltoknál, mert bele akartam ugrani a rajzokba. A nagymamámnak volt olvasójegye. Az volt a közös programunk, hogy elmentünk minden héten egy új könyvért. Néha csak figyeltem, ahogy húzogatja az ujját a könyvek gerincén, majd bele se néz, de tudja, hogy azt választja, aztán két nap alatt kiolvassa a könyvet. Már akkor is a varázslat érdekelt. A remény, hogy egyszerre több helyen élhetünk, csak tudni kell, hol bújnak meg az ajtók. Ma már nehezebb versenyezni az információ-vibrálás erőszakos hullámaival, a számítógéppel. Ugyanakkor a saját szememmel látom, hogy milyen hévvel ejti rabul a *Galagonya* a gyerekeimet. Hogy a *Dióbél bácsi* legyőzi bennünk a rajzfilmfigurákat, ahogy a gyerekdalokkal kelnek, és maguknak találunk ki rímeket. Hogy a belső képzeletük erősebb, mint az animált. Hogy a nyelvben van valami időtlen, és mégis romlandó. Ha az egyensúly marad, akkor a mese is marad. Akkor a városban is lesz kertjük, lesz padlásuk. Csak nekünk, felnőtteknek kell megmutatni az utat. Odáig. Kitartóan. Ezért talán nem nehéz dolga van, hanem dolga van egy meseírónak.

KELEMEN ATTILA ◀

Tesla lehet infantil is

Lakatos István: A majdnem halálos halálsugár

Egyben három könyvvel van dolgunk. Egy dilettánszal, egy középszerűvel és egy remekkel. Ritka az ennyire aránytalanul fejlődő izomzatú korpusz. Abba a *cabinet de curiosités*-be illik, amit a könyv-anatómusok gyűjtenek bizalmas látogatóiknak. Visszas öröm. Vegyük sorra:

1. Dilettáns. Nem okvetlenül kultúrafüggő, igaz, a miénk kedvez leginkább annak, hogy helyeseljük, ha a szerző olykor kiszól a szerepéből, kicsit leleplezi magát, jelzi, hogy éppen fikciót ír, hogy privát véleménye van egy-egy hőse viselkedéséről. Szeretjük azt is, ha színpadon az Elvis-imitátor kész hazaverni a primér hatást azzal, ha minden átmenet nélkül egyszer csak mondjuk Sex Pistolt énekel, majd ugyanilyen hirtelen mégis visszatér valamelyik szent-szétunt repertoár darabhoz. Szeretjük, ha a szerző kizökkent bennünket a határból, de csak akkor, ha valami igazabbat kapunk annál, amit reméltünk. Amit ez a karakter csinál, nem helyes, tudom, de ki vagyok én, hogy beleszóljak a történet menetébe? És ez jó, mármint, hogy a szerző parantézisbe teszi mindazt, amibe eddig részesített, mert érezzük, nem vagyunk egyedül. Ez nemcsak játékról szól, természetesen. Viszont nem szeretjük, ha a szerző sportriporter módjára végigtudósítja a munkafolyamatot, mindenbe beleszól, integet, mint a betépett Mickey Mouse, hogy tudniillik: huuhuu, én is itt vagyok! A bizalmaskodó, parolázó szerzőknek nem hiszünk, mert láthatóan ők sem hisznek a szövegben. Mi a különbség a finom ironia és viszketeg jópofizás között? Az arány. És ez az, amit szerzőnk ebben a munkájában nem ismer. És annak ellenére, hogy látszólag egy dübörgő cselekmény részesei vagyunk, mindössze egy epikus varázs nélküli kimódolt valami történik valahol nagyon messze.

2. Középszerű. A kötetet kedvelők valószínűleg a karakterek kialakításának színességét és az interakciók bizonyos spontaneitását méltányolják leginkább. Ez utóbbi valóban több alkalommal egészen szellemes. De lássuk a karaktereket. Ott az anticuki Koala, az antimorbid csontváz, az antirendőr rendőr, az antizseni zseni, stb. Valóban szórakoztató közös szaunázást ígér. De a formálás minden szín ellenére mégis banális. Ha valaki látta a *La Cité des Enfants Perdus*-t és néhány japán steampunk animét, valamint párszor megcsapta a retrofuturista hullám, a karakterek alkotóelemeinek minden változatát ismerheti. Ennek ellenére ez a karakter-dekorációs eljárás nem divatjamúlt, sőt, egészen korszerű abban az értelemben, ahogy a gördeszkához képest korszerű a longboard.

Kolibri Kiadó, Budapest, 2015

3. Remek. A kötet a szerző drámája abban a törekvésében, hogy azt a könnyed és merész szabadságot, amit rajzolóként él meg, a szöveg formálásra is adaptálja. Ez az, ami nem sikerül. De ez még semmit nem vesz el az illusztrációinak értékéből. Az illusztrációs anyag nagyon expresszív, intenzív és csöppet sem banális. Egyes illusztrációk nem adják magukat könnyen, meg kell fejteni, meg kell keresni hozzájuk az értelmezési mintázatot. A karakterek arcai tele vannak élettel, érzelmekkel, virtusokkal és gyengékkel. A nagybetűvel szedett szövegektől néha teljesen plakátszerűek. Jól működnek a poénok, még ha kis, a gyerekkönyvekre nem jellemző nyugtalanság is van ezeknek a rajzoknak a vonalaiban. Ha valamiért, ezért remek ez a kötet, ezért ajánlom a színvonalas grafikát kedvelők figyelmébe.

Kötéltánc (1987; olaj, szén, vászon; 160x120 cm)

GÖMÖRI GYÖRGY ◀

Tengerre, magyar?

Tengeri utak régi irodalmunkban

Vannak tengerjáró és tengertelen, tenger-szerető és tengerfélő népek. A szigetlakó angol, pontosabban a brit az előbbiekhöz tartozik, világbirodalmuk alapját a hajóskapitányok és felfedezők vetették meg. A magyar viszont láthatóan a tengerfélők kategóriájába tartozik, illetve nagyon sokáig ahhoz tartozott: nem csupán azért, mert egy-egy rövid epizódtól eltekintve Magyarország sohasem volt igazán tengere, és még a magyar kalandorok közül is csak az a Benyovszky Móric volt sikeres, aki sorsát a „tengerbarátabb” lengyelekével kötötte össze. Csinos kis antológiát lehetne összeállítani a magyar utazók tengeri kalandjaiból – ezek közül szeretnék néhányat feleleveníteni alábbi szövegemben.

Magyar utazók általában szárazföldön mindenüvé eljutottak Európában – kivételt jelentett Anglia, Málta és a görög szigetek, valamint a Szentföld (bár az már nem is Európa). Utóbbit viszonylag kevesen keresték fel, s ha meg is tették, kevés tengeri úti beszámolót hagytak hátra. Viszont amikor I. Erzsébet korában megélénkültek az angol–magyar kapcsolatok, szinte törvényszerűen megjelent a magyar irodalomban a tengeri utazás problémája. (Mivel a gőzhajózásra a 18. század végéig kellett várni, alábbiakban mindig kisebb-nagyobb vitorlás hajóról lesz szó, magyarjaink azzal utaznak.)

Tengeren nem érzi magát az ember biztonságban. Aki már volt tengeri beteg, tudja, miről beszélek. Az ember szinte bármire hajlandó lenne, csak múljon el a háborgás a gyomrából. Vagyis a szép sima tenger mindenkit jókedvre derít, de a roppant hullámok halálfélelemmel töltik el a tengeri utast. Nem tudom, így éreztek-e Skaricza Máté és útítársai (Dési Tamás és Udvardi András), magyar protestáns teológusok, akik Heidelbergből Hollandián keresztül jutottak el Angliá-

ba 1572-ben. Ez a látogatás jól sikerült, a három magyar London után ellátogatott Cambridge-be is, ahol szívesen fogadták őket hitsorsosaik, köztük neves egyetemi tanárok. Visszaútjuk azonban kicsit hosszadalmasra nyúlt: Skaricza szerint 13 napon át hánytavetette hajójukat a szél, így amikor Hamburgban szárazföldet értek, nagy megkönnyebbüléssel hálaadó zsoltárokat énekeltek a Seregek Urának. Erről az élményéről így vall Skaricza Máté abban a négy soros, de frappáns epigrammában, amit Kathona Géza fordított a *Vita Stephani Szegedini*-ből magyarra:

*„Béke veled, tenger s vihar! Én már partra jutottam,
Tenger zsarnoka, szél! Immár béke veled!
Ajkam hálaimát zeng híven az égi atyának,
Ahogy segedelmével láttam e helyeket”*¹

A következő magyar, aki tengerre szállt, úgy látszik, jobban bírta gyomorral a tengeri utakat, másképp nem fogadta volna el a krónikási megbízatást Sir Humphrey Gilbert óceáni expedíciójában. Budai Parmenius Istvánról van szó, aki Sir Henry Unton pártfogoltjaként már korábban megismerte a tengeri utazás előnyeit és hátrányait. Kivétel ő a régi magyar utazók között, mivel úgy tűnik, vonzza a tenger, és gyönyörködik annak élővilágában. *Pacan* című latin költeményében, amit Sir Henry Untonnak ajánlott, s ami egyes kutatók véleményétől eltérően Budai Parmenius első Angliában kinyomtatott műve volt,² a magyar utazó ilyen szép sorokat tud leírni a tengerről:

¹ Janus Pannonius-Magyarországi humanisták, szerk. Klaniczay Tibor, Szépirodalmi, Bp., 1982, 1219.

² David B. Quinn–Neil M. Cheshire, *The New Found Land of Stephen Parmenius*, University of Toronto Press, 1972, 30–31. Mivel a megreformált „Gergely-naptárát” csak 1582 őszén vezették be, egy 1582-es dátum ekkor még egész biztosan 1582-re és nem 1583-ra vonatkozik.

„mekkora nagysággal, mélységgel, mekkora partial Nyúlik a tenger! Benne nyüzsgögnék özönnel az élők, Mily nagyok és aprók!....

...Mély tenger haragos felszínén száll a vitorlás, Ormótlan ceteket szemlélnek a messzi hajósok”³ (Weöres Sándor fordítása)

Az, hogy Budai Parmenius magyar gyomorral is jól bírta a tengeri utat, kiderül abból az egyetlen fennmaradt leveléből, amit az Újvilágból írt oxfordi barátjának, az ifjabb Richard Hakluytnak. A levél keltezése 1583. augusztus 6/16. (Budai Parmenius minden bizonnyal még a régi naptárat használja), majdnem két hónappal a plymouthi kihajózás után. Ebben az angolok magyar krónikása beszámol a hajósok vesztéseiről, arról, hogy Maurice Browne hajójának legénységéből két ember ugyan vízbe fulladt, de a többiek „egészségesek és igen jó erőben vannak. Én magam sosem voltam még egészségesebb”.⁴ Más szóval a hosszú hajózás nem viselte meg Budai Parmenius egészségét – ezért kétszeresen tragikus, hogy néhány héttel később, 1583. augusztus 29-én erős szélben a *Delight* zátonyra futott és elsüllyedt, s itt életét vesztette ez a „művelt, budai születésű magyar”, akit a kor „ritka tehetségű költőjének” tartottak.⁵

Következő világutazónk (bár igazából egyetlen világutazónk sokáig csak Budai Parmenius marad) Szepsi Csombor Márton, az *Europica varietas* szerzője, nem tudta, mekkora fába vágja a fejszéjét, amikor holland hajóra szállt Danckában 1618 tavaszán. Lehet, hogy már külföldi tanulása során hallott „tengerjáró” történeteket, de biztos vagyok benne, hogy el se tudta képzelni azt a szörnyű elesettséget, ami az utazót három napos szüntelen vihar után a tengeren elfogja. Maga a hajóra szállás egy Vergilius-idézettel jól kezdődött, de az erős szél hamarosan annyira hánytá-vetette a hajót, hogy az utasok vidámsága gyorsan lelohadt. De idézzük magát Szepsi Csombort, kicsit modernizált átírásban: „Ugyan azon nap az tengeri betegség rajtunk elhatalmazék, és harmad egész napig sem ettem sem ittam semmit, hanem csak nyomorgottam szertelen, az fogaimnak husa az sok hitvány tengeri nedvesség(ek) miatt annyira feldagadt, hogy az fogaimat az szájamból

bizony re(n)drül rendre kezemmel ki szedhettem volna”.⁶ Magyarán mondvá skorbut-tünetek kezdtek utazónkon elhatalmasodni – később erről nem ír útinaplójában, meglehet, már Bornholm szigetén vagy legkésőbb Koppenhágában kaptak friss eleséget, és ő is magához tért. Legalább is egy időre, mert Helsingör után, a „norvégiai hegyek” alatt olyan heves ellenszélben kell hajózniuk, hogy „az tengeri betegség... ismét reánk szakada”.⁷ Szepsi Csombor ezután – elsőként a magyar irodalomban – pár sorban leírja, milyen az, amikor a ház-magas hullámok szinte elnyelik a hajó elejét, illetve a hajó és köteleinek ropogása-csattogása halálfélelemmel tölti el az utazót. Ezek után május hatodikán, már szélcsendben, teljes a boldogság, amikor az árbocról leszól a matróz: „Hajósmester, látszik a föld!”, és a távolban feltűnnek Frízia, azaz a mai Hollandia partjai.⁸

Szepsi Csombor további tengeri útjai (Angliába és onnan vissza) már csak egy-egy mondatot érdemelnek könyvében, mivel ezek alatt semmi érdemleges nem történt – Vlissingenből Londonba eljut 24 óra alatt, és visszafelé, Dvertől Dieppe-ig egy éjszaka leforgása alatt, nyilván erős hátszéllel.⁹ Addigra már Csombor edzett tengeri utazó, de azért minden bizonnyal megkönnyebbülést érezhet az egyébként ellenszenvesnek talált Dieppe-ben partra lépve, hiszen további tervezett útja alatt többé nem kell hajóra szállnia. Nemcsak a tengeri betegség miatt, hanem mert Szepsi Csombor erőssége a kapcsolat-teremtés emberekkel, sokak segítsége kell ahhoz, hogy Felső-Magyarországról eljusson Angliáig és onnan haza, s bár a hajókon is akadnak jóakarói, a tengeri viharban végletesen egyedül érzi magát, fél a haláltól, legföljebb zsoltárt énekelve Istennel beszélgethet.

Az 1620-as évektől kezdve megszorodik az Angliába látogató magyarok száma, de többségük levelei nem tudósítanak tengeri viszontagságokról. Szenci Molnár Albert ugyan 1624-ben átkelt a Csatornán, pár hétig időzött Londonban, de sem erről, sem a visszaút utáni nyolcnapos

Amszterdam–Dancka hajóútról nem számolt be részletesen.¹⁰ Haller Gábor viszont szűkszavú, de a kapcsolattörténet szempontjából fontos naplójában többször említi hajózásait. 1632 decemberében (az időjárás szempontjából nem a legjobbkor) átlátogat pár hétre Angliába – oda felé minden rendben, de a visszaútról feljegyz: „Tértem meg Gravesandában (Gravesend kikötőjébe), mivel ellenkező szél volt.”¹¹ Végül a holland partok melletti hosszas hajókázás után Rotterdamban kötnek ki, bár közben kalózzokkal is találkozhatnak, de őket (alighanem váltságdíj fejében) futni hagyják. Úgy tűnik, ez a kaland nem vette el Haller kedvét a további hajóutaktól, mert Franekerből Amszterdamba menet („Emtel”-nél, ami szerintem elírás Emden helyett) ezt írja: „Voltam nagy veszedelemben az vizen, mert csaknem elmerült velem az hajó”.¹² Végül a hazafelé vivő utat a háborúktól dúlt Németország helyett vízen választja, Amszterdamtól Danckáig, onnan megy le a Visztulán és a Wieprzen majdnem Jarosławig viszi egy nagyobb, majd egy kisebb hajó. Ezek szerint Haller Gábor viszonylag jól bírta a tengeri utat, de azért ő is megjegyzi Dánia felé hajóztában: „Az tengeren. Éjjel nagy szélvészünk volt, úgyannyira, hogy nagyobb habokat soha sem láttam”.¹³ A háborgó Balti-tenger után a nyugodt Visztulán lemenni már valóságos kéjutazás lehetett.

A tizenhetedik század közepére már elméleti irodalma is születik a magyarok szárazföldi és tengeri peregrinációjának. Ezt latinul írja meg Frölich Dávid, késmárki matematikus és utazó, több művében, közülük az *Utazók könyvtára* (*Bibliotheca seu cynosura peregrinantium...* Ulm, 1643–44) a legismertebb. Frölich az utazás minden részletét és vonatkozását igyekszik feltárni katekizmus formájában megszerkesztett, 110 kérdésből álló könyvével, amelyben természetesen szó esik tengeri élményekről is. A 45. számú kérdés például így szól: „Melyik évszak szokott legbiztonságosabb lenni a tengeri utazásra?”¹⁴ Ezt még hat újabb kérdés követi, köztük néhány eléggé lehangolóan provokatív, ilyenek, mint: „48. Mennyire vannak a hajózók

a haláltól?”, és „49. Halottaknak vagy élőknél tartasuk-e azokat, akik hajóznak?”, és „50. Vajon a hullámokon kívül kisebb-e a veszedelem?”¹⁵ Frölich elvben minden utazás mellett van, és az 57. pontban hosszan számol be nyolc olyan felfedezőről, akik már körülhajózták a Földet – ezeket nyilvánvalóan nagyon tiszteli, még ha róluk összegyűjtött adatai nem mindig felelnek is meg a valóságnak: Thomas Cavendish hajóútja például 1586 és 1588 közöttre, nem tíz évvel későbbre esett.¹⁶ Ugyanakkor nem tudunk arról, hogy saját peregrinációja alatt hosszabb hajóútra vállalkozott volna, itt csupán értesüléseit összegezi, illetve tanácsokat próbál adni a peregrinálni kívánczóknak. Ugyanis az *Utazók könyvtára* 97–98. kérdésében ezt olvashatjuk: „Miért hánynak azok, akik nem szoktak a tengeri hajózáshoz, amikor először kerülnek vízre?”, valamint „Miért gyötri a hányinger jobban azokat, akik tengeren utaznak, mint akik folyón?”¹⁷ Jóllehet a válaszok szinte maguktól értetődnek, nem árt a tengeri útra vállalkozókat előre figyelmeztetni a várható kellemetlenségekre. Ezzel lehet kapcsolatban Frölich útikönyvének második része, amely olyan „erkölcsös történetekből” áll, amelyek valamilyen segítséget nyújthatnak az utazóknak. Gondolom, különösen hasznos lehetett a 94. számú történet, aminek címe: „Viharban ne káromkodjunk”.¹⁸ Különösen ne tengeri viharban, tegyük hozzá, mert még belecsap hajónkba a villám, vagy elnyel a hullámok rettenetes örvénye.

Nem hiszem, hogy forgatta volna Frölich könyvét következő utazónk, aki a maga módján a legrealistább leírást adja arról, milyen viharban tengeren járni. Bethlen Miklósról van szó, akinek *Élete leírása magától* bár 1708-ban született, sokkal korábbi eseményeket ír le, így Bethlen európai utazásait az előző század hatvanas éveiben. Calais-ből Doverbe viszonylag könnyen átjut, a baj 1664 márciusában akkor kezdődik, amikor Bethlen Miklós szolgájával együtt hajóra száll Doverben, hogy Dieppe-be hajózzon. Először szép időben, „csendes illendő széllel” indulnak, de hamarosan „szikrázni” kezd a tenger, és olyan szél támad, hogy vissza kell térniük Angliába – sőt, a hajó elsüllyed Dover kikötőjének közelében, Bethlenék örülnek, hogy csónakon ép bőrrel menekülhetnek partra.¹⁹

³ Kortárs 1977/5, 768.

⁴ *Régi magyar levelestár* (XVII–XVIII. század), I. válogatta Hargitay Emil, Magvető, 1981, 190.

⁵ Így aposztrofálta Budai Parmeniust Edward Hayes, lásd Richard Hakluyt, *Principall navigations* (1589) alapján, Quinn–Cheshire, i.m. 61.

⁶ *Szepsi Csombor Márton összes művei*, sajtó alá rendezte Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter, Akadémiai kiadó, Bp., 1968, 178.

⁷ i.m., 184.

⁸ i.m., 185.

⁹ A hajó „nagy sebességgel” ment át a Csatornán, vagyis „az Britanniai Oceanus tengeren”. Szepsi Csombor, i.m., 219

¹⁰ Lásd Ludovicus Camerariusnak írt levelét, *Szenci Molnár Albert válogatott művei*, Magvető, Bp., 1976, 627.

¹¹ *Magyar utazási irodalom 15–18. század*, válogatta Kovács Sándor Iván, Szépirodalmi, Bp., 1990, 435.

¹² i.m., 440.

¹³ i.m., 447.

¹⁴ *Magyar utazási irodalom*, 73.

¹⁵ uo.

¹⁶ i.m. 74–75.

¹⁷ i.m. 78.

¹⁸ i.m. 112.

¹⁹ i.m. 607–608.

Ez csak az első része ennek az „emberpróbáló” hajóútnak. Az erős szélvész miatti pár napos veszteglés után Doverben Bethlen Miklósék felszállnak a fedett kis postahajóra (Paket-Bot), azaz próbálnak szerencsét. De hamarosan „olyan szélvész indula, hogy semmi volt az előtti”, és az egyébként a tengert jól bíró Bethlent is elkapja a tengeri betegség: „nemcsak én... hanem a hajósok is úgy okádtunk, amint kifért a szánon”.²⁰ Ezt a nagyon őszinte, minden szépítés nélküli megjegyzést Bethlen Miklós a vihar részletes leírásával folytatja, illetve azzal, amit mai szavakkal *hullámviasút-élménynek* nevezhetünk: a vitorláshajó meredeken emelkedik-ereszkedik, és kizárólag a hajós ügyességén múlik, hogy nem fordul fel és süllyed el utasaival együtt. „Szörnyű volt ezt nézni s képzelni, én nem hittem volna hogy szárazra jöjek”, folytatja Bethlen, majd sztoikus belenyugvással így ír: „Elgondolván én azt, hogy életem-halálom, noha ekkor ebben a kis rossz tökhajóban, de valósággal Isten kezében vagyon...én csak imádkozám és Istenre bízám magamat, befekvén oldalfejt egy lyukban lévő ágyába a hajósoknak, és minthogy fejem erősen fáj a sok hánykódás és okádás miatt, az Isten olyan mély álmat bocsáta rám, mint Jónásra régen.”²¹ Ezzel még az átkelésnek nincs vége, mert bár a hajós felkelti Bethlent azzal, hogy „megholt a szél”, és már látni Calais fényeit, még mindig nem értek be a kikötőbe – az utasok csónakba kell, hogy szálljanak, és bár a szél újra feltámad, éjjel felé beérnek Calais-be. Mint a fenti hosszabb idézetben, a csónakos epizódban is szerepel az isteni segítség: „Isten osztán kívűn Calais-be”²², ami csak megerősíti az olvasót abban a tudatában, hogy aki tengerre száll, életét kockáztatja, és folyamatos égi kegyelem szükséges ahhoz, hogy újra épkezsláb szárazföldre léphessen.

Mégis kockáztatták sokan az életüket a peregrináló magyarok azzal, hogy Danckában vagy Hamburgban szálltak tengerre az Angliába vivő gyorsabb tengeri út miatt, illetve azon az útvonalon tértek vissza hazájukba. (Ez különösen azokra volt érvényes, akik nem, vagy csak Anglia után akartak Hollandiában tanulni). Mindenesetre egyedül az 1663–64-es tanévben tucatnál

több magyar kérelmezőt találunk az oxfordi és cambridge-i kollégiumok pénztárkönyveiben.²³ Bár az Angliába utazók száma az 1680-as években jelentősen csökken, vannak peregrinusok, akik ezután is a Dancka- vagy Hamburg-Amszterdam tengeri utat választják, mert gyorsabban igyekeznek hollandiai egyetemre. Vizaknai Bereczk György (1659-1720), aki orvostudományt tanul, és 1693 és 1696 között peregrinál, baj nélkül eljut az Odera menti Frankfurtból Hamburgig, de ott hajóra száll, és keserves hajózás után jut csak el Amszterdamba, illetve Franekerbe. Naplójában leírja, hogy a rossz széljárás miatt ez a hajón néhány nap alatt megtehető út 18 napig tartott.²⁴ Vizaknai Bereczk pársoros versben örököltette meg a magyarországi és erdélyi utazók problémáját: „Aki a föld színén kenyeret kereshet/ Bolond, ha föld alá és azért mély vermet/ Aki száraz földön céljára elmehet/ Kétséges tengerre nem tudom, mért siet.”²⁵

Jóllehet a következő évszázadban is számos magyar utazó panaszkodik nehéz tengeri utazásról, dolgozatomat egy olyan hajóút ismertetésével szeretném befejezni, ami 1712-ben történt. Erről két írásmű maradt fenn, az egyik viszonylag objektív hangon, a másik teljesen szubjektíven kezeli a történeteket. II. Rákóczi Ferenc apródja volt az a Szathmáry-Király Ádám, aki elkísérte a fejedelmet lengyelországi, majd franciaországi száműzetésébe, és 1712-17 között színes naplót vezetett. Ebben az először a 19. század közepén kiadott naplóban Szathmáry-Király részletesen leírja a Danckától Dieppe-ig tartó kalandos hajóutat, amit Rákócziék egy angol kereskedelmi hajón tettek meg. *Vallomásaiban* Rákóczi elmondja, miért kellett angol hajóra szállniuk, továbbá azt is, hogy bár tudták, hogy késő ősszel veszedelmes a Balti-tengeren hajózni (éjszaka nem is lehetett, csak napközben haladhattak néhány órát), politikai okok miatt sürgősen el kellett hagynia Lengyelországot.²⁶

Ennek a hajóútnak legdrámaibb élménye a Jütland (Skagen) után támadt vihar volt 1712.

november 27–28-án. De adjuk át a szót Szathmárynak: „Ugyanezen nap délután két órakor kezdett bennünket elővenni a szélvész, és egész harminchat óráig oly veszedelemben forgottunk, hogy csak az Isten őrzött meg bennünket, az haboknak mint ama felemelkedett hegyeknek elborításátul; csendesedett meg valamennyire éjjel után ad diem 29. virradóra egy órakor.” De hogy fokozza a hatást, még hozzáteszi a következő mondatot: „Egynehányszor a víz, mintha hordóval töltötték volna, úgy gyütt bé az alsóházba, holott mi voltunk szállva ezen az helyen”.²⁷ Magyarán mondva, a víz behatolt a fedélzet alatti hajófenékbe, az utasok lakóterébe, és csak kevés hiányzott ahhoz, hogy mindnyájan vízbe fulladjanak. Érdekes módon Szathmáry-Király nem fűz további kommentárt ehhez a valóban drámai eseményhez.

Amiről azonban ura, II. Rákóczi Ferenc is hosszan ír *Vallomásaiban*. A szélvész okozta 36 órás hánykódás azért volt különösen félelmetes, mert a hajó kétségbeesett kapitánya úgy vélte, „ha a szél még néhány óráig tombol, elkerülhetetlenül hajótörést szenvedünk. Ez nekem, minthogy nem tudtam úszni, a halálos ítéletemet jelentette”.²⁸ Rákóczi ekkor nem fél igazán a haláltól, csak attól, hogy az utókor azt fogja hinni, rettegett tőle, ezért arra gondol, „hősies és töretlen lelke tanubizonyosságként” ólomlemezre vési, és nyakába akasztja saját sírfeliratát. Ezt mégsem teszi meg, mély álomba merül, és másnap hajnalban arra ébred, hogy elállt a szél. Ezzel még nem értek véget a hajóút megpróbáltatásai: bár kedvező szél viszi a vitorlást Anglia felé, útközben újabb riadalom támad, feltűnik egy hadihajó, amiről a kapitány azt gyanítja, hogy svéd kalózkodó – a kapitányt arra kényszerítik, szálljon csónakba, és menjen át tárgyalni a hadihajóval. Hamarosan kiderül, hogy a hajó francia, nem az ellenségé, nyugodtan mehetnek tovább. Szathmáry-Királynál ez az epizód csak egy mondatot érdemel: „Egy franciaországi hadihajó, Caper... jött ránk... ki is bennünket nem igen sokáig tartóztatott”.²⁹ A fejedeleme viszont végletesen őszinte saját félelmeit illetően. Azt a lehetőséget, hogy kalózkodók fogják el a hajót, rosszabbnak tartja, mint azt, ha vízbe fullad, s erről

így ír, mintegy gyónásként: „Te tudod, Uram, hogy súlyosabbnak tartottam ezt a veszélyt, mint a hajótörést, melyet a te kegyelmedből elkerültünk, nagyobb volt bennem a félelem a fogság, mint a halál iránt, és ez az esztelenség aból a hiú dicsvágyból származott, amely rettenet a világi megaláztatástól...”³⁰ Ezért a kapitány visszatérését várva, ágyba fekszik, betegséget színlel. Igazi örömeire szolgál, amikor megtudja, hogy a hadihajó francia, és kedvező széllel mehetnek tovább Anglia felé.

A hajóút az angliai Hull érintésével Dieppe kikötőjében fejeződik be 1713. január 13-án – itt is majdnem szerencsétlenség éri a fejedelmet és szolgálait, mert a hajó orra majdnem a bejáratnál végéhez csapódik, és csak az utolsó pillanatban kerül el a katasztrófától. Erről az epizódról nagyon hasonló módon számol be a fejedeleme és naplóíró apródja, Isten kegyelmének tulajdonítva a szerencsés menekülést, amit a következő napon hálaadó misével köszönnek meg.³¹ Amikor pedig négy és fél évvel később II. Rákóczi Ferenc Marseilles-ből Törökország felé veszi útját, Szathmáry-Király már nem tart vele – időse szülei hívására hazatér Magyarországra.

A *Vallomásokban* szó van még Rákóczi fent említett utolsó nagy hajóútjáról is (amit a fejedeleme „egész életem legveszedelmesebb utazásaként” aposztrofál)³² – ezalatt Rákóczinak olyan tulajdonságai kerülnek előtérbe, amelyek őt a hajdani világutazó Budai Parmeniusszal rokonítják. Először Toulontól keletre, a hyères-i szigetek közelében vetnek horgonyt, mert meg kell várniuk a török szultánnak szánt ajándékok megérkezését, majd 1717. szeptember 21-én vitorlát bontanak, és élesen déli irányban hajóznak, hogy elkerüljék Itáliát. Ám „a nagy és heves hajómozgás rosszulétet okozott a kíséretben hajóra szállt negyven szolgálta közül azoknak, akik nem voltak hozzászokva a tengerhez. Csupán én maradtam háborítatlan egészséggel és lélekkel, és bátorítottam a többieket...”³³ Gondolom, az ifjú Mikes Kelemen, aki ugyancsak ott volt Rákóczi kíséretében, a többiekkel együtt elkapta a csúf tengeri betegség. De a vitézlő fejedeleme egymaga bírta gyomorral.

Így is elég sokáig tartott, amíg Rákóczi 1717. október 10-én³⁴ megérkezett kíséretével török te-

²⁰ uo. 609.

²¹ uo. 610. Ennek a tengeri útnak a leírása olyan filmszerűen eleven, hogy alulírott verset is írt belőle, kötetben először: Gömöri György, *Váltott hangok*, Kortárs kiadó, Bp., 2000, 20.

²² *Magyar utazási irodalom*, 611.

²³ v.ö. Gömöri György, *Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII században*, Akadémiai kiadó, 1989, 92–96.

²⁴ Binder Pál (szerk.) *Utazások a régi Európában*, Kriterion, Bukarest, 1976, 133.

²⁵ u.o. Ennek ellenére Vizaknai Bereczk hazafelé menet is hajóra szállt, de ezúttal a tengeri út Hamburgig csak hat napig tartott, i.m. 137.

²⁶ Rákóczi Ferenc: *Vallomások, emlékiratok*, Szépirodalmi, Bp., 1979, 500–501. (Szepes Erika fordítása).

²⁷ Szathmáry-Király Ádám naplója, *Magyar utazási irodalom*, 624.

²⁸ Rákóczi, i.m. 504.

²⁹ Szathmáry-Király Ádám naplója, *Magyar utazási irodalom*, 624.

³⁰ Rákóczi, i.m., 507.

³¹ Rákóczi, i.m. 514 és *Magyar utazási irodalom...* 625–626.

³² Rákóczi, i.m. 589.

³³ u.o. 590.

³⁴ u.o. 591.

Reformszonett

Érdemes lenne egyszer felleltározni a huszadik század magyar lírájának kedvelt versformáit. Valószínűleg kiderülne egy ilyen leltárból, hogy más európai irodalmakhoz képest jóval több nálunk a kötött vers, nemcsak nyugati, hanem antik időmértékes formában is sokszor. Szeretjük a szinte semmiféle szabadságot nem kínáló szonettet is. A *nyugatosok*nál, Juhász Gyulától Szabó Lőrincig, bár nem olyan gyakorisággal, mint azelőtt a francia parnasszistáknál, a petrarcai vagy shakespeare-i tizen négy sor számos változatával találkozunk, József Attila pedig már egészen fiatalon remek szonettkoszorút ír. Azt hihetnénk, hogy réges-rég honosult ez a forma irodalmunkban, hiszen sem idegennek, sem erőltetettnek, sem preciozónak nem tűnnek, mondjuk, Szabó Lőrincnek az élőbeszéd esetlegességét mesterien utánzó szonettjei. Ő már látszólag az „antiszonettig” vitte a klasszikus szonettet, holott közben még az első két strófa rímeit is fegyelmezetten megismétli, ahogy azt a legszigorúbb szabályok megkövetelik, igaz, gyakran még asszonáncnak is nyerek, darabosak ezek a sorvégek. Szóval otthonos a szonett a magyar nyelvben. Csakhogy nem volt ez mindig így. Aki utánanézik egy kicsit, meglepődik talán, hogy valamikor 1809 táján, persze ennek is már bő két évszázada, Kazinczy Ferenc kalapálta össze az első magyar szonettet. „Első szonettje esztendőig készült, megjelenése irodalmi esemény volt” – ahogy irodalomtörténetében Pintér Jenő írja. Ez a szonett *Az én boldogítóm* címet viseli, és annak rendje, módja szerint a szerelem hatalmáról szól. A feleséghez, Sophie-hoz címzett vallomás nemcsak a formai, hanem az „ajánlott” tartalmi kritériumoknak is tökéletesen megfelel. („Nincs millió közt egy, kit a fene / Vak Ate így

vett volna korbácsolásba, / Ha megdühödve kapkod néha másba, / Azt megkönnyíteni felkél istene. // Ah, engemet nem véd őellene / Sem ég sem föld! E szörnyű bajvívásba / Ájúlva dülök újabb ájulásba; / S írt nem találok, mely enyhítene. // Amor megszánta éltem kínjait, / S mond: Én enyhítem akit a Sors sújtja. / S bérül ölembe tette le Sophiet. // És ím, miolta nékem áldást nyújtja, / S bús éjjelemnek bájos mécsét gyújtja, / Nem érzem a Sors csapkodásait”). Valóban évekig készült, és azt hiszem, sohasem készült el mégsem teljesen, hiszen legalább két változatát ismerjük, de azért is hoztam szóba Pintér Jenőt, mert ő például a harmadik strófának egy olyan variációját közli, amely eltér az általam ismertektől. Nem szándéksom filológiai fejtegetésekbe bocsátkozni, bár egyáltalán nem lenne értelmetlen ezeket a változatokat ismertetni, hiszen a magyar szonett megszületésének kínjairól tudósítanak, számos tanulsággal. Most inkább azon morfondíroznék sokadszor immár, hogy vajon igazuk van-e azoknak, akik az irodalomoktatásból szinte teljes mértékben kiiktatnák a történetiséget, és helyette kizárólag műfaji és szövegalkotási szempontokat próbálnak alkalmazni. Magam is irtózom mindenfajta fejlődéselvtől az irodalomértelmezésben, vagyis nem hiszem, hogy Balassi Bálint udvarló versei primitívebbek lennének, mint Csokonai Vitéz Mihály vagy Vajda János hasonló témájú költeményei. Sőt, a vitézi életet és Júlia bájjait egyazon lelkesedéssel megéneklő báró meggyőződése szerint rafináltabb költő, mint utódai, és mindenképpen ő volt az első nagy magyar – már magyarul író – poétánk. Mint ahogy Kazinczy Ferenc is sok mindenben volt első.

Ilyen értelemben természetesen van fejlődés. Fejlődik a nyelv, a mai nyelvhasználatban ott van

nem kezdünk bele, mert II. Rákóczi Ferenc utolsó hosszú hajóútjával be is fejezzük a régi magyarok tengeri megpróbáltatásairól szóló, meglehetősen tanulságos írásunkat.

London, 2015 augusztusában

rületre, vagyis Gallipoliba. Útközben több görög szigeten kellett vesztegelniük kedvező szél hiánya, illetve visszafordulniuk erős ellenszél miatt. Gallipoliban csalódás érte, mert kiderült, hogy a török porta ígéretései ellenére már nincs különösebb szüksége a szultánnak Rákóczi és magyarjaira. De ez már egy másik történet, amibe

Széthulló fészek (1994–1995; olaj, pasztell, vászon; 140x100 cm)

a tegnapi és tegnapelőtti tapasztalat, gazdagabb ma a nyelvünk, mint egykor. Ami nem jelenti azt, hogy szebben, pontosabban, árnyaltabban is beszélünk. De azokat a szavakat használjuk, amelyeket a nyelvújítók néha kínos, gyermeteg elmejátékkal, kitaláltak, és hát még egyik-másik irodalmi eszközünket is tőlük kaptuk, például a szonettet. De miért volt szükség erre? És egyáltalán mennyire igaz ez az elsőség? Szigeti Csaba nagyon is meggyőzően bizonyítja, hogy a magyar költészetben már jóval előbb megjelent a szonettforma (*Az „első” magyar szonett felé*), és idézi is Faludi Ferencnek egy szonettfordítását vagy átköltését, amelynek valójában nem ismerjük az eredeti szerzőjét (*A pipárul*, alcíme: *Uno sonetto*). Tehát minden elsőnél van egy még előbb, viszont az az igazság, hogy ez a Faludi Ferenc-vers csak látszólag szonett, zenei tolvajnyelven *scherzónak*, festészeti terminológiával vidám *zsánerképnek* mondanám. De: élvezetes szöveg. Olvasván rögtön az jut az eszembe, az imént említett Balassi Bálintra és a többiekre, Rimay Jánosra, majd Gyöngyösi Istvánra gondolva, hogy miért is olyan fontos Kazinczy Ferencék irodalmi – vagy inkább társadalmi? – reformprogramja a maiak számára. Ha jobban belegondolok, a Balassi Bálintnál már érettnak és kellőképpen bonyolultnak mutató, sajátos verselési technika igazán alkalmas lehetett volna egy egészen másfajta magyar vers kialakítására. Az akkor még zenével kísért, énekelt szövegek a hangsúlyos, de mégsem népies magyar műköltészet hiteles, ma is érvényes remekei. Ez az út később valamilyen okból zsákutcának bizonyult. Erre a kérdésre, úgy gondolom, talán a felvilágosodás ideológiájában lehet meglelni a választ. Én pedig melleleg magyarázatot kaphatok hosszú ideje tartó, néha csillapuló, de valószínűleg soha el nem múló szonettíró (és szonettolvasó) kedvemre, ami per se nem biztos, hogy mást is érdekel.

Különben is, nem túl nagyívű közelítés-e ez ahhoz, amit mondandó vagyok: hogy miért is találom fontosnak irodalomtörténetileg és személyes történetemben is a szonettet? Nem nevetséges-e egy ilyen porosodó formát valamiféle kulturális paradigmaként, és nem művelődéstörténeti kuriózumként tárgyalni. Számomra inkább az a kérdés, hogy amíg Petőfi és Arany korát máig meghatározónak tartjuk kultúránkban, miért nem vesszük észre, hogy a nyelvújítás unalmas, néha izzadságszagú szövegei és természetesen

az ezek alapjául szolgáló programok nélkül egészen másak lennének. Kevés persze abból a korból az olvasható remekmű. Kazinczytól a versek? Hát nem. A levelek, azok igen, korrajzként is. Meg a *Fogságom naplója* és a *Pályám emlékezete*. Kölcseytől? Nyilván a *Hymnus* és a *Vanitatum Vanitas*. De ennyi. Kisfaludy Sándor? Hirtelenjében nem emlékszem. Virág Benedek? Szép neve van. Igen ám, de Csokonai Vitéz Mihály? Hát ő nagyon nagy. És Berzsenyi Dániel? Ő is. Voltak akkor is rendkívül jelentős teoretikusok, menedzserek, és voltak írók. De Berzsenyivel nem lett volna nyelvújítás. Azt hiszem egyébként, hogy szonett sem. Csokonaival sem. Ehhez Kazinczy Ferenc kellett. Az ő makacs, kissé botfülű szorgalma és elkötelezettsége egy jól definiálható művelődési reform mellett.

Évekig írni egy szonettet? Mire jó ez? Kazinczy műfordításairól mondja Toldy Ferenc, de tágabb értelemben nyilván az idegen formák átültetésére is érvényes: „Ily sokoldalú nyelvalkítás aligha sikerülhet írónak, kit ösztön vagy öntudatos írás eredeti művek alkotására vezet. Szerencsés elhatározása volt tehát az Kazinczy Ferencnek, midőn más írók követéséhez fogott: nem mondom, hogy ekkor a végeredményre csak gondolt is, de az bizonyos, hogy azon nagy hatás példája, mellyel Báróczy, fordított munkáival, a nyelvre volt, választotta vele ez ösvényt ...” (*Pillantás Kazinczy írói pályájára*). Tanult természetesen Báróczytól, tanult Kazinczy Ferenc mindenkítől, akitől csak tanulni lehetett. Viszont volt egy olyan döntése, amely érzésem szerint egész irodalmunk irányultságát meghatározta, és ezt a döntést Gyulai Pál így fogalmazza meg: „Kazinczy nem annyira a magyar nyelv természetéből igyekezett kifejteni költői nyelvünket, mint inkább idegen nyelvek költői szépségeit ültette át a magyarba.” (*Vörösmarty emlékezete*.) Nem véletlenül idézi az életmű sok nyitott kérdésére választ adó egyik tanulmányában (*Kazinczy Ferenc [ön]kanonizálásának esélyei*) Fried István a könyörtelenül pontos Gyulai Páltól ezt a jellemzést. Toldy Ferenchez még egy pillanatra visszatérve: talán azzal a feltételezéssel mégsem kell egyetértelnünk, hogy az „első magyar szonett” és sok más „első” megalkotója, Kazinczy Ferenc nem gondolt a végeredményre. Éppen hogy arra gondolt. A felvilágosodás és a reformkor határvidékén nyelvünk, irodalmunk megújítói viszik tovább azt a társadalmi mozgalmat, amelyet a Marti-

novics-féle összeesküvés leleplezése és megtorlása – többek közt Kazinczy Ferenc hétesztendei raboskodása is – megszakítani látszott. Ma ezt úgy neveznénk, hogy integráció, vagyis beilleszkedés. Esetleg: felzárkózás. Kár lenne latolgatni, bár megtették már sokan, hogy volt-e európai nemzetként más alternatívánk, vagyis egy olyan másik út, amely versenyképességünket biztosította volna. Az utólag egyben-másban groteszknek tetsző nyelv- és formateremtés Kazinczyéknak köszönhetően valóban elvezetett minket Európába, nyelvünk alkalmassá vált például – mi csoda győzelem, húzhatná el a száját valaki – a szonettírásra is. Kétségtelen, hogy egy másik, főképpen Balassi Bálint által kijelölt fejlődési irány ily módon megszakadt, és nem mi adtunk nekünk többek közt petrarciai szonettet.

Ma már nem feltétlenül érzékeljük annak az irodalomtörténeti pillanatnak – fordulatnak? – a jelentőségét. Kazinczy kortársai tagadhatatlanul jelentősnek tartották ezeket a lépéseket. Próbálok megérteni azt az eufóriát, azt a ma már diadalittas ömlengésnek tűnő lelkendezést, ahogyan barátainak elújságolja győzelmét az idegen formán: „Te, aki az olasz nyelv s olasz sonettek édességét ismered, s a Mesterség titkai mint Mester vagy beáratva, tudod, hogy nehezebb munka nincs a magyar poezisben, mint ezen probléma feloldása” – írja Gr. Dessewffy Józsefnek 1809. április 12-én. De elküldte *Az én boldogítóm* című szonettjét többek közt Kis Jánosnak, Virág Benedeknek, Berzsenyi Dánielnek is. Akárhogy forgatom, nehézkes, el-elakadó szonett ez, de szonett kétségtelenül. Csak azt nehéz megérteni, hogy miért volt ez akkor olyan fontos, olyan kivételes, olyan új. Összesen vagy nyolc szonettet írt Kazinczy Ferenc, és legalább az egyik, *A Sonetto Múzsája* nemcsak szabályos, hanem nagyon jó is. Itt már valóban bírja ezt a formát a költő. A szonett magáról a szonetról szól, egészen modern szemlélettel: „Mint a szerelmes járja szép párjával / Menüetje keccsel teljes lépteit, / S igézi a szála torlott rendeit / Enyelgő vissza-s visszafordultával: // Honnom Ausonia narancsgallyával / Körülölelve főm szép fűrtjeit, / Úgy járom én kobzom lejtéseit, / Két négyét összefűzve két hármával”. Azon is el kell tünődnöm, hogy miközben poétaként nem soroljuk a legjelentősebbek közé, van-e ma költőnk, aki ilyen tömören fogalmaz: „Két négyét összefűzve két

hármával.” Önmagában az is érdem lenne, hogy: „Víg szárnyakon kél a nem hallott ének”, amint *A Sonetto Múzsájának* első „hármában” írja, majd a második „hármában” folytatja: „E szép vidék lőn kedves birtokom”, de ennél sokkal többről lehet szó, úgy sejtem kétszáz év távlatából. A magyar irodalom „európai integrációja” azt is jelentette, hogy el kellett sajátítani egy másfajta szemléletet, és ez nem volt könnyű. Mással nem magyarázhatom, hogy éveken át készült az első szonett. Hiszen valamivel később Virág Benedek igazán virtuóz módon kísérletezik a szonett „hangzatkára” való magyarításával, de ahogy a magyar kifejezés is édeskésre sikeredett, és az egykor talán az eredetiben is fontos, de akkorra már Európa-szerte kevésbé érvényesülő zeneiséget hangsúlyozza, úgy tartalmukban is messzire kerülnek ezek az egyébként élvezetes versek a szonett lényegétől (*Hangzatka négyes trocheusokban; Hangzatka négyes jambusokban; Hangzatka hatos jambusokban; Hangzatka hendecasyllabusokban; Hangzatka sapphicusokban: Ariadna panasza Theseusra*). Csak egy idézet a szapphói sorokban írt szonettből: „Biztat, egyszersmind csal is, a Reménység; / Melly sokat vártam, s mi kicsinyke bérem! / Jaj! talám itt fog kiomolni vérem; / Olly komor képet mutat a keménység!” Egyrészt eléggé groteszk a szapphói sorokat rímeltetni, másrészt maga a ritmus sem illeszkedik a petrarciai forma logikájába, hogy nem a sorokon belül, nem is a sorok között, hanem valahol a négy- és háromsorosok határán tetőzik a drámai feszültség, illetve a vers végén is van általában egy csattanószerű fordulat, amivel egyébként Virág Benedek is megpróbálkozik.

Kazinczy Ferenc azért érezhette rendkívüli fegyverténynek a maga szonettjét, mert a szimmetria-kedvelő magyaros formák mellé be tudott hozni egy aszimmetrikus szerkezetet, a két „négyével” kimérten haladó, aztán a két „hármában” hirtelen felgyorsuló szonettet, gyakorlatilag minden szabályt átvéve az olasz mintákból: a négyesorosok ölelkező, ismétlődő rímpárját (a b b a a b b a); a háromsorosok rímeinek bonyolultabb illeszkedését, ahol a keresztrím ugyanakkor ölelkező is (c d c d d c); az ötös és hatodfeles jambusok elegáns váltakozását a rímképletnek megfelelően; az abban az időben általánosan elfogadott ragrímek mellett a tényleg leleményes valódi rímeket: *fene - istene - őellene - enyhítene*. Mint ahogy *A Sonetto Múzsájában* is van két remek rímpár: *istenének - ének; engem - zengem*. De nem annyira a verselési

nehézségekkel kínlódhatott annak idején a költő, hanem magával a szerkezettel, mint mondtam. A szonett ugyanis nemcsak ritmusában „nyugati”, hanem látásmódja, dinamikája is eltérhetett az akkori magyar irodalmi paradigmától. Mind ez joggal lelkesítette fel Kazinczy Ferencet, hiszen, némileg profán hasonlalt, olyan lehetett ez, mint valamikor a kereszténység monoton, mégis magával ragadó szertartásainak átvétele a színes, ricsajos pogány rítusok helyett. Gergye László *A Sonetto Műsájának elemzésekor* (*Szonett a szonetről*) több fontos passzust is idéz a költő *Sonett* című értekezéséből, bizonyítékul, hogy Kazinczy mennyire tudatosan, mintegy részletes tervrajz alapján építette fel a saját szonettjeit: „A szonett elébb váljon kétfelé, úgy hogy egyik felét a két quadrin (négyes), másik felét a két terzetto (hármás) tegye. Most a két quadrinak is, a két terzettnak is ismét két hasonló félre kell szakadni, csak hogy a terzettnak a törvénytől, egy kis licenciával, azért szabad eltávozni, mert itt végefelé közelítvén a dal, a költő az indulat, a hév által elragadottnak tetszhetik. Az elsőbb rész, a két négyes, a *várásé*, a másik rész a *kielégítésé*, mint az epigrammban. Csak hogy itt nem érezteti magát *hegyes*, hanem *gyönyörködtető* point.” A klasszicista Kazinczy Ferenc jobb teoretikus volt, mint szépirod, és néhány szonettjét a reformer és irodalompolitikus patikamérlegén rakta össze, ez igaz. Viszont valóban ő az első, aki tényleg szonettet írt, és utána még sokáig az egyedüli is maradt. Az öntörvényű Petőfit az ilyesmi nem érdekelte, és ahol ő spekulálni kezdett, mondjuk *Az apostolban*, hogy egészen más műfajú példával éljek, ott egyszerre csak az ásitás fog el minket, mert nemcsak komor, hanem unalmas is, bár ez a mű kötelező olvasmány szokott lenni az iskolákban. Aranynál is éppen csak felbukkan a szonett, ezzel szemben azt hihetnénk, hogy a századvég mal-du-siècle-költője, Reviczky Gyula bőven használja, pedig dehogy: számos négy strófás verset ír, témájuk is szonettbe kívánczokra, de minden versszak négy sorból áll. Ő, az a magyar szimmetria, az egyszerű szenvedély győzelme a rafinált szenvedésen. Mert hát a szonett az alázat, az önfeláldozás versformája is nagyon sokszor. Megnéztem, Petőfi után a másik nagy önimádó, a zseniális Ady alig írt szonettet, holott a szimbolistáknál ez elég gyakori. A zsenigék közt van összesen három, ebből kettő a *Versekben* (*E néhány dalban; Rád emlékeztem*) és egy a *Még*

egyszer című kötetben (a kétrészes *Strófák* első darabja). Ki gondolná, hogy ez Ady Endre: „Fájdalmas arcú, tettető Madonnám, / Kiről epedve annyiszor daloltam, / S akitől csókot sohasem raboltam, / A te emléked elszállott ma hozzám” (*Rád emlékeztem*). Ám mindenképpen foglalkoztathatta őt ez a forma, ez abból is látszik, hogy a *Rád emlékeztem* egyik rímpárja (*lelkem - leltem*) visszatér később, a másik nem-Ady Ady-kötet, a *Még egyszer* egyetlen szonettjében, a *Strófákban*. Később még találni nála Baudelaire és Verlaine átíratot, és 1913-ban váratlanul két szonettje is megjelenik egymás után, de érdekes módon ezekben sem lehet igazán ráismerni Adyra, túl érzélgős, már-már édeskés a hangja. Pedig elég gyakran négy strófából áll az Ady-vers, de ezek a strófák vagy mind négysorosok, akár csak Reviczky-nél, vagy mind háromsorosok. Öntörvényű költő, nála már strófán belül van az aszimmetria, nem kell neki számárvezető, egy-egy rövidebb sorral teljesen át tudja rendezni a szöveget, felemel, elejt, ahogy éppen akarja. De ennek ellenére a Kazinczy – Kazinczyék! – által választott útról ő sem tér le, bár Balassi Bálint egyetlen igazi utóda, egyezzünk meg ebben, mégis Ady Endre. Ő ugyanis képes a szintézisre, bár ezek szerint a szonettet mégsem tudja magához hajlítani.

És a többiek? A többi *nyugatos*? Hát ők már a szonett mesterei mindannyian, itt-ott kísérleteznek is vele, de arra használják, amire igazság szerint való: az ihlet kordában tartására. A predestináció és szabadság eszméjének szembesítésére. A belátható és mégis titokteljes jövő felmutatására. Az európai ember leglényegének szemléltetésére: hogy az egyéni élet végessége kijátszható, ha átvesszük és továbbadjuk a kliséket, mint valami DNS-t, amelyben mi magunk is ott vagyunk. Más ez, mint a japán haiku végtelensége, mert a miniatűr japán vers csak be- vagy kijárat a jövő felé, a szonett zárt világában viszont le is játszódik, be is fejeződik a lét drámája. A szonettköltő, vagyis az európai ember próbálja megfejteni a saját sorsát, és ez a heroikus hiábavalóság érzésével jár, míg a keleti haiku-szerző az olvasóra, vagyis a következő emberre bízta, hogy értelmezze őt magát, a költőt is. Alapvető különbség. A Kazinczy Ferenc által szorgalmazott „integráció” során az európai típusú világértelmezés képességét szereztük meg magunknak – tulajdonképpen a magyar nyelvnek –, de lehet, hogy lemondunk egy másfajta világról. Valamit valamiért.

Bevallom, én jól érzem magam ebben a hol forró, hol hideg, hol sima, hol szálkás, hol bódító, hol hányingeres ringlispilben, a szonettben. Tizennégy sor, nőríme és hímríme váltakozása, ha lehetséges, ölelkező rímekkel, a második négysorosban esetleg lépést váltva (például így: 10/11/11/10/11/10/10/11), az enjambement-t nem formai, hanem elengedhetetlen tartalmi követelménynek tekintve. Ugyanis a szonett lényege a világot mozgásban tartó – tulajdonképpen: összetartó – feszültség reprodukálása. Szabó Lőrinc tudta ezt a legjobban a magyar szonettköltők közül. A vers ritmusába nem-hogy nem kell belesimulnia a tartalomnak, hanem ellentétbe kell kerülnie vele. Ezért fontos a soráthajlás, ezért kell megpróbálnunk belekényszeríteni a szabott keretbe saját korlátlan fantáziánkat. Ami látszólag lehetetlen, és mégis lehetséges: számos remekbe szabott – igen: szabott! – szonett bizonyítja ezt a magyar irodalomban. Számomra világos, a szonett nem arra való, hogy egy adott keretet miképpen tudunk megváltoztatni, és miképpen találjuk ki a trochaikus vagy hangsúlyos szonettet, esetleg a tizenhárom vagy tizenöt sorból állót. A szonett arról szól, hogy amikor elindulok az első sorból, már látom, hogy mikor lesz vége, de tudnom kell pontosan ott kiteljesíteni az életemet, ahol be fog fejeződni. Ez a szonett tétje, nem a formabontás. Legfeljebb a forma kinyitása, vagyis végtelenítése azáltal, hogy belefoglalhatok egy teljes életet. Ugyanakkor készséggel elismerem, hogy van a modern magyar szonettnek egy másik története is, az pontosan a konvenció felbontásáról szól. Jelentős költők nyelvkritikai, sőt „formakritikai” szándékkal nyúltak a szonett-hez, és ez is egy izgalmas folyamat, ennek az állomásait is érdemes lenne számbavenni. De én ezúttal éppen a többé-kevésbé eredeti formájában megőrzött konvenció nyelvteremtő (és életmodell-alakító) szerepét próbáltam bizonyítani vagy bizonygatni, ha úgy tetszik.

Az az igazság, hogy ifjú poétaként semmi sem volt idegenebb tőlem, mint az itt vázolt ars poetica, amely természetesen ma is csak a lehetséges költői hitvallások egyike számomra. De fiatalon el sem tudtam elképzelni, hogy önként ketrecbe sétálhat a költő, akár a szonett ketrecé-

be is. Egy analógiával tudnám ezt érzékeltetni: ugyancsak fiatalon, még kamaszként viszonylag jó futó, jó ugró voltam, egy időben néhány atlétikai versenyen is részt vettem. Viszont irtóztam a távolugrástól, bár abban is elég jól teljesítettem, de utáltam, hogy nem elég minél nagyobb lendülettel nekiszaladni, aztán minden izmodat megfeszítve ugorni, hanem arra is vigyázni kell, hogy „be ne lépjen” az ember. Vagyis lehetőleg a homokgödör előtti deszkán kellett dobtantani, mert ha még a deszka előtt rugaszkodtunk el, akkor távot veszítettünk, hiszen úgyis csak a homokgödör elejétől mérik az eredményt, ha pedig a cipőnk orra beleért a homokba, akkor „beléptünk”, és érvénytelen volt az ugrás. Éppen ezért a távolugrók mindenféle bonyolult számításokkal próbálták csökkenteni a kockázatot, kimérték előre a lépéseket, gallyakat, kavicsokat helyeztek el jelként a pálya szélén, de így is csupa stressz volt az egész. Valahogy így láttam később a szonettet is. Nem a jambikus lejtés, nem a rím-képlet volt a gond, hanem a „belépés” veszélye. Illetve, hogy „nem jön ki a lépés”. Hogy nem ott kezdődik, vagy nem ott ér véget, ahol én szeretném. Nos, régóta tudom, hogy éppen ez a lényeg. A kontrollált erő, az ellenőrzött „láncreakció”, az irányított szenvedély verse a szonett. A göggel teljes alázat. Ha csupán tizenhárom sor elég lenne, veszítettél. Ha kellene még egy tizenötödik sor is, szintén veszítettél. De ha éppen tizennégy sorra van szükséged, te nyertél. Mert a létben, a létezésben nincsenek üresjáratok, hézagok, hiányok vagy fölöslegek: a létezés éppen annyi, amennyinek lennie kell. Hálás vagyok a kitartó, okos, nagy tudású Kazinczy Ferencnek. Mennyi mindenért hálásak lehetünk neki! De azért néha elgyönyörködöm Balassi szerelmi vallomában: „Juliámra hogy találék / Örömemben így köszénék, / Térdet-fejet neki hajték, / kin ő csak elmosolyodék”. Végül is csupa forma, formaság, szertartás ez is, és mégis maga a kiteljesedett élet, egy férfi meg egy nő találkozása, amiben minden benne van. Ennyi a szabadság is: Júlia arcán egy tűnő mosoly, amelyet nem lehet kanonizálni. A többi, ismétlem, csak kötelező ceremónia, akár szonettben, akár felező nyolcasban, de enélkül nem lehet eljutni annak az egyetlen mosolynak a privilégiumához.

A szonett átörökítése a kortárs magyar irodalomba¹

A szonett felé (vissza)fordulás a huszadik századvégi és a mai magyar irodalom meghatározó gesztusa, szinte minden költő kipróbálja, ám általában korántsem eredeti, klasszikus formájában. A romantika volt az első olyan irányzat, amely „felértékelte az esztétikum történetiségét: irodalmi rangot adott az újnak, a változónak. A szabályt újraalkotó kompetencia helyett – a szabályok létmódjának időbeliségét megsejtve – összefüggést teremtett az esztétikai érték és az ízlés változtathatósága között. Mindez nem járt ugyan együtt az esztétikai szép pozícióinak megrendülésével, de megvetette annak szemlélet-szerkezeti alapjait, hogy az esztétikum fogalma majd elszakad hassék a maga idealista tartalmaitól.”² Az individuum válságának későmodernbeli problémájával, s az ebből adódó irodalmi (forma) nyelv változásával párhuzamosan felülíródtak a műfaji hagyományok is. Ahogy a romantika szakított az idealizmusra törekvéssel, úgy szakított a huszadik század (második felének) magyar irodalma is a kötött vers szabályaival, így a szonett petrarcai vagy shakespeare-i szigorú tradíciójával is. A szonett, mint az európai líra egyik legkiemelkedőbb, központi szerepet játszó formája, az irodalomtörténeti változások szemléletes leképezője, olyan költői megszólalásmód, amely felől megrajzolható egy egyedi irodalomtörténet – ehhez a poétika történeti feladata nem egy hiánytalan szonettvariáns-lista összeállítása volna,

hanem mikroelemzések, interpretációk sorának előállítása.

Somlyó György szerint a szonett az „egységes európai kultúra valóságos imágójaként”³ működik, a versformák kiemelkedően fejlett változata, amely eredeti formái és tartalmi kötöttségei révén már-már műfajnak nevezhető sajátosságokkal bír. A (petrarcai) szonett egyik ismertetőjegye, az oktáva és szextett kétosztatúsága, sajátos, szillogizmus-szerű logikai struktúrát alkot, amely a tartalomra is jelentős befolyással hat.⁴ Szigeti Csaba úgy véli, hogy a szonett épp tartalmi-logikai sajátosságai révén nem is költői forma, hanem *formatípus*, amely sokfélesége miatt képes megújulni a mai napig.⁵ Szigeti sokszor utal a szonett kortárs francia kutatójának, Jacques Roubaud-nak a műveire, aki szerint a szonettben egyszerre van költészet és matematika, s kutatásai szerint a XVI–XVII. században negyvenezer szonett íródott francia nyelven. Ha összehasonlítjuk ezt a magyar viszonyokkal, hamar kiderül, hogy az összes magyar vers és versfordítás az Ómagyar Mária siralomtól 1700-ig ennek a tizede sincs, ráadásul ekkoriban nálunk még vélhetően nem volt jelen a szonett, csupán a

felvilágosodás korában sajátítottuk el, s nem aratott töretlen, hosszútávú sikert. A szonett Szigeti Csaba szerint évszázados túlélések, virágzások után mégis akkor jutott csupán válságba, amikor maga a vers is válságba került, lévén „a szonett a versről kialakult európai tudás talán legfontosabb, de bizonyosan egyik legfontosabb bázisa. A versválság szituációjában vele is történt valami, a francia költészetben Mallarmé korában, nálunk a Tandori-érában.”⁶ Ez a dekompozicionálással függ össze, amelynek verselméleti alapfeltétele, hogy „dekomponálni csak azt a formát tudom, amelyet visszavezettem alapelemeire, azaz amelynek diszkretizáltam, elkülönítettem és egyedivé tettem az alapelemeit (hogy mely elemek *alapelemek*, az szemléleti és definíciós kérdés).”⁷ A Tandori nevéhez köthető szonett-dekomponálás a „szétírás” gesztusával indult: Tandori Szigeti szerint a petrarcai szonett automatizálódásával, kombinációk százainak létrehozásával a hátrányukat próbálta behozni. A *Még így sem* (1978) több mint kétszázötven szonettet tartalmaz, amelyek mindegyike az előállítás idejét jelöli szám- és betűkombinációval. A Tandori-szonett elsősorban a versre mint történésre reagál, magára a forma létrejöttére, hogy hogyan, az Tandori különböző korszakaiban változik, előbb minimalizálja, majd szétírja, ezután ismét dekonstruálja a szonettet, miközben kortársai ezzel párhuzamosan még a szonett klasszikus hagyományát is éltetik.

A magyar szonett(írást és fordítás)ért sokat tevő Faludy György mellett kiemelkedő Nemes Nagy Ágnes⁸, Lakatos István, Szilágyi Domokos, Kannás Alajos vagy Baka István néhány szonettje, s jelentősek Eörsi István, Rónay György, Sziveri János, Balla D. Károly vagy Ferencz Győző (aki verstani kézikönyvében is értekezik e formáról) szonettjei, Petőcz András szonettmutációi, Orbán Ottó szabadvers-szonettjei, Kovács András Ferenc és Parti Nagy Lajos szonettjátékai. Az utóbbi évtizedekben több szonettkötet is készült, szerzőik e versfajtaban találták meg az ideális költői formát:

- Szigeti Csaba, Tandori Dezső szonettváltozatati. In: Szigeti Csaba, *A himfarkas bőre*, Jelenkor, Pécs, 2003, 72.
- Szigeti Csaba, Tandori Dezső szonettváltozatati. In: Szigeti Csaba, *A himfarkas bőre*, Jelenkor, Pécs, 2003, 86.
- Lásd Pataky Adrienn: Kötött vagy szabad forma?: Nemes Nagy Ágnes és a szonett, továbbá a költő [Napom vig volt] című versének első közlése. In: Buda Attila–Nemeskéri Luca–Pataky Adrienn (szerk.): „...mi szépség volt s csoda”: *Az Újhold folyóirat köre – tanulmányok és szövegközlések*, Ráció, Budapest, 2015, 27–53.

megemlítenéd például Kalász Márton (*Az imádkozó sáska*), Zalán Tibor (*A szomjúság nyelvén*), Faludy György (*100 könnyű szonett, 200 szonett*), Somlyó György (*Ami élni segít; Talizmán: 101 szonett; Talizmán: 138 szonett*), Jánosházy György (*Böllérek miséje; Vízöntő; Hiába ordítasz; Innen semerre; Lepkék a szekrényben*), Bertók László (*Kő a tollpihén; Három az ötödiken: 243 szonett*) vagy Markó Béla (*Tulajdonképpen minden; Visszabontás; Festékkoltok az éjszakán; Előlnézet*) neve.

Somlyó *Talizmán*-kötete 1990-ben, százegy szonettel, Vas István előszavával jelent meg (2005-ös újrakiadása bővült), aki szerint a kötet: „írók, költők, művészek és tudósok alakjain, művein, vagy csak egy-egy során, szaván, mozdulatán keresztül száz szonettben meg akarja írni az emberi kultúra történetét [...] ez a százegy szonettes kultúratörténet mégsem gondolati költészet, hanem líra. Igaz, különleges líra.”⁹ A talizmán mint védőamulett mágikus, védelmező erőként funkcionáló tulajdonságát ezúttal az írott szó, vagyis a szonettekkel álló kötet veszi át. Baka István egyik legkorábbi szonettje is „varázserővel bír”: a *Mágikus szonettek* című párvers, amely előbb a „rózsa szellemének” kinyerését írja le, majd a „líra szelleme”-ét, amelyet úgy kell előhívni, hogy önmagadat, s „napjaid élő kivonatát” kell beáldozni hozzá, s ha „sikerrel jártál – napsugár ha érint, / elmédben, metaforákkal tele, / megjelenik a líra szelleme.” Baka István tükörszonettjei a nyolcvanas-kilencvenes években sorra jelentek meg (*Századvégi szonettek, Darázs-szonettek, Orosz szonettek*), 1993-ban pedig a *Hütel* folyóiratban publikált *Kegyelmi záradéka* úgy közölt három szonettet, hogy abból a másodikban csak egy kvartett szerepelt szavakból álló versszakként, a másik kvartett és a tercettek csupán hiányként aposztrofálódnak, kipontozva. Ez a kihagyásos szerkezet és tipográfia neoavantgárd gesztusként is értelmezhető, s emlékeztethet Weöres Sándor *A semmi szonettje*¹⁰ című versére is (amely egy csupán gondolatjelekből álló hapax a Weöres-lírában). Baka István *A negyvenedik év* című szonettjét Markó Bélának adresszálta, akinek szonettjeiről Elek Tibor tudósít termékeny értelmezésében.¹¹ Markó a nyolcvanas években még a diktatúra miatt válasz-

1 Az írás az MTA–ELTE Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport Kultúraalkotó médiumok, gyakorlatok és technikák (TKI01241) projektjének keretében jött létre.
2 Kulcsár Szabó Ernő: *A kettévált modernség nyomában*. In: Kabdebó Lóránt–Kulcsár Szabó Ernő (szerk.): *„De nem felelnék, úgy felelnék...”: A magyar líra a húszas–harmincas évek fordulóján*, JPEK, Pécs, 1992, 21–52.

3 Somlyó György: „A sonetto Musája”. A *Szonett*, aranykulcs... című világirodalmi antológiához tervezett előszó. In: uő: *Philoktétészől Ariónig. Válogatott tanulmányok I–II*. Jelenkor, Budapest, 1991, 65.
4 „The sonnet’s form has even been linked to the syllogism [...] but this is no more convincing than other theories of its origin, such as in the Greek oral ode (strophe, antistrophe, epode, antepode), in ‘the antithetic Parallelisms of Scriptural Poetry’ [...] or in the musical gamut”. Lásd John Fuller: *The Sonnet*. Methuen, London – New York, 1972, 2–3.
5 Szigeti Csaba: Az „első” magyar szonett felé. In: *Új Nautilus*, 2011. = <http://www.ujnautilus.info/az-elso-magyar-szonett-fele>

9 Vas István: Előszó. In: Somlyó György: *Talizmán. 138 szonett*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2005, 6–7.
10 *A véletlen könyve* című kéziratot füzetben szerepelt. (OSZK fol. 59r)
11 Elek Tibor: Az örökéletű megtisztított forma. A szonett-trilógia. In: Elek Tibor: *Markó Béla költői világa*. Bookart, Csíkszereda, 2014, 145–165.

totta a szonettet, „az útkeresés rémületével”, az elmúlt évekre azonban már „a meglelt út örömeivel” azonosítható e forma költészetében¹². 1990-ben így fogalmaz: „A hagyományból nem érdemes kilépni. Át kell engedned magad ennek az évszázados áramlásnak, hogy sodorjon »új vizek« felé.”¹³ Már az 1982-es kötetében szerepel *A megtisztított forma* című szonett (rombolással, pusztító tisztítással indul: „Márvány-frízek robbannak, szétszakadnak, / lecsúsznak házunk hideg homlokáról”), amely az 1973-as *Egy talált tárgy megtisztítása* című Tandori-kötetbe adott egyfajta válaszként értelmezhető. Ebben a Tandori-kötetben egyetlen szonett szerepel, címe a műfajmegjelölő *A szonett* című vers, amely szinte kép: a rímképletet jelölő betűkből és a versszakok tagolásából láthatjuk kirajzolódni a szonett formáját, amelyet ironikus megjegyzésekkel tör meg Tandori: két zárójeles közbevetett sora van (amely egy összefüggő mondat) az írói módszerrel kapcsolatban: „(Ennél a sornál megakadt,)” és „aztán mégis folytatta és befejezte.” Ez a betoldott mondat a nyelvi megakadást, a nyelv hatalmát szemlélteti, a költői technika a versek anyagszerűségére rámutatás és önnön keletkezésükre reflektálás lett, ez a szintaxist és a szemantikát sokszor minimálisra redukáló líra képszerűségével ugyanakkor önnön felolvasásának korlátjává is vált. (Néhány évvel később egy egész szonettkoszorú keletkezett hasonló vázszerű alapokra, Macska János *ABC szonettkoszorújának* minden sora egy betűből áll, még a mesterszonett sem tartalmaz szöveget, címen kívül.)

A szonett válsága tehát Tandori fenti kötetének idejére tehető, amely a vers válságának időszak is. A költő ekkor már nem szószólóként kell, hogy megnyilatkozzon, nincs mindenségvágya és didaktikus kötelezettségei, magánemberként ír, továbbá jellemző a ráeszmélés arra, hogy már szinte mindent megírtak korábban az elődök („József Attila után nem lehet verset írni.”), így nemcsak a tartalmat, a formát is meg kell újítani. Tandori Dezső, Petri György vagy Oravecz Imre neveivel szokás megjelölni annak a paradigmaváltásnak a határait, amelyet a hatvanas évek végére datálunk, ezek a szerzők létrehozzák a „későmodern poétikai alapelvek hatásának” azon nyelvi és jelentéstani konstrukcióit, amelyek „olykor az értelemeget nem reprezentáló

12 Elek Tibor: A meglelt út örömeivel. Beszélgetés Markó Bélával. *Bárka*, 2012/3, 60–66.

13 Keresztury Tibor: Az ismeretlen elem. Beszélgetés Markó Bélával. *Alföld*, 1990/11, 34–42.

beszédtöredék pozícióját jelzik”.¹⁴ A nyelvi megújulással párhuzamosan a költészeti műfajok és műformák is megújulásra kényszerülnek, ennek a revideálásnak az egyik útja lesz a szonett esetében például a fragmenticitás. Tandori Dezső mellett Petri György szonettjei is sokszor ars poétikus, kitüntetett szerepű versek, például kötetek címadói. Petri szóalkotása a *szünetjel*, a *SZONETT-JEL*, illetve a *szonetlen* (*Szonetlen gyárt-sunk szonetteket*) vagy a *szonethetnék* szó – utóbbit az *Elégiában* közli: „mert a szótagszám terebélyesednék, / messze túl-túl a megengedhetőn, / de már hagytam is abba, amidőn / megérkeztem, mert nincsen szonethetnék- // em nekem, csak az időm / töltöm, mint karalábét vagy tököt”. Petri pályáját végigkísérték a szonettek, már a hatvanas években írt szonettet (*Szabadulás; Trisztán*), de ekkor még nem jellemző rá a töredékesség – arra jó példa lesz a *Rozsanett* vagy a *Szonett-jel* című vers, utóbbi zárójeles közbevetéseiben egy olyan reflexív hang szólal meg, amely magyarázatul, kiegészítésül szolgál, mégis a szonett része, beleilleszkedve a strófákba és a rímképletbe. Híres csonka szonettje a szamizdatban megjelent *Leonyid Iljics Brezsnyev emlékére*, de bővített szonettre is találunk nála példát: ilyen az *Ábránd* című vers, amelyről Thomka Beáta ezt írja: „halatlanul precíz, érzelmi ballaszttól mentes közlés, lidérces józanság, a kijelentés egész ellentmondasságával együtt. Az alternatívánélküliség a magyar költészetben egyedülálló poétikát érlel ki.”¹⁵ A kilencvenes években a kötetcímadó *Sár* és az *Amíg lehet* című versek erősítik e lírában a szonett pozícióját. Ahogy Petri, Tandori is alkotott új szavakat a *szonett* szóból, a *Hekatomba* című verse alcíme például *Szonettfős (és jegyzetek)*, s használja a *Szonettkosz* kifejezést is, ez utóbbit szonettkoszorújának elnevezéseként.

Szonettkoszorút először József Attila írt magyar nyelven (*A kozmosz éneke*); az elmúlt években létrejött számos újabb szonettciklus: Egyed Péter, Palotás Dezső, Szócs Géza, Tandori Dezső vagy Markó Béla tollából. A *Költők koszorúja* című Markó Béla-szonettkoszorú (1987) tizennégy magyar költőt személyesít meg Janus Pannoniustól Petrőczy Kata Szidónián át Radnótiig, így folytatva párbeszédet az elődök-

14 Kulcsár-Szabó Zoltán: *Oravecz Imre*. Kalligram, Pozsony, 1996, 44–45.

15 Thomka Beáta: A napsütötte sáv radikalizmusa. In: Lakatos András (szerk.): *A napsütötte sáv. Petri György emlékezete*, Nap Kiadó, Budapest, 2000, 238.

kel, az irodalmi hagyománnyal. Hasonló vállalkozás ehhez a *Szétszaggatott szonettkoszorú*, Kiss Judit Ágnes 2006-os munkája, amelynek mesterszonettje Dante parafrázálásával indul: „Az emberélet útjának felén / még nem tudom, hogy hová is jutottam.”, majd Arany János, s más költők sorait emeli be versébe, kevésbé explicit módon, ám szinte „[a]hol elhangzik egy szó, ott egy egész nyelv szólíttatik fel.”¹⁶ Ugyanezen az elven épül fel Tóth Krisztina *Hála-változat* című verse is, amelyben Arany mint kezdőpont („Arany színekben játszó szén szavak”) és Petri György mint végpont („Petri szájából szép volt a pimasz”) jelölődik ki, míg eljutunk a vendégszöveg vállat lehúzó súlyáig: „bárhogy mozduljak, lángnyelven beszélek, / torkomban hangjuddal, de semmi az, / ha tőlük éghet éneke az énnék”. Az *Árnyékszonettje* (Petri Györgyhöz) hasonlóan zárul: „Aki *hat*, *varr*. húzódnánk árnyékába.”

Az elmúlt években készült néhány olyan szonettkoszorú is, amelynek darabjai felkérésre születtek, különböző kortárs költőktől, ilyen a Weöres *Hála-áldozat* című verséből, az 1998-as Költészet napjára írt szonettkoszorú,¹⁷ vagy a Parti Nagy Lajos 50. születésnapjára készült *Minta-kéve*, amely két szonettkoszorút tartalmaz, ezeknek a mesterszonettje Parti Nagy verse – az egyik szonettkoszorú szerzője tizennégy, Hizsnai Zoltán által felkért kortárs költő,¹⁸ a másiké pedig végig Hizsnai, aki saját szonettkoszorúját *Szonettkosznak* nevezi. A „Szonettkosz” elnevezést először Tandori használta az *Enigma* folyóiratban megjelent szonettkoszorújának címeént (1995). A *szonettkosz* negligálta, helyettesítette az eredeti szonettkoszorú formát, „csonkoltan jelentésszerűsítésével, szövelemével is föltárva a szonettkoszorú telt szépségéhez és kíváncsító tökélyhez való kompozíciós viszonyát” – fogalmaz Tarján Tamás.¹⁹

16 H. G. Gadamer: A szó igazságáról. In: uő: *A szép aktualitása*, T-Twins, Budapest, 1994, 113.

17 Szerzői: Bella István, Beney Zsuzsa, Borbély Szilárd, Ferencz Győző, Géher István, Kalász Márton, Kántor Péter, Kodolányi Gyula, Lászlóffy Aladár, Parti Nagy Lajos, Takács Zsuzsa, Tózsér Árpád, Varró Dániel, Balla Zsófia.

18 Szerzői: Kukorelly Endre, Jász Attila, Mizser Attila, Borbély Szilárd, Térey János, Orbán János Dénes, Balla Zsófia, Peer Krisztián, Varró Dániel, László Noémi, Kemény István, Vörös István, Tóth Krisztina, Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos.

19 Tarján Tamás: A megírt költés. (Tandori szonettkoszorúi) In: *Forrás*, 1998/12, 10–15.

A legutóbbi, a fentiekhez hasonlóan többszerzős, omázs-geztusú magyar szonettkoszorú, a 2015-ben született, hazaszeretetről szóló versciklus²⁰, amely József Attila *Hazám* című szonettciklusának hetedik darabjára készült, s 2015 decemberében jelent meg megzenésítve a Kaláka albumán.²¹ A töredékességgel, az elliptikus szerkezettel játszik egy, szintén a *Hazám* hetedik darabját megidéző Parti Nagy Lajos-vers is: a *Szívlapát* egyik szonettjének tercínái így szólnak: „szellőzködött a nagy melegbe, / míg oda mélyén elsímedve / morgott e nyelvi mű miatt, / morogjon, aki buksi medve, / édes hazám, ne vedd szívedre, / hadd legyen hűs” – a rímképlet alapján, amely szabályos a vers egészében, behelyettesíthető az eredeti kontextus: „édes Hazám, fogadj szívedbe, / hadd legyen hűséges fiad!” Ez a szókapcsolat Parti Nagynál befejezetlensége okán pótolható az eredeti szótagokkal (hiszen annyira belénk ivódott, hogy már felesleges leírnia) vagy felcserélhető valamely hasonló hangrendű és értelmében ideillő szókapcsolattal – az olvasó feladata itt az inkorporálódás, az aktív befogadóként való részvétel.

Egy helyütt felbukkan a kortárs lírában a szonettregény kifejezés is, Csontos János nevezi el így könyvét (1997), amely a szonettkoszorúnál is nagyobb vállalkozás: ugyanis tizenhárom szonettkoszorúból, s összesen százkilencvenöt szonettből áll, a százkilencvenhatodik pedig a mesterszonettek keretsoraiból szövődött, tehát – ha úgy tetszik – a mesterszonettek mesterszonettje. A kötetnek a regényhez nincs sok köze („fűzér csupán és nem regény”), nincs meghatározott narrációja vagy hősei, ám kirajzolódik benne egy meghatározott világkép, amelyben megmutatkoznak az önéletrajzi elemek: „Önéletrajz minden sorod, / terhelő vallomás”, s „Téged jeleznek mind a jelzők, [...] magad vagy minden alanyod.”

A kétkézes szonettkoszorúk egyik legsokrétűbb példája Kovács András Ferenc (KAF) és Tompa Gábor *Depressio Transsylvaniae* (2011) című kötete, amely egyszerre paródiája a szonett-

20 Szerzői: Dobai Péter, Zsille Gábor, Oláh János, Lackfi János, Tóth Krisztina, Lanczkor Gábor, Térey János, Zalán Tibor, Tózsér Árpád, Mezey Katalin, Szálinger Balázs, Erdős Virág, Lázár Balázs, Rózsásky Barbara.

21 Végre József Attila-lemezzel jelentkezik a Kaláka. In: *Fidelio*, 2015. 12. 02. = http://fidelio.hu/jazz-world/2015/12/02/vegre_jozsef_attila-lemezzel_jelentkezik_a_kalaka/

nek és az erdélyi költészetnek, s magát az irodalmi hagyományt, a tradicionális értékeket is kritika tárgyává teszi. KAF viszonya az elődökhöz rendkívüli: beágyazta közéjük magát, folytonos alakváltó újraírásai, szerepjátékai („álarcos líra”), alteregói, reminiscenciái, parafrázisai folytán. Talán leghíresebb verse a *J.A. szonettje*, amelyben párbeszédbe is lép a hagyománnyal, József Attilával: „a dallam nem változtat szövegén” (*Emberék*), „De van szöveg, mely falsít dallamán –” vagy Arany Jánossal: „nem a valót, csak én-imázsát.” („Nem a való hát: annak égi mássa / Lesz, amitől függ az ének varázsa:” – szól Arany két sora a *Vojtina ars poétikájából*). KAF szonettje tele van intertextuális utalásokkal, amely már önmagában reflexív viszony, de ez még párosul az önreflexióval és az írásra reflektálással is: „nem dönthető a korhadtt líra fája – / [...] s a szó a szájban senki: jövevény.”

A hagyományba ágyazottság sok más kortárs költő szonettköltészetében megjelenik, mint már a fenti szonettekből és szonettkoszorúkból kiviláglott, akár mint tisztelgő omázs, akár mint terhelő, nyomasztó eredettudat. Petrarca és Shakespeare, mint az olasz és az angol szonett mesterei, épp ezért, folyton új szonetteknek, parafrázisoknak a tárgyaivá válnak. Shakespeare hetvenötödik szonettjének néhány sorát például Petri György, Tóth Krisztina és Kiss Judit Ágnes is vendégszöveggé tette: új jelentésárnyalattal és közlés-móddal töltve meg, írva át az eredeti költeményt. Petri György verse a vallomásosság („Az vagy nekem, mi seggnek a tenyér: / hol simogat, hol üt.”) és a profanizált szerelmi líra határán mozog („Háljunk egymásba járni mint a lélek”), miközben magát az írást tematizálja, s jelzi a tipográfiai ábrázolások materiális keletkezésének sajátosságait: „új gép: alig lelem az ü-betűt [...] Szögletes zárójelben / – ami nincs a gépeden.” (*Az vagy nekem*). Tóth Krisztina még inkább dekonstruálja az eredeti szerelmes verset, s egy olyan huszonegyedik századi szonetté teszi, amelynek hasonlatai – az eredeti verssel épp ellentétesen – nem a szerelem szépségét, hanem annak negativitását emelik ki, így indul a szonett: „Az vagy nekem, mint rabnak a fegyőr, / seggnek a tanga, combnak a borosta.”, s végül így zárul a vers a csalódott szerelmes hangján: „Az vagy nekem, mi rég nem kéne légy, / lengő papír, én meg rászállva légy”. (*Az vagy nekem...*)

A szonett túlírtóságára, telítettségére utal az önironikus *Hétezeröt századik* című Kiss Judit Ágnes-szonett, amely így indul: „Az vagy nekem, mi gépeknek a power, / Mi bőr alatt az identity chip,” s nyelvezetét a technológia és a huszonegyedik század kényelmi létének kifejezéseivel tarkítja (chip, adótorony, chips, ízfokozó, full komfort, meeting, recycling, energy drink). Szabó T. Anna, akinek hasonló szóhasználata miatt eszünkbe juthat a *Kocka-rap* című verse, ezt írja az eredeti Shakespeare-szonetról, fordítása (az első két sor az ő interpretációjában így szól: „Te táplálsz, mint az élőket az étel, / vagy éhes földet édes záporok.”) mellé fűzött kommentárjában: „A szép ifjú látása nem testi evés, hanem lelki felüdülés, szem általi töltekezés. Az evés mégis a bűn lesz, mert mértéktelen.”²² Szabó T. Anna jelenleg is dolgozik a Shakespeare-szonettek újrafordításán, disszertációját Shakespeare szonettjeinek Szabó Lőrinc-féle fordításairól írta. Varró Dániel szintén fordított szonetteket Shakespeare-től vagy Edmundtól, s maga is írt néhányat, például az évszakokról (*Téli szonett*, *Tavaszi szonett*, *Szonett őszi tárgyban*), az utóbbit Parti Nagy Lajosnak ajánlva, akinek *Szívlapátját* idézik meg e sorok: „Jaj, ötven év! A szív azt mondja: döb. / Jaj, meddig ér a lélek péklapátja?”, de az elődök közül Weöres is beágyazódik a versbe: „Egy őszi tárgyú versben mennyi weörheny”, a szonett rímképlete ugyan mutat némi szabályosságot, szótagszámai és versszakai azonban nem követik a szonettszerkezetet. Varró Dániel hasonlóan felépülő szonettjei megszorodtak *Bögre azúr* című kötetében, ebben szerepel a *Ki elmúlt huszonegy* című szonett is, a kötet záróverseként: „Ki elmúlt huszonegy, az már a csendet / szereti jobban, nem az összecsengő / rímek zaját. Annak a szonett a múlt.” – helyezi magát egyszerre a hagyományon kívülre és belülre.

A kettős tradícióba helyezkedés példája más szempontból Borbély Szilárd *Halotti Pompa* című kötete, amelyben található negyven szonettformában írt, számozott vers, ezek a szekvencia és a szonett egyfajta kereszteződése, tárgyukká teszik magát a nyelvet is: „A nyelv a legkegyetlenebb [...] Nem emberi. / Csupán jelek játéka és szabályok hideg / rendje. Egyetlen ember sem tulajdonosa / a nyelvnek, amit beszél, hanem kölcsön // kapta.” (*A hangok emblémája*). Borbély a

22 Szabó T. Anna: A látás erotikája. Üzenet a palackban 6. In: *Bárkaonline*, 2013. okt. 21. = <http://www.barkaonline.hu/uzenet-a-palackban/3675-uzenet-a-palackban-6>

kölcsönkapott nyelv megtisztítását végzi itt, mint ahogy korábban Tandori sárga könyve tisztította meg a „talált tárgyat” – hívja fel erre a figyelmet Bányai János.²³ A nyelv Borbélynál „akár az éjszaka. Nedves, / megfajtatlan zöreje. Csupa iszonyat, és / formátlan, zsigeri sikoltás. Nem emberi.” (*A szabadság szárnyain*). Ahogy ez a vers sikolt a szabadság felé, úgy más szonettek is a szabadságot teszik meg tétjüké: „mert minden szonett egy szabadság-óhajlás, egy kitörési kísérlet a dolgok és a determinációk rabságából.”²⁴ A szonett tehát felfogható a szabadságvágy metaforájaként is, hiszen egy olyan kötött forma, amely ugyan belesimul a forma korlátaiba, de ki is tör onnan, épp műfaji tulajdonságait hangsúlyozandó.

„Amikor azt mondjuk a szonetról, hogy kötött, szabályos, körülhatárolt, zárt és kerek, akkor óhatatlanul azt is gondoljuk erről a formáról, hogy a szükségesnél se nem több, se nem kevesebb; pontosan annyi, amennyi kell”²⁵ – írja Kodöböcz Gábor. A szonett sajátos formáját sokszor maguk a szonettek is ábrázolják: „nyolc szótagos / kétütemű toronyiránt // mozog szonett s te sánta láb [...] négykerekű paródiánk” (Bertók László: *44. Mintha gyorsan eloltanánk*); épp egy Bertóknak írt szonettben szerepel hasonló számszerűsítés: „Lesz tizennégy húrú gitár.” (Márton László: *Tizennégy sor Bertók Lászlónak*). Valójában a szonettben az a nagy kihívás – véli Markó Béla, „hogy a mások által elélt tett feltételrend-

szerbe, formába be tudsz-e úgy illeszkedni, hogy közben a magad szabadságát és a magad mondanóját fölmutasd.”²⁶

A mai szonettek már eltérnek az eredeti költőiségeitől, egyre kevesebb használja az egykori rímképletet, szótagszámot vagy az ellenpontoszó szerkezetet, mégis, mindezek alkalmazása nélkül is nehéz manapság a hagyomány terhének totális figyelmen kívül hagyásával szonettet írni. A behatároltság még így sem teszi könnyűvé azt, hogy a szerkezeti kötöttségeken átvilágítson a szándékolt mondanivaló, s ne váljon csupán formalitássá, a terhes hagyomány felmondásával a vers: „miként is nyújtsam át szonettet / – tizennégy sort, száznegyven szótagot, / ezen rövid meg hosszú lépteket –, / hogy megtudd: önmagamnál több vagyok? [...] s a vers kalitka, melyben átadom / [...] a lelkem mely a rácson át ha jár, / az széthajlik, de mindig visszaáll?” (Orbán János Dénes: *Nulladik szonett*). Parti Nagy Lajos például olyan természetességgel jár-kezel a rácsok között, s görbíti azokat maga felé, hogy sokszor észre sem vesszük, hogy egy-egy verse csak egészen rejtve tartalmazza a petrarcai formát, ilyen az *Akkor az ember lángban áll könyékig* című vers is, amely szándékolt deixissel dolgozik: „ez a szonett is úgy fordul feléd / hogy nem egészít és nem is egészül” – a hiány betöltését, az interpretációt olvasójától várja, mint sok más mai szonett.

23 Bányai János: A halál mintázata (Borbély Szilárd: *Halotti Pompa*. Szekvenciák. Kalligram, Pozsony, 2004.), In: *Híd*, 2005/3, 68–76.

24 Kodöböcz Gábor: *A szonettben megtalált szabadság*. Helikon, 2009/9. = <http://www.pallasakademia.ro/konyvek.php?id=513>

25 Kodöböcz Gábor: *A szonettben megtalált szabadság*. Helikon, 2009/9. = <http://www.pallasakademia.ro/konyvek.php?id=513>

26 Szonettírás: fegyelem és szabadság. Találkozás Markó Bélával a Bánffy-palotában. In: *Szabadság*, 2011. aug. 20. = <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/print,PrintScreen.vm/id/62009/mainarticle/false;jsessionid=61668358B04DEEC6A5CCE-C66910FCA89>

► BALOGH DÁVID

A figurális és az absztrakt festészet határán

Szentgyörgyi József művészete

Szentgyörgyi József (1940–2014) a kortárs magyar festészet – nemrégiben elhunyt – kiemelkedő egyénisége, sajátos stílusú invenciózus alkotója. Művészetét nehezen köthetjük az egyetemes stílusáramlatokhoz, hiszen több irányzat formamegoldása is jellemezte, olykor ezek szintézisét alkotta meg vásznain. Elméleti, filozófiai síkon festményei az egzisztencializmushoz kapcsolhatók – ami műveinek hangulatát, gondolatvilágát illeti: a lélek küzdelme, szorongása, folytonos harca a kilátástalansággal, elidegenedéssel szemben, – ugyanakkor képein az absztrakt expresszionizmus és az informel formavilága elevenedik meg élénk színekkel, figuratív és nonfiguratív elemekkel párosítva.

A stíluskereséstől a stílus megtalálásáig

Szentgyörgyi József művészeti képzését 1954-ben kezdte meg a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban, melyet tovább folytatott a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1962-ben, ahol Kádár György (1912–2002) keze alá került. Mesterének a kubizmusból és konstruktivizmusból táplálkozó stílusát nem tartja követendő példának, talán túlságosan geometrizáló volta miatt. Sokkal inkább érdeklődik a főiskola elvégzését követően (1968) Kokas Ignác (1926–2009) foltfestésze iránt, mely mellőz mindenféle konstruktivista szabályszerűséget, továbbá nagy hatással lesznek rá Domanovszky Endre (1907–1974) színvilága és kompozicionális megoldásai, ahogy Kondor Béla (1931–1972) motívumkincse is.¹ A stíluskeresés éveit 1968 és 1977 közé tehetjük, amikor a művész fő feladata festői formanyelv-

nek megtalálása, amin keresztül szólni tud, és kifejezésre juttatni érzéseit, belső vívódásait. Az első művein megjelenő geometrikus háttereken, erőtlén színvilágon jól érzékelhető a bizonytalanság: *Madárijesztő* (1971), *Dráma I–II.* (1972).

A hetvenes évek második felétől kezdve azonban a festői egyéniségek sorába lép, s művészetének szenvedélyben, érzelmekben gazdag mondanivalóját izgatott, egzaltált felületekkel juttatja kifejezésre.² Felszínre kerülnek Szentgyörgyi gyerekkorában elszenvedett sérelmei, úgymint a szegénység következtében kialakuló létbizonytalanság, a kiszolgáltatottságtól, megalázottságtól való félelem.³ Szentgyörgyi saját stílusának megtalálását követően megfesti ars poeticáját, festői küldetéstudatának esszenciáját, az *Ikonfestőt* (1978), amelyet a szakirodalom a korai főművek közé sorol.⁴ A művész – a középkori ikonfestőkhöz hasonlóan – az isteni arc megfestése következtében közel kerül a transzcendens világhoz, imák és más vallásos szertartások kíséretében. A képen a háttal álló festő mintha „misztikus ölelésben” egyesülne a kereszten függő Krisztussal, ahogy azt a spanyol barokk festészetben ismert ikonográfiai típus kompozíciós megoldásainál is megfigyelhetjük.⁵ Olyan, mintha egy pillanatra a két különböző dimenzió emberi és isteni szféra összekapcsolódna, festő és műve eggyé válna,

² Krunák, 1985. 16.

³ Krunák, 1985. 16–17.

⁴ Krunák, 1985. 17.

⁵ Elsősorban a spanyol festő, Bartolomé Esteban Murillo (1617–1682) *Szent Ferenc megöleli a keresztrefeszített Krisztust* (1668–1670) című képére gondolok, ahol a kapcsolat az eksztatikus révületébe került szent és a Megváltó között egy ölelésben manifesztálódik.

Juss (1993; olaj, pasztell, farostlemez; 20,5x23cm)

melynek során Szentgyörgyi áldozati szerepválalása is szignifikánsan megmutatkozik. Ezt az elragadtatott állapotot még erőteljesebben fejezi ki az expresszív háttérrel: a vörös és a sárga színnek izzó árnyalataival a kereszt feketeségét ellensúlyozza. Szentgyörgyi ezáltal létrehozza egyedi színtriászát, mely a későbbi alkotásainál is meghatározó komponensét képezi alkotásainak.⁶ Az évtized végén keletkezett művein emberábrázolásai sokkal „konkrétabbak”, kevésbé stilizáltak, van arcuk, ruhájuk, végtagjaik is jobban kivehetők, ilyen például a *Panasz* (1978), vagy a *Múló idő* (1979) című képe.

A nyolcvanas évektől kezdve emberalakjai leegyszerűsödnek, arctalan, szorongó lényekké válnak a reménytelenség és a kiszolgáltatottság érzését keltve. Ebben az évtizedben Szentgyörgyi három alkotása is „egzisztencialista-válságot” fogalmaz meg: *Cím nélkül I.* (1986), *Nincsen egyensúly* (1986), *Köztér* (1987). Mindhárom kép főszereplője meggyötört, görnyedt testű, már-már groteszk lény, nyé váló ember, aki egy nehezen definiálható, sötét térben egyensúlyozik. Szentgyörgyi a kibillentett

síkokkal még inkább szemlélteti a bizonytalanságot, alakjai rajzosak, mellyel még erőteljesebben demonstrálja a lélek felfokozottságát.⁷ Szentgyörgyi arctalan ábrázolásai saját belső küzdelmeinek leképeződései, lelki szenvedélyeinek, fájdalmainak kivetülései a vászonra. Saját szorongásainak képi formát adva képes igazán megszabadulni „démonjaitól”, hiszen tárgyiasítva tudja legyőzni félelmeit. Szintén fájdalom és válságérzet fogalmazódik meg *Lehajtott fejjel* (1985–1988) című képén, melyben a fekete háttér előtt megjelenő, kissé deformált férfialak mintha imára hajtana fejét, bűnbocsánatot tartana, néma mozdulatlanágba burkolózva nyugtalanító figuraként jelenik meg előttünk. A képet meditatív csend uralja, nyomasztó légkör hatja át. Szentgyörgyi portréábrázolásait, olykor torz arcait Francis Bacon (1909–1992) megoldásaihoz kapcsolhatjuk⁸, ahogy arcainak rajzos mivoltát Alberto Giacometti (1901–1966) festményeire.

Szentgyörgyi József 1989-ben egy pannó elkészítésére kap megbízást a székesfehérvári

⁷ Krunák, 1985. 18.

⁸ Markgraf, E.: Szentgyörgyi József képpé lett világa. In: Szentgyörgyi József (katalógus), (szerk.) Rideg G., Szolnok, 1995. 11.

¹ Krunák E.: A színek bűvöletében Szentgyörgyi József festészetéről. In: Művészet 1985/8. 16.

⁶ A vörös-sárga-fekete felületek váltakozása jellemzi számos művét.

Szent István Általános Iskola egyik folyosóján. A „történelmi azonosságtudat” erősítésére elkészített murális alkotás első ilyen jellegű munkája.⁹ A hagyományos Szent István-ikonográfia alakjai mellett egy igen sajátos elem is helyet kap, mely elsőre nehezen illeszthető be ebbe a kontextusba. Ez nem más, mint a fehér ló, mely a magyarság múltjaként is értelmezhető.¹⁰ A kompozíció közepén a templommodellt tartó Szent István koronával a fején, a keresztény állam és egyház vezetőjeként jelenik meg, előtte monogramos pajzs látható. Balra Gizella királyné, s a jobb oldalon egy fehér ló keretezi István alakját, míg a háttérben embertömegek tornyosulnak, mindezt egy románkori stilizált architektúra koronázza meg.¹¹ Az újfajta feladat megoldása közben Szentgyörgyi stílusa sajátos hideg-meleg ellentétekre épülő színkezelése, látomásos megfogalmazása a monumentális méretű pannó megfestése során sem változott.

A kilencvenes évekre Szentgyörgyi József művészete kiteljesedik, véleményem szerint ez tekinthető egyik legtermékenyebb és legizgalmasabb periódusának, vizuális eszköztára ekkor éri el csúcspontját. Színei átveszik az uralmat formái felett, térábrázolása fokozatosan olvad fel dinamikus színharmóniáiban és kontrasztjaiban, végül szinte absztrakt színtanulmányokká válnak, ahol azonban gyakorta észrevehető néhány figurális motívum is. Szentgyörgyi mondanivalójának hangsúlyozásaképpen hétköznapi motívumok mellett, főként vallásos szimbólumokat használ képein, s a bibliai példázatokot sem a megszokott módon festi meg, hanem saját vizuális rendszere mentén, melyen keresztül képes láttatni értékrendszerét, világlátását. Alkotásinak egyik csoportját ekkoriban szinte a felismerhetetlenségig absztrakt módon jeleníti meg: különböző színű és izgalmas felületű „képződmények” hideg-meleg színellentétekben fejeződnek ki. Ilyenek például az *Itt már jártam valaha* (1993) és a *Tihanyi legenda* (1998) című képei, melyek a művészen felidéződött emlékképekből, érzetekhez társított színekből épülnek fel. Hasonló megfogalmazással él a *Sugallat I–II.* című festményein is (1997–1998), melyeken a belső intuíció hirtelen felszínre tör az ember elméjéből. Szentgyörgyi a megfoghatatlant szenvedélyes színtriásza segítségével

ségével ábrázolja. Mindkét esetben a kompozíció közepén fehérrel fest egy emberi formát, melyből szinte kiáradnak gondolatai, megérzései, olykor izgalmas alakzatot felvéve, egzaltáltan kavargó háttér előtt. Szentgyörgyi festményein ezek a belső hangok a transzcendens világból érkező spirituális üzenetként is felfoghatók.

Műveinek egy másik szegmensét képezik a nagy festőóriások, példaképek előtti tiszteletből megfestett úgynevezett „hommage-képek”.¹² Szentgyörgyi Józsefet többször is megihlette Tornyai János alföldi festő (1869–1936) *Juss* című sorozata, mind kompozicionálisan, mind témavilágát tekintve.¹³ Tornyai János életművében kiemelkedő szerepet töltött be a szegénysorban élő vidéki család örökségért folytatott harcias küzdelmének megfestése. Egyre felfokozottabb drámaisággal teltette meg vásznait, melyekhez rengeteg vázlatot is készített. Ezt a fajta magatartást, miszerint az ember képes szembeszegülni pénzért és hatalomért saját családtagjaival szemben, Szentgyörgyi aktuális problémaként regisztrálta korának társalmában, s ennek változtatására figyelmeztet képeivel. Az absztrakt expresszionista formaképzés mellett „Tornyai barnái”, abroszának fehér színe találkozik Szentgyörgyi kadmiumsárgájával, cinóbervörösével. Szentgyörgyi izzó színek által fejezi ki Tornyai parasztcsaládjának szenvedélyét; ha a színek általános szimbolikus jelentését vesszük figyelembe, akkor feketével, barnával a kapzsiságot, gonosztságot, vörössel a szeretetet, sárgával az irigységet, fehérrel a tisztaságot, a reményt juttatja kifejezésre.

A másik példakép Rembrandt Harmensz van Rijn (1606–1669) művészete, ugyanis *Dr. Tulp anatómiájának* (1632) parafrázisát festi meg modern megfogalmazásban *Konzílium* (1990–1991) címmel. Szentgyörgyi Rembrandttól eltérően nem játszik a holland csoportportrékra jellemző különböző nézetekkel, csupán a frontális és félprofil fedezhető fel képen. Rembrandt karakterisztikusan megformált, feszült koncentrátsággal figyelő alakjait felváltja az olykor nyitott szájú, révült tekintetű elmosódott arcú emberek gyülekezete. A kompozíciós alapséma mindkét esetben azonos: az előtérben horizontálisan elterülő testet vertikálisan ellensúlyozza a szuggeráló férfiak társaságá-

val. A jellegzetes „Rembrandt-barna” a háttérképzésben mutatkozik meg Szentgyörgyinél.¹⁴

A kétezres években Szentgyörgyi festészete nem mutat nagy változásokat az előző évtizedhez képest. Az ezredfordulót követő időszak egyik legérdekesebb alkotása egy kortárs katasztrófát elevenít fel *A vörösiszap* (2010–2011) címen. A tíz ember életét követelő ipari baleset súlyos csapást mért a Devecseri kistérség lakóira és környezetére. A tragikus esemény megörökítésére az állam Szentgyörgyit kérte fel. A festmény felső részét az izzó vörös szín uralja, a zaklatott ecsetvonások az iszap textúráját idézik fel. Középen a fekete háttér előtt egy emberi alakot vehetünk észre, amint reményt keltő, védő szárnyait kiterjeszti az alatta lévő, éppen újjáépülő város lakóira. Szentgyörgyi a kép elkészülése közben Radnóti Miklós *Nem tudhatom* című versének utolsó sorát mondogatta magában.¹⁵

Szentgyörgyi-motívumok

Szentgyörgyi színei mellett motívumaival képes kifejezésre juttatni gondolatvilágát, így egy sajátos vizuális „szimbólumszótárt” hoz létre. A művész egzisztencialista válságát, létkérdéseit arctalan emberek, úgynevezett „negatív portrék” segítségével szemlélteti, melyekhez „metafizikai csend” társul. Szentgyörgyi látomásszerű képeit ugyanis a statikusság, mozdulatlanság jellemzi, kompozíciói kimerevedett állóképekként hatnak, ezáltal egy különleges létállapot alakul ki, melyben az idő megáll, a tér pedig fokozatosan eltűnik. Alkotásai úgy hatnak, mintha a művész saját gondolatvilágában járnánk, saját elméjében barangolnánk. Tekintet

¹⁴ Rideg, 1995. 6.

¹⁵ Krausz V.: Érzelmes kaméleon bőrkötésben. In: Vasárnapi Hírek, 2011. november 13. URL: <https://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/orban_kerenyi_festeszeti_muvesz> [legutóbbi lehvívás: 2015.11.28] Ennek hatására szerepel képen a szárnyait kitaró emberalak, és kérdésként fogalmazza meg, hogy hol van az isteni erő ezekben a vészterhes időkben.

Fények és árnyékok (2001; olaj, pasztell, vászon; 100x70 cm)

nélküli, befejezetlen figurái félelmek, szorongások és remények megszemélyesítői, de „az idő rontó erejét is szemléltethetik, történelmi katasztrófára utalhatnak”.¹⁶

Szentgyörgyi meglehetősen konkrét, aprólékosan megfestett motívumai közé tartozik a madárszárny, mely több alkotásán is visszaköszön: *Ikarusz-történet* (1987), *Repülési kísérlet* (1997), *Védelem* (1997). A repülés élménye magával a szabadsággal hozható kapcsolatba, de mint minden Szentgyörgyi alkotáson, ez sem lehet teljesen tökéletes és felszabadult létforma. Ikarusz is túl

¹⁶ Lánosz S.: Megalázva alázattal. Megjegyzések Szentgyörgyi József festészetéhez. In: Művészet 1989/3. 28. A folytonos küzdelmet, személyes válságot, a létbizonytalanságot lehajtott fejjel és gyakran görnyedt testtel érzékelteti. Ld.: A nyolcvanas évek taglalásánál.

⁹ Rideg G.: Államalapító Szent István és a fehér ló. Szentgyörgyi József székesfehérvári pannójáról. In: Művészet 1990/2. 53.

¹⁰ Rideg, 1990. 53.

¹¹ Rideg, 1990. 53.

¹² Rideg G.: Egy ikonfestő a XX. század végén. In: Szentgyörgyi József (katalógus), (szerk.) Rideg G., Szolnok, 1995. 6.

¹³ A hangulat, a gondolatvilág mellett a szerialitást, a kompozíció többszöri elkészítését is átvette Szentgyörgyi.

Leszakadt képek a falról

*Etűdök Szentgyörgyi József festészetéről:
a festészet mestere, avagy a drámai mélységű színiköltő*

Szentgyörgyi József (1940–2014) festőművészre, kortárs festészetünk közelmúltban elhunyt egyik legjelentősebb alkotójára emlékezünk, aki az elfojtott emberi fájdalmak, szenvedések vizuális megjelenítésének adott színformát. Az ilyen drámai mélységű képek korunkban „leszakadnak” a falról, mert a fedő és fedett rétegek mögül az alapvető igazságot és a remény mármár transzcendens fényeit közvetítik. Ismerjük, tudjuk: a művész sohasem azonos alkotásaival. Ennek ellenére szükségszerűen rá is hasonlít, hiszen nem csupán hangulati elemekről van szó, hanem a személyiségkarakter mélyebb összetevőiről, az alkotó jellem jellegadó színformáiról is.

Szentgyörgyi József festőművész 1940-ben született Balatonarácson. 1954 és 1958 között a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban tanult, majd 1962 és 1968 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végezte tanulmányait. Mestere Kádár György volt. Egy évvel a diploma után Derkovits-ösztöndíjban részesült. 1968 óta rendszeresen kiállító művész volt Magyarországon és külföldön. Számtalan kiállítás és országos tárlat fődíját is elnyerte. 1981-ben Munkácsy-díjban, 2012-ben a Magyar Festészet Mestere életmű elismerésében részesült.

KÉPEK:

1. **Juss** (1993; olaj, pasztell, farostlemez; 20,5x23cm)

Szentgyörgyi József művében a magyar sorsközösség történelmileg ismétlődő viszonyaira reflektál, jellegző karakterjegyet hangsúlyoz. Az alkotó a mai hasonló és a régi hasonlított vi-

szonyokból újraértelmezett, analóg kompozíció „felüllesztett” képi metaforájából képezte a saját *Juss* változatát. A festő az erre adekvát képi metaforáját Tornyai János (1869–1936) *Juss* című művének expresszív példázatában látta.

Újraértelmezésében a jellegző tartalmi összefüggés – a történelmi „áttetszősége” okán – újra korjellemző magatartásmóddá vált. Az újraalkotott kompozícióban a művész a magyar karakterjellegre a kifejező eszközhasználat absztrakt expresszív színformáival éri el. A kor-szellemet kifejező kompozíció mégsem vezet valami véglegességhez, lezártáshoz, hanem az időben nyitott és megújítható marad. A műben egy mélységesen átélt „rég-új társadalmi kontextus” ellentmondását hangsúlyozza az alkotó, amelyben az egymásnak feszülő erővonalak, a megfestés új expresszív módja, különösen a vörös-fekete színformák ellentétei drámaivá fokozzák a művet.

2. **Fények és árnyékok** (2001; olaj, pasztell, vászon; 100x70 cm)

Szentgyörgyi festésze a korunkat körbevevő FEKETE MEGTÖRETÉSÉÉRT folyik: ez művészetének igazi felségterülete. A képen maga az emberi test – és kifejező mozdulatai – a lét-érzékelés formájává válnak. Külön hangsúlyozott az emberi fej, az emberi koponya, ahol az elrejtett „áldozat-arc” nem más, mint a létszinten megélt érzékenység expresszív feltárása: a drámai mélység költői színformája. A felfokozott színtelítettségű érzék, a magasztos képzelet és az ész játékosága mégsem felvilágosítani akar, hanem az emberi lét metafizikai tisztaságát, a keresz-

közel megy a Naphoz és elbukik, ahogy a folyamatos repülési próbálkozás is végül kudarcba fullad, hiszen a művész csupán egyetlen szárnyat fest képein, ezzel tovább növelve a bizonytalanság érzetét.¹⁷ A tollazatok erezeinek aprólékos megfestése, színeinek hasonlósága Albrecht Dürer (1471–1528) szárnytanulmányainak ismeretére, megfigyelésére enged következtetni.

Absztrakt-devóciós képek

Szentgyörgyi művein gyakoriak a vallásos szimbólumok, melyek a keresztény kultúra megőrzését, az ember áldozatvállalását hivatottak bemutatni.¹⁸ A művész néhány alkotása konkrét bibliai példázatokra reflektál, nemcsak a történetek felidézése a célja, hanem az ebből nyert tanulságok szemléltetése is. Ilyen például az egymás párdarabjaiként is értelmezhető *Teremtés* (1997), *Kiűzetés* (1998): a kompozíció felső részét a mindent látó isteni szem koronázza meg, alatta terül el a teremtett és kiűzetett emberpár alakja. A látomásszerű jelenetet a felfokozott, izzó színvilág még jobban kiemeli.

Műveinek egy nagyobb csoportja az áldozatvállalás szellemében készül. Több évszázados hagyományokra visszamenő képtípust – mely eredetileg magánáhitat számára készült – újszerű erővel modernizál Házioltár-sorozatában. Szentgyörgyit már a nyolcvanas évektől kezdve foglalkoztatta ez a téma, s a benne rejlő lehetőségek kiaknázása. *Házioltár I–II.* (1987, 1991) című alkotásain, a formátlan, elnagyolt felületeken kívül, mintha az előtérben egy madár tűnne fel, mögötte pedig a megfeszített Megváltó, ismét az áldozati szerepvállalásnak gondolatát körvonalazva. Az Eucharisztia szentségét Szentgyörgyi vallásos aurájától megfosztva hétköznapi módon jelenítette meg *Kenyer és a bor* (1990) című művében. A transzubsztanciáció tanát hangsúlyozó jelképek egy fehér abrosszal leterített asztalon hevernek, szintén Krisztus áldozatára utalva.

Szentgyörgyi József életművét vázlatosan áttekintve megállapíthatjuk, hogy maga az oeuvre kiegyensúlyozottan egyenletes, nem tekinthető túlságosan változatosnak, és stílusváltásaival nem fordul radikálisan szembe saját magával. Markáns

stílusjegyei végigkísérik a hetvenes évek végén kialakuló festészetét egészen haláláig. Alkotásainak központi gondolkörre saját megfogalmazása szerint „a kereszt árnyékában eltévedt ember küzdelme”¹⁹, a korlátozott szabadságban élő ember mindennapos megpróbáltatásai egy erkölcsileg értékét veszített világban.²⁰ Vallásos szimbólumainak jelenlétét az ezredforduló közeledtével érződő válság, létbizonytalanság még inkább előtérbe hozta.²¹ Szentgyörgyi műveinek igazi tárgya az ember és érzékevilága, a lélek szenvedélyeinek kavargása: a nyugtalanság, elidegenedés, reményvesztettség, szorongás érzetével. Ehhez keres vizuális formát gesztus alapú absztrakt festészetével. Dinamikus színkontrasztjai és színharmóniái szinte szétfeszítik a vászon kereteit, így képes ábrázolni a láthatatlant, az emberiség folyamatos küzdelmét saját magával és a világgal szemben.

Bibliográfia

- Krausz V.: Érzelmes kaméleon bőrkötésben. In: Vasárnapi Hírek, 2011. november 13-i lapszám. URL: <https://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/orban_kerenyi_festeszeti_muvesz> [legutóbbi le-
hívás: 2015.11.28.]
- Krunák E.: A színek bűvöletében Szentgyörgyi József festészetéről. In: Művészet 1985/8. 16–19.
- Láncz S.: Megalázva alázattal. Megjegyzések Szentgyörgyi József festészetéhez. In: Művészet 1989/3. 24–29.
- Markgraf, E.: Szentgyörgyi József képpé lett világa. In: Szentgyörgyi József (katalógus), (szerk.) Rideg G., Szolnok, 1995. 11–12.
- Rideg G.: Államalapító Szent István és a fehér ló. Szentgyörgyi József székesfehérvári pannójáról. In: Művészet 1990/2. 53–55.
- Rideg G.: Egy ikonfestő a XX. század végén. In: Szentgyörgyi József (katalógus), (szerk.) Rideg G., Szolnok, 1995. 5–7.
- Szentgyörgyi József, URL: <http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_10/121.htm> [legutóbbi le-
hívás: 2015.11.28]

19 Szentgyörgyi József, URL: <http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_10/121.htm> [legutóbbi le-
hívás: 2015.11.28.]

20 Szentgyörgyi József, URL: <http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_10/121.htm> [legutóbbi le-
hívás: 2015.11.28.]

21 Szentgyörgyi József, URL: <http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_10/121.htm> [legutóbbi le-
hívás: 2015.11.28.]

17 Úgy tűnik, a szabadság élettérzése Szentgyörgyi képein utópia marad.

18 Szentgyörgyi József, URL: <http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_10/121.htm> [legutóbbi le-
hívás: 2015.11.28]

Cím nélkül (1990; olaj, szén, karton; 700x500mm)

tény kultúra örök emberi értékeit, a kulturális emlékezet szakrális tartalmait hivatott kifejezni. Az ikonszemlélet képi mágiája ez, amelyben a transzcendentális tartalmak, mint a megvalósítás elfojtott törvényszerűségei, a műben egyben és koncentráltan vannak jelen.

3. Cím nélkül (1990; olaj, szén, karton; 70x50 cm)

Szentgyörgyi József alkotásaiban a klasszikussá vált kompozíciók újraértelmezett áthatásait, saját korának etikus tartalmait, „kollektív lelkét” is képes magára venni: a dolgok mögött lappangó jelenség-lényegének érzetét. A nagy egységek belső tagolását követve az élet súlya alatt léthiányos, összegörnyedő figurát, lehajtott fejet és kifeszített áldozati testet látunk.

Másképpen fogalmazva, műve abban az átmeneti állapotban van, amikor még egy rész ábrázol, de a másik rész már elszakad az ábrá-

zolttól; kivált azért, mert vizuális világában az igazság olyan erős létkötődés, amely a transzcendens fehér igézetében artikulálódik.

Ekképp a keresztre festett áldozat veszélyeztetése már tagadás-sá is válik, sajátosan negatív lesz, a szépség állító, megerősítő voltával szemben. Közelebbi viszonyuk alapján nem csupán a stílus által kiégett korok történetiségét, hanem az idő értelmezését is megvilágíthatja számunkra. Ameddig a „tagadó forma”, a mindig keletkezőben lévő lét megfestett állapotát, vagyis a hasonlóság és a különbség alapján való fölérendelést jelenti, addig az áldozati csúf dolgok létrehozott képe éppen a meglévő lerombolása által, vagyis annak tagadása révén ösztönzi az észlelés és értelemadás szüntelen megújulását. Ebben az értelemben festészetének esztétikai értékrendje, „egyetemes állványzata”, hiteles mértéke van.

4. Házioltár IV. (1996–97; olaj, pasztell, vászon; 140x100 cm)

Szentgyörgyi József képe feloldhatatlannak látszó küzdelmet közvetít, amelyet a keveretlen hideg-meleg színellentétekkel, a

formákat elnagyoló, egy-egy megváltoztathatatlan fájdalmas részletet kiemelő (felerősítő) festésmóddal érzékeltet.

Az értelmező döbbenetben állapíthatja meg: a kereszten a megváltás reményét hordozó áldozat korjellemző szimbólumát látjuk, amelyben nem csupán a közösségi BŰN DRÁMÁJA, de a már megváltott ember áldozata is kifejeződik. Az arc és a test egymásba-torzulásában a megfestett koponya mulandó „csontcserepeit” láthatjuk. Mintha belülről valami fehér fény „szivárogná”, ami körülöleli az arc hiányát, akár az elfolyó VÉR vöröse. Megfigyelhetjük a fekete és vörös foltérintéseket, a fedő és fedett rétegeket, amely a kifejező GESZTUS elfojtott indulatát érzékelteti. Ahogyan vissza-visszatöröl a festő a színmasszába, a fej, a koponya külső „héjáról” leváló én-metszeteket, belső hártványakat talál, s

így mindaddig jut, amíg az anyag önmagába nem torzul. Végül előttünk „a koponya szegmensek megfolyó új holdja, s életünk reménye belénk zokog”.

5. Népdal I. (2005; vegyes technika, papír; 57x41 cm)

A poétikai műfajok közül leginkább a népdallal és a balladával rokon Szentgyörgyi festésze. Az alkotó sajátosan a közeledő, felsejlő, vissza-visszatérő allegóriákkal és metaforákkal közelít a tragédiák háttéréhez. Legbensőbb érzelmeiben a feltárt fenyegetettség, a nyugtalanság kifejezője, megőrizve a klasszikus képszerkesztés elveit. Műteremtésében az áldozati lét, a fent és a lent különbsége a feláldoztatás alázatából és érzelmi mélységéből következik. Érzékelhetjük, hogy a belső rejtett energiákból formálódik és kenődik a festék, ahogyan nem egyszerűen az önmagáért való színhatás alkalmazásáról van szó, hanem az érzelmek költői megfeleléséről. Szinte tubussűrűséggel használja a művész az olajfestéket, de elsősorban a síkon kiterülő színfoltokat helyezi előtérbe, amit a sűrű anyag telített felületei (is) inspirálnak. A színfelületeken – a földfestékek (a feketék, barnák és okkerek) használatával – „elpiszkolja” a tónusfokozatokat. Az illúziót keltő mély-tér és árnyék helyett, a jellegzetes vidéki táj finom plaszticitására helyezi a hangsúlyt, amit a lokáliszínek tónusfokozataival érzékeltet.

6. Forradalmi hagyományaink (1972–86; olaj, szén, pasztell, farostleme; 122x162 cm)

Szentgyörgyi festésze már korán a figurális ábrázolásmód és az absztrakció határterülete, az expresszionizmus lírai szemlélete, valamint az úgynevezett narratív tartalmat formátlan-formák (informel) hatásaival ellenpontoszó, erőteljes szín- és formavilág felé fordul. A kifejezést a tiszta színek nyelve határozza meg. Művészettörténeti közelítésben festészetének forrása az intenzív színfoltokból építkező úgynevezett École de Paris (párizsi iskola) esztétikai szemléletével rokonítható. A lírai színekép mellett kitapítható művészetében egy másik, a formák ösztönös változását/mozgásállapotát kifejező absztrakt expresszív attitűd is. A hatvanas évekből eredeztetett kelet-európai művészet forrásvidékéről van szó, ami nem más, mint értékörzés, értékteremtés és tanúságtétel.

7. 2002. augusztus 10. (2002; pasztell, papír; 100x70 cm)

Szentgyörgyi József személyiségének empáti-kus képességéből, érzékenységéből következően megértő szeretettel, elfogadó módon figyel embertársaira; mélyen megérinti mások kivetettsége, magányossága és szenvedése. Festett munkájában feldereng ez a későbbiekben az egész vizuális szellemterét betöltő problémakör: a kereszt árnyékában eltévedt, kiszolgáltatott ember heroikus küzdelme, megváltásának hiánya.

A műveiben kialakult ikonográfia szellemterét a benne állandósult szimbólumokkal, mint a kereszt, a háromszög, a fészek, a szárny, nem pusztán mintakövetés, hanem saját értékválasztás. Sőt, a megfestett mű középpontjában a hatalmi erő az, ami beárnyékolja a képet, de a tisztaságot őrző szimbólum mégis a fekete mélységet megtörő ártatlan-fehérben teljesedik ki.

8. Konzílium (1990–91; olaj, pasztell, vászon; 140x160 cm)

Szentgyörgyi József számára az újra és újra feldolgozott motívumok nem leképezik, hanem elmélyítik, átlényegítik a képi gondolatot. Rembrandt művészettörténeti jelentőségű művének újraértelmezése látható, amelyben a drámai életérzés, az emberi értékek tanúságörző hűségévé válik: IKON jellegét ölt. De Rembrandt *Tulp doktor anatómiája* című művével ellentétben már nem a tudomány ünnepélyességét, hanem a tárggyá vált emberi test kiszolgáltatottságát, az elpiszkolt barnák és feketék melankóliáját észlelhetjük. Szentgyörgyi József azzal, hogy foltformáival elmegy a figuraábrázolás végső határáig, kiiktatja a színhangsúlyú figurális ábrázolás hagyományos elbeszélő történetét. A képen uralkodó színminőség itt a színfoltrendszer kiteljesedését szolgálja, amiben a formátlanból a formába, majd a formáltból a formátlanba hatol. Érzékelhető, hogy számára az alapkérdés, milyen módon (hogyan) alakítható – az ikonográfiai szemléleten belül – az emberi mozdulat/mozdulatlanság érvényes festői kifejezéssé.

9. Út menti korpusz (1999; olaj, szén, vászon; 120x140 cm)

Szentgyörgyi József festészetében vissza-visszatérő képi gondolat a kor emberéből kiűzetett áldozatvállaló Krisztus hiánya. A modern utáni ember elfelejti, hogy létezésében számon tartott,

elfelejti, hogy „kinek a tekintete” előtt folyik élete, s kivált azt, hogy a korunkból hiányzó Krisztus az európai kultúrában nem téphető le a keresztről. A festő drámai, korunkat vallató, önfeltáró művészetében a közösségi áldozatvállalás, vagyis a lét hiánya az embert (az emberiséget) a képszerű üresség pereméhez, a megsemmisüléshez sodorhatja. A képen tovább szervesített hatáselem az erőteljes színekre és folthatásokra épített eljárás-mód: a széles ecsetkezelés, az anyagban gazdag festésmód, de a tónust és árnyékot háttérbe szorító festőiség is. Az alkotó tulajdonképpen korunk felgyorsult felejtése ellen hoz képi áldozatot, mert a fogyasztásban felmagasztosuló, tömegesedő ember elfordul az életet (életét) megváltó áldozattal való szembesüléstől.

10. Kötéltánc (1987; olaj, szén, vászon; 160x120 cm)

A nyolcvanas évek második felének főműve a *Kötéltánc*. A kép „leszakad a falról” az elvesztés, a kiűzetés, a megaláztatás fájdalmától.

Itt az ellentéteiben drámaivá fokozott fekete és vörös nem csupán színekénti szépségével, hanem katartikus erejével is kitűnik. A latorként kezelt ember ugyan megalázható, alávethető, de az alkotó mégis újraalkotja ÖNMAGUNK réges-régen elképzelt magasabb rendjét. Szinte tapintható a festett vallomás teremtő ereje. A korjellemző és kivételes mű titka nem tetten érhető, de az ellentétes képi mozdulatba „beköltözik” a lecsupaszított emberi test elfolyása, s az önmagába forduló mozdulat megadó gesztusai feltárják a vérző-vörösön átütő „kóbor állat sötétlő lelkét”! A kialakuló ikonográfiai szellemter hangszúlyozottan nem pusztán mintakövetés, hanem saját értékválasztás.

11. Széthulló fészek (1994–95; olaj, pasztell, vászon; 140x100 cm)

Szentgyörgyi József a festészet poétája volt, akit nem érdekelt a festészet maga. Egész festészete saját korunk megcsalt és elárult hitét szembesítette a szakrális és a régi mítoszok értékeivel. A katedrálisokat lerombolták, ezért a romokból kell építkeznünk, gondolta. A Kondor Béla művészetéből levont tanulság példaerővel bírt számára, különösen alkotó ethoszának kialakítására, a saját egyéni út következetességének fenntartására. A képen mintha a Kondor Béla által korán elhagyott fészket, elhullott angyal-

szárnyait, szárnydarabjait emelné fel újra a festő, ami számunkra csak emléke a szív-dobbanó létnek. De a képen alkalmazott vörös és fekete szín ellenpontja, komplementere már nem csupán a narancssárga lesz, hanem a földfestékek barnái is. Egész festészetében érzékelhető, hogy a mögöttünk hagyott idő elhibázta saját lehetőségeit, ezért vissza kell költöznünk (a festészettel is) az igazmondó szimbólumokat megújító közösségi erejébe.

12. Farkas István földi műterme (2006; akril, karton; 66x48 cm)

Szentgyörgyi József nem véletlenül emlékezik Farkas István (1887–1944) festészetére. A tépelődő, feloldhatatlannak látszó, szorongást közvetítő tartalmak rokonításán túl a keveretlen hideg-meleg színellentétekben, a formákat elnagyoló, s egy-egy megváltoztathatatlan, fájdalmas részletet felerősítő festésmódban. Szentgyörgyi József művében az auschwitzzi megsemmisítő táborban elpusztított kiváló festőművészt és földi műtermét idézi meg. Farkas István az európai festészet kiemelkedő alakja, mint tragikus sorsú „vérmadár” suhan az ég menyboltján, miközben a mindenkor emberi szabályok ellentéte, fekete árnyéka is felsejlik. A mágikus tudat születésének pillanatában lehetett ilyen szabad és expresszív az artikuláció. Alkotás-lélektani rejtély az, ahogyan az alkotó a festék laza foltformáit vászonra viszi, ahogyan a forma lebegő monumentalitását a zöld és a cinóbervörös, a fekete és a kadmium sárga ellentétpárok alkalmazása hitelesíti, de az is, ahogy a háromszög kompozícióban az egyes motívumot a felületelénkítő grafikai nyomok, valamint a pasztellkréta kontúrjai zilálják. Sőt, a megfestett mű középpontjában az ártatlan-fehér, mintha átsejlene az anyagtalanság szférába. Ugyanakkor a feltárt impulzív alkotóerő darabos formákra tördelt érzéki színeit, a smaragdazöld sejtelmes, lágy vonalú derengése ellenpontozza.

13. Héphaisztosz (2002; olaj, pasztell, vászon; 70x50 cm)

A képen az ógörög pogány kultúrából ismert *Héphaisztosz* látható, mint a tűz és kovácmesterség istene. A művész a mitológiai példázat metafizikai erejét részletkiemeléssel nyomatékosítja. Nyitott értelmezésben a kép nem csupán egy sorsproblémát rejt, hanem a filozófiai mélységű gondolkodást is, ellentétben a testi, fizikai és hatalmi

erőként felmutatott „döbbszent földi némasággal”. Megfigyelhető az alkotó szemléletének lírai expresszionizmusa: ahogyan az úgynevezett tartalmat, a formátlan-formák (informel) hatásaival ellenpontozza. Ennek ellenére nem merül fel az elkülönítő figuratív vagy nonfiguratív szemlélethez való tartozása. Éppen ellenkezőleg, inkább a fentiek kereszteződésében áll, mintegy metszéspontjuk áthatásaiban. Művének képi metaforikus jelentése nem értelmezhető sem kizárólag elbeszélő módon, de a formátlan-formák elvonatkoztatásaival sem. Ekképp az áldozat, akár mitológiai természetű, akár szakrális szellemiségű, nála az emberi értékeket megtartó és az emberi méltóságot védelmező.

14. Supka Magdolna emlékére (2007; olaj, farostlemez; 80x70 cm)

A Supka Magdolna művészettörténészre emlékező képen a gond, a szorongás és a halál kiváltotta sötét-fe fekete kétségbeesés, mint megadó és reményt keltő, gomolygó fehér látomás tárul fel. A művész hangsúlyozottan nem konstruált, hanem megélt formákat képez, ami éppen az emlék, az emlékezés természeténél fogva bizonytalan. Megfigyelhető a fehér árnyalataihoz alkalmazott lebegő fény- és színkisugárzása is, amellyel a földi és az égi tér együtt-valóságát érzékelteti a festő. Levonható következtetés itt is, hogy Szentgyörgyi művészetét az elmúlt korok kompozíciós szerkezete, a képszervezés „értelemkonstrukciója”, egy egységes szimbólumrendszer kialakítása foglalkoztatta. A kiindulás mindig az ember, amelyet az alkotó egy mélységesen átélt társadalmi kontextus személyességéből alkot újra, korjellemző módon újra. Művén az újexpresszionizmus termékeny hatásait szervesíti, ami radikálisan új festői hatást eredményez. Az anyagban megtalált „idea értékek” (szép, jó, igaz) etikai és szellemi tisztasága megrendíti az értelmezőt, mint az élettől elválaszthatatlan halál jelenlévő erejének érzékelési módja is.

Égi paradicsom (2007; vegyes technika, papír; 47x30 cm)

15. Égi paradicsom (2007; vegyes technika, papír; 47x30 cm)

Szentgyörgyi művészetének jellegét a beleérző ösztön készenléti állapota biztosítja, amiben a képzett foltformák színértékeire, valamint az ecset dinamikájára kell bízni magát.

A képet az eszközhasználat érzékenysége, frissessége, de kifejezéseiben az impulzív festékhasználat, valamint az elemi színfoltformák „földközeli és égi” használata teszi különlegessé. A zsidó–keresztény kultúra egyetemes szimbólumai, valamint az európai mitológia jelképei nála új értelmezést nyernek. Másként fogalmazva, a Szentgyörgyi-művek szépségében meghatározó szerepe van a megfestés által való hiteles önfeltárásnak, amit elsősorban az alkotó lelki-élettani karaktere irányít. Szentgyörgyi József művében felszabadítja az észlelést, az érzékelést a fogalmak logikai meghatározottságai

Hadisten sereg nélkül

El Kazovszkij (1948–2008) a késő XX. század és az ezredforduló egyik legeredetibb és legszuggesztívebb magyar képzőművésze volt. Mesterei Kádár György és Kokas Ignác voltak. Festőként, performerként, díszlettervezőként és – ma már tudjuk – költőként is hatalmas életművet hagyott hátra, amelynek roppant elevenségét és mélységeit a kortársak is azonnal fölismerték. A Magyar Nemzeti Galéria mintegy négyszáz művet bemutató kiállítása arra vállalkozik, hogy

művészettörténetileg pontosabb képet rajzoljon mindarról, amit El Kazovszkij fájdalmasan korai halálával örökül hagyott.

A túlélő árnyéka – Az El Kazovszkij-élet/mű 2015. november 06 – 2016. február 14. Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria 1014 Budapest, Szent György tér 2.

A kiállítás az El Kazovszkij Alapítvány együttműködésével jött létre.

Enteriőrkép a kiállításban a Dzsán Panoptikummal

Bibliai jelenet (1991; vegyes technika, papír; 45x32 cm)

alól. Pontosabban nem engedi a formális logika szabályait a „kategóriaábrázolás” felé elcsúszni. Ez a műve éppen abban az átmeneti állapotban van, amikor a megfestett motívum egy része ábrázol, de a másik része már elszakad az ábrázolttól.

16. Bibliai jelenet (1991; vegyes technika, papír; 45x32 cm)

Szentgyörgyi értelmezésében a szakrális értékek elgyengítettek, de korunkban sem veszítet-

ték el értékörző kulturális érvényességüket. Ezt az ikonográfiai szemléletű gondolatot erősíti a bibliai események újrafeldolgozása is, amit képi látomásában, a már korábban kanonizált ábrázolások „értelemkonstrukciójából” vezet le.

A képen az alkotó az újjászervező klasszikus ikonográfiai kompozíciót modulálja, amely elválaszthatatlan korunk válságérzetétől. A bekeretező fekete mélység vonzalmán túl a „megformált és formátlan-formák” expresszív erejűek. De festészetében az ikonográfiai örökségünk szakrális tartalmú fragmentumaiból az élet „megváltatlan” drámai szemléletmódja is újraértelmezhető. Az anyagból az anyagtalanba vágyó művészet transzcendens titkai tárulnak így fel előttünk: a semmibe hullás érzelmi, értelmi színsűrűsége, színintenzitása. A műben kifejeződő látomás az elmélyült megismerő igazság sejtésén át jut felszínre, s így alárendelődik az alkotó belső látomásainak.

17. Gyász II. (2006; akril, szén, fapapír; 130x90 cm)

A képen a „sötétlőn létező végtelen” elsíratása érzékelhető, a kijátszhatatlan halál tudatosítása, ami az élő ember számára megkerülhetetlen. A művet bekeretező fekete festék színereje a megfestett gyász folyamatában kifehérik. A siratóasszony drámai színellentétei, a modern kor előtt kialakult mágikus, illetve szakrális jelentésekhez kapcsolódik. Ekképp maga az emberi test és kifejező moz-

dulatai a létérzékelés formájává válnak. Külön hangsúlyozott az emberi fej, az emberi koponya, ahol az elrejtett „áldozat-arc” nem más, mint a létszinten megélt érzékenység expresszív feltárása. A művek felületére felhordott keveretlen, nyers színformák az előtanulmányok nyomait is rejtik. Sőt, a legegyszerűbb friss gesztusok kifejezik az alkotó temperamentumát, ahogy szétzilálja a vonagló karcolások nyomait, ahogy gondolatlan esetlegességet is „kever bele”, betekintést nyújtva a tudattalan feszültségek természetébe is.

Másodjára vágok neki a kiállítás tizenkilenc stációjának. Már tudom, többórás bolyongás vár rám a labirintusszerű termekben, még akkor is, ha ezúttal kísérőm Szilágyi Ákos, El Kazovszkij barátja, műveinek kiváló ismerője. Megtudom, hogy El mennyire szeretett utazni, elsősorban vonaton. Látom őt, amint a transzsibériai vasúton ül, nézi a tájat, mint egy képregény kockáit. Mindig úton volt, akár csak most is. Sehol sem áll meg a szerelvény, soha sem ér célba. Most engem visz vonatán, ő vezeti a mozdonyt. El Kazovszkij is önmaga labirintusában bolyong, kutat-keres valamit és valakit. Önmagát, a szerelmet, a szépséget. Amit csak úgy őrizhet meg, hogy levágja fejét, tárgyasítja. Angyal és kutya is. Fekete angyal és sakál is (*Kék hegyi Vénusz*). Ragadozó, önmaga prédája. Női test börtönében él, ahonnan nem szabadulhat. Minden műve a szabadulás esélye, alkalma és tárgya. Kasza, hattyú, kutya, fejetlen és kötözött test. Újra és újra nekirugaszkodik egy témának. Variál, rendületlen hittel és erővel. A szép után vágyódik, vágya beteljesületlen. Vándorol, mint egy vándorállat, egyszerre farkas, sakál vagy oroszlán. Vagy-vagy. Kétfejű kutyaként vágy-vágy, ego-ikon.

Most merre induljunk. Nem indulunk, mert nem bírunk szabadulni a *Dzsán Panoptikum* grandiózus hatásától. A vörös szőnyeggel borított lépcsők, a színpadias beállítás, bálványállítás, a fetisizista tárgyfüggőség, az ünnep, a rítus újra és újra celebrálása jelenik meg. A művész kilép az időből, az ünnepbe, a szakrális térbe, de a lépcsők nem a mennyországba vezetnek, inkább a vesztőhelyre. Az éles kontrasztok szinte felhasogatják a teret, a paradicsom elérhetetlen, hiába ő a teremtő, aki felépíti bálványát, nem tud mit kezdeni vele, bebalzsamozza. Lekaszálja az időt. A vándorállat mint őrző, maga a művész. Más testté lesz. Párka lesz, a sors fonálát gombolyító lény, aki gúzsba köt és köthet bárkit. Élőt és holtat. Fej nélkül akár. Az élőt holtá teszi, fejtelensíti, ezáltal tárggyá változtatja modelljeit. Női testben lakó (*Nemek terme*) férfi, aki bátor, aki uralkodni tud.

Tiszta színeket használ, kerüli a homályost. Monumentális és elementáris egyszerre. Nyitja a teret, mintha késsel vágna belé, éket formál, háromszöget, kihasítja a térből a formát. Íróasztalán fiataloktól Szent Sebestyén képe állt. Sebez, és sebzett is (*Éles terek terme*). Terei nem üresek, még a sivatagban sem. Mint aki fél, hogy

magára marad, mint aki fél, hogy nem elég önmagának. Motívumai közt ott az androgün, az arc nélküli emberalak. Tárggyá teszi, a szépség tárgya lesz az emberi test. Tragédiát sző beléjük. Az elérhetetlen szépség tragédiáját. A vágy az elérhetetlen test és szerelem után. Egy vércsepp ragyog. A pusztulás képeit látom, a purgatóriumét, a mennybemenetelt, Jákob lajtorjáját, a fentet és a lentet. A kettősséget, se itt, se ott. Mindkét helyen szeretne lenni egy időben. Kibeszéli fájdalmát, kifesti magából. A fájdalma mérhetetlen.

A mítoszok földjén jár, a maga teremtetten mitológiájában, ott, ahol csak ő van otthon. Otthonossá teszi a sivatagot, belakja, magáévá teszi. Uralkodik rajta, uralja a teret és az időt. Mégsem lel otthonra. Nem lineárisan olvassuk El Kazovszkijt. Egy lényegű festő, akinél alig látszik az elmozdulás. Mert elmozdul. Az éles szögek olykor gyöngéd ívekké válnak, kerekednek a formák, megjelenik a tojás, a Grál kehely. Hogy mégsem unjuk a látványt, a témák ismétlődéseit, az a kiállítás kurátorait dicséri, a nézőt beemeli ebbe a világba, szinte mi is El Kazovszkijává válunk, egy androgünné vagy egy kutyává. Libikókája a kutyákkal és középen a balerinával (*Nemek terme*) billeg, de akár perpetuum mobile is lehetne, mert a harc, a mozgás végtelen. Szét-szálaz valamit, kompozíciójában újra összerakja, kirakja. Felismerhető a változás, a hangsúlyeltolódás, a vágy titokzatos tárgya. Olyan világot tár elénk, amelyre nincs vagy nem volt korábban szemünk. Valahol itt találhatók meg az orosz föld gyökerei, ebben a gyöngédségben, ebben az erőben, hogy láthatatlanul kötődik egy tájhoz, egy világhoz, gyermekkorához.

Gyerekkorától katona szeretett volna lenni, lányként nem lehetett az. Hadistent játszik. Mintha egy spártai harcos lenne, az utolsó leheletig küzd. A fogyatéokra, a veszteségre látunk és lát. Az angyal karjából kasza lesz, a halál angyala. Ölelésre vár és vágyódik. Alkot, nem tehet mást, miközben ő nem birtokolható. Minden képe egy felhívás, szabad vagyok, de ezt a szabadságát mással is szeretné megosztani és megélni. Ez a vágya fokozódik képről képre. A tárlaton kirajzolódik ennek tragikuma és lehetetlensége. Így válunk egyszerre érintetté és megérintetté. A tárlat körjárat, fészengünk, mintha eltévednénk, vissza-visszatérünk egy-egy terembe, szegletbe, egy-egy képhez. Akár a lepke az éjjeli sötétben, a lámpafényhez szegezi önmagát.

Úgy vagyunk jelen a képeiben, hogy nem is tudunk róla. Tárgyakat látunk, sorsukat, az időtlenséget, a mozdulatlanságot, a csendet. A jelen nem levés pillanatát, a lét titkát, mi végre is vagyunk mi emberek. Nők és férfiak. A nemüket elvesztők, a nemüket megőrzők. A nemtelenek. Miként is lehetséges ellentmondásaitól szabadulni, miként lehetséges a kaszák szabdalta kútba esést túlélni, visszajutni a földi világba. Mert El Kazovszkij mesei hős is, sértetlenül áll előttünk, torzóival együtt. Sérthetetlen. Utolsó művein a kasza élet veszti, hegye is elfolyó.

Műveiben valami ismeretlen tisztaság és erő lakozik. Köreit rója, akár egy maratonfutó. Installációi olcsó hulladékanyagból készültek, ami nem véletlen, terepasztalokon számtalan tárgy, ahol a csoport, a térbeli kapcsolat a fontos, nem az egyedi figurák, térbe vetített képeket látunk és nem szobrokat, tárgyai fétisek. Kedvenc filmjei is itt vannak, amit első sorból kell nézni, ahogy ő is szerette, videók, interjúk, családi fényképek, el nem küldött hetvennyolc oldalas szerelmes levél 1978-ból.

Egyszerre férfias és nőies természetű, önmegtermékenyítő reflexióval rendelkezik, kép-mását szüli meg, az igazi teljességet. Műveiben a körkörös elképzelt isteni világ jelenik meg. Peremlétét ábrázolja, a bűnbe esett embert, akit kitesztették a Paradicsomból. A vágy a boldogság, a paradicsomi élet után, arra sarkallja, hogy állandóan kinyilvánítsa magát. Képes tizenkét órán át festeni, halálos betegen is. Nem számít a halál, csak az, aminek el kell készülnie. Megalkotja monumentális *Papírfű II.* című sorozatát, összefoglalva témáit, motívumait. Az elveszett egység töredékesen sokszorozódik. Mint száműzött szellem, angyal tévelyeg, hogy önmagára leljen. Ennek a tévelygésnek az útját követhetjük nyomon a képeken. Az alkotások a száműzetés helyei, ahol a végső szabadulást reméli, a megtisztulást, saját belső purgatóriumát.

És ekkor megáll a vonat, leszállunk, bár még nincs itt a végállomás. Új és utolsó ciklusa szenvedélytől mentes. Új motívum jelenik meg, a hajó. Schubert *Téli utazásának* zenéje kíséri utolsó útjára. A végtelen hullámozást látjuk. Hattyúdál.

Éles terek terme

► KÖLÜS LAJOS

Hátamat hátamnak vetve

Egy lépést előre vagy oldalt, jobbra és balra, akár egy labirintus. Körjárat. Valami kezdődik, valami folytatódik, nincs vége. Fentről kezdem az életmű megtekintését, mire a földszintre jutok, úgy érzem, vérpadot látok, egyszerre többet. Szeretve mind a vérpadig. Balerinája (*Tengerparti ballett*) Fellini világába vezet. A mozdulat légies, szakadékat átszelő, a szabadság mámorát hordozza, a függetlenséget. Akitől elszakad, maga az ördög. Saját énjének alteregója. Szerepjáték és valóság olvad egybe. Kutyáit látva eszembe jut Jeszenyin *Kutya* (1915) című verse: *Mint a tűzvirág elnyílt a hajnal, / s fakó gyékényen, suta / szalmakunyhóban hét piros / kölyköt fiadzott a kutya.* (Ford.: Képes Géza) Sosem nőttek fel, hullámsírban végezték, csendben. El Kazovszkij Jeszenyin, Blok, Ahmatova világához közelebb állt, mint sok magyar kortársához, bár az utóbbiak között élt.

Színei és formái expresszívek, mintha Szalamisznál küzdene. Gályázik, hajókat lékel meg, bezúzza oldalukat a vízvonal alatt. El Kazovszkij elfogadja a sorsát, és nem foglalkoztatja, hogy élet vagy / és halál. De az sem, hogy győzelem vagy/és vereség. Ez a kérdés már régebben eldőlt. Akkor, amikor eldöntötte, hogy képzőművész lesz. Festő. Festő és szobrász. Díslettervező. Sok mindenki. Férfi és nő. *Csak most kezdjük megérteni azt a komplexitást, amit hagyományosan férfiaságnak és nőiességnak nevezünk.* – állítja egy ideg-élettan-kutató (Palugyai István: Agyban dől le az előítélet, Népszabadság, 2015. december 3.). Az alkotó ember számít, akiben megszületik valami, formabontó módon, pirosan, mint Jeszenyinnél a hét piros kölyök. El Kazovszkij a meg nem születettek szemével lát, jelene a totalitás maga, a lét teljessége utáni vágy kínzó erejével.

Sárga színeiben ott vannak az orosz templomok hagymakupolái, az ikonok világa, a harangöntő Rubljov. Zagorszk csendje és világossága. Az elhivatottság, a dosztojevszkiji megváltás lehetetlen-

sége, kínja és gyötrelme. És ott van Dosztojevszkij *Ördögökje*, az anti-nihilista mű. El Kazovszkij műveiben is ott van valami démoni, valami ördögi szerep, vágy, valami végletesség. Számos műve ábrázolja a megtisztulást, a bezártságot, a testhez kötöttséget, a testtől való szabadulás élményét, hogy más lehet, mint akinek látszik. Férfi lehet, bár női a teste. Valami belső erő arra kényszeríti, hogy megmutatassa és feltárja önmaga igazi belső énjét, amit nem tagad, amit vállal ország-világ, de elsősorban önmaga előtt.

Mindvégig szabad és szenvedélyes. Kutyái számomra az egyiptomi Upuaut istent jelentik. Nevének jelentése: az utak megnyitója. Neve úgy is értelmezhető, hogy a Nap előtt nyitja meg az utat az égen. El Kazovszkij a II. világháború után született, személyes emléke így nincs a háborúról. Talán nem véletlen, hogy kutyái (farkasai) a küzdelemhez, az öléshez, a gyilkoláshoz is köthetők. Művein így sugárzik át az örökség, a fájdalom, amelyet majd minden orosz (szovjet) ember átélt, aki emlékekkel, tapasztalattal bírt a nagy háború előtti és alatti világról.

El Kazovszkij éli, nem játssza punk szerepét. *Camp, punk, szubkultúra* termében különös installációja fogad. A fekete holló szabad, sötétben magasodik a fordított képet tartalmazó doboz fölé. A fényképet drótháló védi. A képmás nem szabad, feje tetejére állított világ. David Bowie, a pop kaméleonja (egyben ikonja) El Kazovszkij számára az etalon. Valaki, aki képes külsejét és személyiségét átalakítani, megváltoztatni, szabadon. Miközben felismeri, hogy Bowie zenéjében intellektuális mélység rejtőzik, jut kifejezésre. Az agy. El Kazovszkij így ír egyik versében (*Mitoszok*): *Utolsó törekvés! Minden alkalom, az egész út / A haláltól a születésig / Egyszer sem lélegezhetsz fel.* Nála nincs idill, nincs harmónia. Szeretné ha lenne, de képtelen rá, hogy idillikust és harmonikust alkosson. Ez már magánháború, küzdelem. Műveiben ott a farkasvér. A természet. És

a kapcsolódás, a kapcsolatkeresés. A nézővel, aki által működhetnek, létezhetnek a képek. Szorongás nélkül nincs élet, ismeri fel. Halandók vagyunk, másoktól függünk, hol tudatában vagyunk ennek, hol meg nem.

Nem véletlen, hogy verskötetének címe: *ТЯНИТОЛКАЙ / A KETFEJŰ*. Nem sárkányról van szó. Saját magáról. Újra és újra kifordítja magát, tudva, a következő nap is felébred, de miként és hogyan? Hantai Simon hajtogatással hozta létre életművét. El Kazovszkij másként hajtogatott. Újrahajtogatva önmagát. Paradox, önmagához hajolt, önmaga támaszaként. Saját hátához saját hátát vetette. Műveiben ott a lét abszurditása, önmaga előtt menekül, de úgy, hogy mindig önmaga előtt jár. Az *Ikonosztáz* enteriőrje mutatja, miként is küzd lidérceivel, álmaival, vágyaival. Hű kutyái követik. El Kazovszkij a falkavezér. Spirituális és etikus egyszerre. Kész ölni, de sohasem valakit, csak a démonait.

Távol áll tőle a fekete-fehérben való gondolkodás. Zsarnok, önmaga zsarnoka. Kényszeresen az. Nincsenek sablonok, ha ismerősek a formák, a motívumok. Mer szeretni, szerelmes lenni. Akár egy pillanatra, átélni azt, amit csak egyszer-egyszer él

át az ember. Támadó állásban van, mert támadják, vagy támadni fogják. Védekezik, maga támad. Az *Éles sarok* termében láthatók stilizált állatai (hatytyúk, sasok, kutyák, balerinák, kaszás angyalok), pirosak, feketék. A sors útjelző táblái. Tóth Krisztina írja egyik regényében: *Akkor a sors – még utoljára – többféle lehetséges történetet felkínált. A valóság pedig a legrosszabbra bökött rá, hogy jó, haladjunk, akkor legyen ez. Mindig a legrosszabb történet íródik jelekké, és ezt mindig csak utólag lehet látni* (Tóth Krisztina: *Pixel – Szövegtest*, Budapest, Magvető Kiadó, 2011).

A *Téli napfordulóban* is, miként majd minden alkotásában, az ellenerőt keresi. Az energiát, amely ott pulzál műveiben. Megtalálta. Megismerés, bátorság, bizalom, remény, hit és szeretet. Saját maga lett az áldozat. El Kazovszkij így lett Izsák. Nádas Péter *Egy családragény vége* című műve a felejtés összetett folyamatait járja körbe. El Kazovszkij művei jelzik, a felejtést mindenkinek saját magának kell megtanulnia. Mit lehet, és mit nem lehet elfelejteni. Mit tudunk, és mit nem tudunk elfelejteni. Mit kell tovább hagyományozni, és mit nem lehet folytatni.

El Kazovszkij kiállítása kurátorainak köszönet: *Utolsó törekvés! minden alkalom.*

Camp, punk, szubkultúra

Gyász II. (2006; akril, szén, farostlemez; 130x90 cm)

NAGYGYÉCI KOVÁCS JÓZSEF ◀

„Tárgy küzd a térrel”

A múlt belakott építménye – olvasói helyfoglalás
Krusovszky Dénes *Elégiazaj* című kötetében

„Rab vagy, amíg a szíved lázad / – úgy szabaddulsz, ha kényedül / nem raksz magadnak olyan házat, / melybe háziúr települ.” – Krusovszky Dénes fémes, első olvasatra hideg lírájának nagy elődje, József Attila írja ezeket a sorokat (többféle változatban), és a mai utód – ha tudja, ha nem – megpróbálja elfogadni a múltból jövő ajánlást. A kötetről kötetre (*Az összes nevem, A felesleges part*, de ide tartozik az utóbbi évek egyik legjobb gyerekvers-kötete, a *Mindenhol ott vagyok* is) nyilván tudatosan emelt líra-épületben a szerző az egyetlen jogos tulajdonos. Az olvasó, ha benne jár, vendég. Megérkezik, otthonra talál, aztán mehet tovább. Jó esetben ismerős lesz. És ez nem kevés egy verseskötettől. Hogy ismerőssé tesz. A szerző emlékeinek háza az olvasó háza is lehet.

A legújabb kötet összességében és részleteiben is egy olyan – szavakból, mondattörésekből emelt – építmény, melynek alapja és teteje is az emlékezés, épp ezért otthonosnak talán csak a szerzője találja. A szerkesztettsége ezt az érzést csak felerősíti az olvasóban. A versek személyesége azonban nem eltávolít, hanem beinvitál, s bár kényelemről szó sem lehet, amit meg tud ismertetni, azt megismerteti, ami átadható, annak átadására tesz kísérletet. A kötet borítóján is szereplő idézet („mindenki féltékeny a saját homályára”) kijelöli a határokat, de ezzel együtt is vendég az olvasó ebben a hideg, nem túl világos, mégis otthonos épületben. A szerző emlékeinek épületében.

A két nagyobb egységre (A madarak ellen, Vonulás) tagolódó szöveg-együttest egy újra és újra visszatérő, a címadás értelmezését is segítő

sorozat darabjai szövik át, ez az *Elégiazaj*, különböző, a kötetben szereplő versek összes darabját is megszámláló számozásokkal. Összesen 56 vers szerepel a kötetben, ahol *Elégiazaj* címmel szerepel vers, ott a szám a kötetben kapott sorszámot jelöli. (Az első *Elégiazaj* című vers a kötetben a második, így az *Elégiazaj*/2 címet kapja, az utolsó az *Elégiazaj*/53 című, ez a kötet ötvenharmadik verse, és így tovább...)

Mintha a kötet-építménybe újra és újra elhelyezne a szerző egy ablakot, amin keresztül az addigiak fényt, friss levegőt kaphatnának, vagy épp ellenkezőleg: az addig elmondottakra zárulna az ablak, nincs kilátás, nincs levegő, nincs innen tovább hova. Az „*elégiazaj*”, mint nyelvi lelemény, a játék a szóval, ezen túl is szervezi a kötetet. A kötet nyitóversében múltból és a jövő forrásáról olvasunk, a rákövetkező (első) *Elégiazaj* nyitómondata helyre tesz: „Soha nincs hajnal, mindig csak hajnalodik”. Olvashatjuk ezt a múlt és a jövő szétválaszthatatlanságáról szóló toposzként (közhelyként), de lehet ez a legszemélyesebb tapasztalat hangja is: ez egy ilyen ház, ilyen épület, elégia helyett otthonosság, melegség, szemé-

Magvető, Budapest, 2015

lyesség helyett csak „zaj”, munkazaj, zajszenny, „zajos magány”, talán *túláságosan* is.

Sorban így jár az olvasó a többi, semmiképpen sem véletlenül elhelyezett Elégiazaj-okkal. A kötet egyik megrázó darabjának (*A kertkapu*) gyermeki hangjára, azon belül is a meleg szülői kérdésre („eszél te rendesen, fiam?”) emlékező panaszára fémesen válaszol az *Elégiazaj/5*, a bádogkannából töltött víz más ízével: „a bádogkanna / tetejéből más volt a víz íze, /.../ és tényleg, ennyivel is be lehetett érni”.

A következő *Elégiazaj* rögtön kettő, egymás után (12 és 13). Jóval személyesebb, mint az előzők. A megszólítottak többen is lehetnek, vagy egy és ugyanazon személy több alakban, számomra megfelfejtethetetlenül. Lehet(nek) elhagyott szerelmes(ek), nő(k), de akár férfi(ak) is. De ugyanúgy lehet egy meghaladott személy: bölcs tanár épp úgy, mint egy apa, vagy egy anya, vagy más olvasatban régi önmagával beszél a mai.

Mindenesetre gyakran konkrétan szólít valakit, miközben a zajra is magyarázatot ad, egy lehetséges olvasatot: „Ebből az elviselhetetlen zajból, / hogy mindenről folyton eszembe jutsz,„”. A következő vers egy féloldalas párbeszéd. „Emlékszel még?” – kérdezi a beszélgetés egyik résztvevője, hosszan sorolva az emlékeket. Rövid, elutasító válasz a felelet: „Nem emlékszem.” Ennek a kötetből is kiemelkedő elégianak a címe: *Részletek*. Benne az „örökké” és a „sohasem” véglegességet, örökérvényűséget, kizárólagosságot ígér, és az emlékező ezekbe kapaszkodik, de hiába, a vers utolsó mondata szikáran állítja: „Semmi ilyesmire nem emlékszem.” Így teszi az emlék saját magát zaj-já, így lesz Krusovszky költészetében az elégia disszonáns, töredékes, ha épületként látom: lakhatatlan.

A kötet első felét záró két *Elégiazaj*-ban az addig megismert személyesebb hang szólal meg, az elfelejtés elleni védekezés hangja, a megismétlés, a felidézés. A ciklus címadó verse (*Madarak ellen*) egy modern elégia, szikár, szókimondó módján maga is zajokból, zörejekből építkező. Az ókori képet felvillantó, madárjósokat megidéző nyitány maga is töredékes: nem repülnek madarak, csak egy galamb, erre mondja a szerző, visszaemlékezve: „Ebből kellett volna kiolvasnod / valamit, de inkább hallgattál.” Az augurok a madarak számából, repülésük irányából jóstoltak az – innen nézve – aranykorban, most egyetlen verdeső galamb vetíti előre a jövőt, amire aztán a jelenben visszaemlékezni: keserves tapasztalat.

A kötet második felében az első részben felépített – és az elmúlt években megjelent kötetekben már tervként létező – emlék-épület részletei tárulnak fel. Ismerjük már a falakat, a funkciótlaná vált, vagy eleve használhatatlan ereket, melyekben elsősorban eltévedni lehet, nem a nagyságuk, hanem a kiismerhetetlenségük miatt. A *Vonulás* mint cikluscím-adó vers kísérletet tesz a visszagondolás hasznának leírására. „Ott kellett volna maradnunk” – ezzel a felütéssel kezdődik, és a magyarázattal: „kényelmesen”, „együtt”, még akkor is, ha már a második versszak vége megmutatja („csakhogy már nem voltál sehol”), hogy lehetetlen. Az elbeszélő sem tehet mást, vonul a többiekkel, a törvényszerűen bekövetkező indulásban részes, a zűrzavarban, amit a jövő jelent. Mégis ez a vers – paradox módon az indulásról, az el-menetelről, az el-hagyásról szóló – mutatja az elhagyottak igazi értékeit és ezzel együtt az emlékezés épületének lakhatóságát. Ha töredékes is, ha hideg is, ha lehetetlen is, hogy másképp legyen, ha zajok egyvelege csupán: az emlékezés lakható hely. Mert a *miénk*. Mert „a döglött idő / barna húsát rájuk / mindannyian, és elhiszük, / hogy amit lenyeltünk, / az már a miénk,” (*Az osztózkodás*). Nem jelen már, múlt az, és nem is lesz soha újra jelen, de ez menti meg, ez teszi élhetővé, „hiszen csak ami / nem születik újjá, az nem pusztul el ismét” (*Nyári gyanta*). Ez lehet az olvasónak is a végletekig ismerős, nemcsak a többes szám első személyű, ilyen értelemben általános alanyi megszólalás miatt. Mindezt betetézi a *Vissza* című vers, ahol az elbeszélő az addig úgy-ahogy megfogható időt valami nagyobb, hatalmasabb kezébe helyezi:

„Mielőtt elkezdhetnénk a vacsorát, / elveszi előlünk a kést és a villát, / egymásra halmozza a porcelántányérokat / és visszazárja őket a szekrénybe, / ételünkről lefejt a bundát, / különválasztja a lisztet és a tojást, / a zsemlemorzást és a húst, / a nedveket visszaengedi a rostok közé, / a szeleteket felhelyezi a csupasz csontokra, / az inakat behúzza ízülettől ízületig, összeállítja újra a tagokat, / visszatölti a vért az erekbe, / az üregekbe betömködi a zsigereket, / egybefonja mind az idegszálakat, / a nyelvet a szájba, a szemet a koponyába, / a szívet pedig a bordák közé helyezi, / visszavarrja a bőrt a testre, / összeforrasztja a sebet a mellkason, / a nagykést kiveszi a kézről, / és alaposan letörli róla a vért, / majd visszahúzódik maga is a háttérbe, / és figyelni kezdi, ahogy

ismét nekifogunk.” Itt már-már nevetség tárgya lesz az emberi igyekezet az idő kézbentartására, ahogy ez a valami/valaki (vagy Valaki?) egy banális élethelyzet előtt-helyett (egy vacsora) mindent visszacsinál. Aztán háttérbe húzódva figyelni kezdi, hogy újrakezdődik. Újra és újra.

A múltban benne maradó, eközben azt végleg elhagyó szavainak kettőssége a ciklus Elégiazajában végig jelen van. Az úton ordítva közlekedik (*Elégiazaj/32*), „pedig nincs feleslegesebb átok, mint pusztulást kívánni mindenkinek”, mert a szembejövők között ő maga is sorra kerül majd. „Még mindig ott vagyunk” – mondja, miközben „végre kiléptünk” „az idegen lélegzetekkel teli szobából” (*Elégiazaj/35*). A „kardigánodat rángatva kérleltelek egyre, / habár nem emlékszem már, mire.” (*Elégiazaj/39*) (Ugyanígyen példákat találunk a kötet két utolsó Elégiazajában is.)

Az ellentmondásokat, az emlékezés otthonosságát elviselhetetlenséggel vegyítő érzéseket legplasztikusabban talán *A látogatás* című darab mondja el:

„A madarakban nem / szabad megbízni, / ezt mondogattad / egyfolytában, amikor / megláto-

gattalak, / vagy hallgattál esetleg, / és hosszan néztél/a sárgult leveleiket / sűrűn hullató fákkal / szegélyezett park felé, / én ilyenkor már az hittem, / hogy az időjárásról fogsz / mondani valamit, ha ismét / visszafordulsz hozzám, / ám ehelyett elismélted / halkan, a madarakban nem / szabad megbízni, / bárcsak tudnám, / mit akarthattál ezzel, / bárcsak egy félmondattal / legalább megmagyaráztad / volna, akkor talán tovább is / ott maradok veled, / de így el kellett jönnöm / hamar, mert a legjobban / akkor hiányoztál, / amikor együtt voltunk.”

A kötetet záró (zajos) elégia (*Pompeji azelőtt*) helyett ez a vers is pontosan fordítaná rá a kulcsot az emlékezés épületére, melyben minden a helyén van, melyet ismeretlenül is ismertünk eddig is, melyet megismerni mégis jó volt. Köszönet Krusovszky Dénesnek, hogy becsapott, mikor azt mondta: „nem meri megmutatni, vagy csak a legszélét villantja fel kicsit”. Megmutatta, beinvitált, hellyel kínált. A Magvető Kiadó pedig mindehhez szépen illeszkedő, méltó könyv-környezetet biztosított.

► ZÓLYA ANDREA CSILLA

A megszámlált megszámlálhatatlan

Murányi Zita: Csillag

Murányi Zita figyelemre méltó írói indulását követően, a 2003-ban és 2007-ben megjelent *Tűkörpalota* és *DuplApu* című regényei után, ezúttal első verskötetével örvendeztette meg az olvasóközönséget. A műnembeli váltás mégsem okoz meglepetést a kortárs irodalom iránt érdeklődők számára, hiszen a Bródy Sándor-díjas szerző *Csillag* című kötete az elmúlt években különböző irodalmi folyóiratokban megjelent verseinek válogatása.

A kötet felépítése precízen átgondolt, tudatos szerkesztést mutat, a versek témák alapján három ciklusba szerveződnek. Az első, a *gyöngyhalász* című a szerelem témáját közelíti meg több oldalról. Másodikként a *törtsúly* a város és a mindenség töredékeinek s megtapasztalásának pillanatait örökíti meg. A harmadikban, a *kisherceg* címűben a család és a gyerekkori emlékek kapnak központi helyet.

E három ciklust nemcsak a címeik, hanem alattuk Simon András grafikus képei is tagolják, amelyek jól ismert képi szimbólumok újragondolásával értelmezik a fenti témákat. A *gyöngyhalász* cím alatt egy sematikus ábrázolt szív körvonalát láthatjuk, amelynek végei nem érnek össze, viszont mintha egy belőle kifele hajló emberi alak felsőtestének körvonalai bontakoznának ki. A *törtsúly*hoz társuló grafikán egy felszálló galamb és egy kéz összementírozott kontúrjai láthatók, amelyek képileg is megjelenítik a ciklus verseiben gyakran megjelenő fény és sötétség, fent és lent ellentétpárját, illetve az isten jelenlétének és/vagy hiányának dilemmáját. A *kisherceg* esetében Exupéry híres, elefántot el-

nyelő kígyó rajza is eszünkbe juthat, a grafikán az egybezáruló körvonalak közepén viszont egy belső, lefele irányuló hurok rajzolódik ki, ami jelképezheti a múltban, gyermekkorban és a családi emlékekben való elmélyülést.

A három ciklus versei ugyan tematikusan egy-egy zárt egységet alkotnak, mégis vitathatatlan közöttük az átjárás, hiszen közös bennük a ciklusok középpontját jelentő témákon keresztül a mindenség megtalálása, a hiány kimondása és a fáradhatatlan próbálkozás a láthatatlan, de mégis értékes pillanatok, történetek megragadására. Szintén közös vonás a versbeszélő magányos várakozása a teljesség megélésére a kedvesel együtt a szerelemben, az utcák és épületek között, amelyek lélettérként adóttak a mindennapok során, illetve az emlékekben, melyek nemcsak a gyermekkor egy-egy meghatározó élményét idézik fel, hanem újból és újból megkísérelnek megragadni az apa, az anya, a nagy és a versbeszélő régi énjének, az akkori szőke kislánynak egy-egy korabeli arcvonását, mozdulatát és érzését.

A ciklusok közötti átjárást továbbberősíti a szabadvers, mint a kötetet uraló versforma (kivéve az *özüvíz* című prózavers a *gyöngyhalász* ciklusban), a (szét)töredezett mondatok gyakori jelenléte, a soráthajlásokkal tarkított versnyelv, a központosítás hiánya (eltekintve a verseket lezáró ponttól és a *cp* című versben a hiány jelölésére hivatott három ponttól). Egy olyan versnyelv megtalálására tesz kísérletet a szerző, amin keresztül a mozaikokká töredezett valóság is megragadható. Azt a hiteles, élő nyelvet keresi, amely képes kifejezni a mozaikokban és darabokban rejlő

teljességet, mint ahogy alkalmas a teljességben megmutatni a legapróbb részleteket is. Ugyanakkor a felsorolt eszközök nemcsak egy eredeti, akár többféleképpen is értelmezhető ritmust adnak az egyes verseknek azáltal, ahogy az elhallgatás és a csend, valamint a megszólalás és a ki/elmondás tagolják, de össze is kötik az egyes gondolategységeket, és a jelentésrétegek egymásba-/ra simulásában és megsokszorozásában is szerepet játszanak.

A *Csillag* című verskötet egyes verseiben az említett témákat Murányi Zita mintegy rituáléként sokszorosan járja körül az adott kérdések folyamatos ismétlése, újra-gondolása révén, amelyekre minduntalan keresi az elfogadható, és egyben a legmegfelelőbb választ. Az önismétlés csapdái miatt ez ugyan a kötet rovására is mehetne, ami azonban mégsem következik be, mivel ezek az ismétlődések sokkal inkább tekinthetők az adott téma érzékeny, több oldalról és több szempontból történő megközelítéseiként. Mintha a szerző egy szertartás részeként az ismétlések révén a természet, például a napszakok és évszakok

váltakozásának és vissza-visszatérésének ciklikusságát követné. Ez a kötetbe épülő ciklikusság pedig a teljesség jegyében a véghetetlen, az átfoghatatlant törekszik megragadni a maga egészében, ami akár illuzórikusan is hathat, de valójában egy igen fontos költői kísérlet a világ, a környezet, a város, a szerelem és isten, a test és a tér mozaikjainak, legkisebb részeinek aprólékos föltérképezésére.

A kötetnyitó *belső tér* című versben a kedvesel való találkozás, a testek egymásra találása és a „kapszulamagány” felszámolása a versbeli megszólaló önmagából való kilépése, és a testkultusz felszámolása által jön létre. Ez adhat lehetőséget a közös új élet/kezdet számára: „tested párkányára borul a szem rolója / vállad mozaikdarabkája minden nap / a fejfájás elleni ezüst / kapszulamagánya / feszebb izomzatban / rak

össze szobrod posztamensé / ledöntöm hogy / fölépülhessünk benne.”

A *holttér* továbbviszi e gondolatot, amelyben előtérben marad a test sebezhetősége, hiszen az előző leírás azzal a képpel bővíti ki, hogy a test és a tér határait jelző kontúrokat éjszakánként a sötét újra és újra felszámolja: „villanyoltás után / az elvesztett körvonalak / kétségbeesése / menedéket keres bennünk a tér halála / mintha reménykedne az újjászületésben.”

S azzal, hogy a hiányos versmondatok egymásba csúsztatják a különböző jelentésrétegeket, egyszerre kérdőjeleződik meg az újakezdés lehetősége és a test önállósága, hiszen ez utóbbi a tér halálának is hordozója.

A fény és a sötét testre gyakorolt ellentétes hatásai tovább bővítenek az *ablak* című versben a hideg-meleg érzetével, melyek nemcsak a táj változásaira vannak hatással, hanem a szerelmi kötődés fokmérőjeként is jelzésértékkel bírnak: „mindig most vagy a leghidegebb / belőled is milyen veszélyes lenne kihajolni.” – torpanunk meg a versbeszélő kétértelmű vallomásán, miszerint egyrészt a kedves távolságtartását,

ridegségét, vagy akár kegyetlenségét is érthetjük a kijelentés mögött, másrészt az áldozattá váláshoz vezető viszonyulást, amikor mégsem lép/hajol ki az ember az olyan helyzetből, kapcsolatból, melyben nem érzi magát otthon. E döntés nem meglepő módon állandóvá teszi az egyén számára a boldogtalanságot, a hiányt és a magányt, ahogy visszatérő motívumaivá is válnak e fogalmak a ciklusban (például a *csillagok*, *minden tükörben*, *hasonlat* vagy az *egyenlet* c. versekben). A *szilva* című vers kijelentése nyomatékosítja ezek hangsúlyát, miszerint a szerelem csupán a testnek egy működési zavara: „a szerelem a szív diszfunkciója”.

S mivel Murányi Zita egyik legfontosabb erénye, hogy nem elégszik meg a dolgok csupán egy oldalról való megközelítésével, hanem körbejárja, aprólékosan ízeikre bontja és egymás mellé

Equinter Kiadó, Budapest, 2015

A bánat bizonyítása

Háy János: *Hozott lélek*

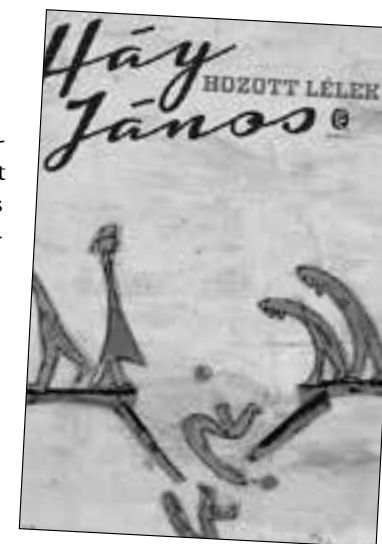
A fájdalomnak feladata van. Szirénaként üvölti az agyban, hogy menekülj – akkor is, ha nincs hová futni előre, mert történetesen bennünk lakik. Az üvöltés ilyenkor állandósul, hónapokra, évekre. Erejét csak tanulni lehet, megszokni nem, és a befelé hallgatózó ember egy idő után nem figyel másra, csak a testet elöntő dagályra-apályra, ami háttérbe szorítja a fárasztó külvilágot: gyerekeket, feleséget, a szeretet tétova érintéseit is.

Nem kell ehhez rosszindulatú daganat. Akkor is szól a sziréna, ha valaki félelemből vagy megszokásból saját életét kényszeríti rossz irányba, mások által diktált szerepekbe. Háy János új könyve valóságos diagnózisgyűjteménye lehetne ennek a zsigereken túli fájdalomnak és bánatnak. Elrontott házasságok, anyai intelmek mérgező hazugságai halmozódnak a *Hozott lélek*ben, amit csak távolságtartással érdemes olvasni – ha érdemes –, különben a mélybe húz, megkínozza a lelket.

Háy a tudós megszállottságával keres: míg mások lomtanánításkor a tonettszéket vagy a kopott kanapét mentik, neki a kidobott, haszontalan évek kellenek. A kötet címe részben ezekre a készen kapott, ready made élethelyzetekre utalhat, másrészt arra, hogy a *Hozott lélek* a saját életműből és más szerzők munkáiból merít: Háy több jól ismert novellát áttemelt korábbi köteteiből, így a *Herner Ferike faterját*, vagy a *Gézagyereket*, de felsejlik bene a *Dzsigerdilen* török világa – sőt, helyenként érezhető Lázár Ervin és Móricz Zsigmond hatása is.

Az öt fejezet tudatnyi életutat mutat meg, az elbeszélés szenvtelen narratívája pedig kukkolóvá teszi az olvasót: úgy leshetünk be svábhegyi villák hálósobáiba, borsodi putrik betört ablakszeméin, hogy a látványtól csak szegényebbek leszünk néhány illúzióval. Nevek és arcok, társadalmi különbségek hagymahéjait lebontva végső soron ugyanaz a sematikus portré rajzolódik ki. Van a férfi és a nő, Háy János általános karakterei, akik sem egymásban, sem magukban nem találnak szeretetet – a hiányt megszokással vagy csalással igyekeznek pótolni, családokat forgácsolva szét a boldogság utáni igyekezetben.

Pedig eleinte még van némi remény, legalábbis látszólag: a kötetet indító *Nőnek lenni* hatalmas sztereotípiákat puffogat, de ezzel együtt friss, önironikus, sőt, játékos marad: a férfinapuló huszonéves lányok illatos tea felé hajolnak, és a „minden pasi disznó” mantrája mögül lesik, hátha eljön, aki mégsem olyan. Ígéret rejlik a *kimaradt idő*ben is, hogy megéri várni, jöhet boldogság a magányosan töltött évek után – de ahogy a fejezetszámot jelző szomorúmanók szaporodnak, úgy válik egyre nyomasztóbbá, sűrűbbé a kötet is.

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015

helyezi az akár egymásnak ellentmondó érzéseket és nézeteket is, így tesz a kedves távollétének, hiányának a leírása kapcsán is, hiszen az én és a te közötti tér nemcsak távol, hanem össze is tartja őket/minket: „lefekvés után még erősebben / fogódzkodom a / kettőnk / közötti részbe” (*a téglá súlya*). Ide tartoznak a különböző test-tapasztalatok is, egyrészt a másik test folyamatos, már-már anyagként megfoghatóvá váló hiánya, ahogy olvashatjuk a *3D* c. versben: „a sínek mint a rajtam felejtett érintések / a végállomásnál fél város maradsz a nyakamban / még jó hogy nem kell duplán jegyet lyukasszak”. De találkozhatunk a test erotikus találkozásainak finom ábrázolásával is (például *a téglá súlya* és a *zsírpapíros, sajtos zsírpapíros* c. versekben), továbblépve pedig eljutunk a testek egymásba rétegződő tömegéhez: „azok az éjszakák is atomjaikra hasadtak / és mi ott maradtunk / a sugarak cérnáival a nyakunkban / rétegződésnek egy másik test szilánkos holttomegére / hogy így vagy úgy valahogy majdcsak leválasztanak”. (*majdcsak*)

A *Gyöngyhalász* című ciklus verseiben ábrázolt beteljesületlen szerelmet ugyanakkor nemcsak a dekadencia járja át, hanem annak ellensúlyozásaként megjelenik a természet harmóniájának és szépségének érzékletes bemutatása, ami kataritikus erővel hatja át többek között a kötet egyik legletisztultabb és legkiválóbb versét, a *meg kell hallanit*: „meg kell hallani az élesedő neszeket / odabenn a csikorgó telet hagyni hogy mélyebb / pusztítást végezzen amikor / helyet csinálunk magunkban a fény születésének”.

A második ciklus verseit akár Budapest-verseknek is nevezhetnénk, keverednek bennük

a város tereinek, helyszíneinek (Erzsébet-híd, Duna, budai hegyek, Pest és Buda, Jászai Mari tér, Margit-híd, parlament, sikló stb.) aprólékos leírásai a természeti táj részleteinek és történeteinek (az ég, felhők, nap, eső, tél, ősz, bokrok, fák, talajmenti fagyok stb.) elbeszélésével. Ez utóbbiak viszont e teret kitágítják más lehetséges városok felé. A város és a természet elemeinek leírásaiban az Istent és önmagát kereső ember érzései tükröződnek, összeolvadnak bennük a természeti, az emberi és a szakrális, a külső és belső terek. Például a *tél* című versben nagyon is emberi, ahogy az évszakok belakják, majd átadják egymásnak a város tereit. „ott állsz a jászai mari térnél / ahol két évszak magánya összeér” – utalva az emberi sorsra, miszerint találkozásaink nem lehetnek többek/mások mint magányunk összeérése. A boldogság és boldogtalanság dichotómiája e ciklusban is központi kérdés marad, a versbeszélő igyekszik megtalálni forrásukat miközben „a teremtés csendes munkaasztalán / a lét álszent mulasztás”-ait szemléli. (*ilyen lehet*)

A világ törékeny egyensúlyának keresése továbbfolytatódik a harmadik ciklusban, melynek színtere a család, a családi emlékek és a gyermekkor, ahol egy ember életében talán a legszemélyesebben kapcsolódik össze a kezdet és a vég megtapasztalása. Átéltetődé válik a teljesség, ahogy a tekintetekben összeérnek a fények (*gang, csomó, padlás, anya, ha tovább tartana és a végek* című versekben).

Murányi Zita legújabb kötete igazi kihívás és élmény, a hiány és a teljesség legrejtettebb zugai-ka lauzol el. Versei megannyi meglepetés, mint egy-egy „fölfeszített adventi ablak”.

Van-e mélysége az élességnek?

Potozky László: Éles

Mindig furcsán örömteli irodalmi esemény az, ha egy már novellistaként elismert szerző regénnyel jelentkezik. A már két novelláskötetet is publikáló (az *Áradást* 2011-ben, a *Nappá lett lámpafényt* 2013-ban) fiatal író, Potozky László *Éles* című regényét már a megjelenése pillanatában óriása felhajtás övezte. Totth Benedek *Holtversenye* mellé pakolva lett a legtöbb kritikában az Y-generáció regénye, amely pengeélesen, tűpontosan jeleníti meg a kallódó, önmarcangoló, szorongó fiatalság jelenkori létmódját.

Az *Éles* főszereplője, az elbeszélő egy a regény kezdetén 21 éves, pszichológia szakos fiú, aki egy meg nem nevezett nagyvárosban próbál boldogulni, de leginkább inni, csajozni, és *túlélni*. Már az első oldalakon megismerkedik az egyetemi tanulmányait egy ideig prostitúcióból finanszírozó lánnyal, Katjével, akivel sajátos szerelmi kapcsolatba bonyolódik; együtt bolyonganak a kilátástalanság tereiben: slam-bulikon, vidéki ivászatokon, de többnyire a négy fal közt rekednek egymáson élőködve. A név nélküli főszereplő lelki fájdalmait fizikai fájdalmakká transzformálja, kényszeres önbántalmazó, körömmollóval vagdossa a combját, a hegeket „tigriscsíkoknak” nevezi. Vallja: „a legjobb fájdalomcsillapító a fájdalom.” A fiú egyre

inkább uralkodni kezd Katjén, kettejük kapcsolata is egyfajta függőséggé minősül, a lány pedig tökéletesen irányítható, kiszolgáltatott társsá válik.

„Feladtuk. Többé nem tartoztunk az élethez, és az élet se tartozott hozzánk, szabályos karantén volt ez, totális izoláció, amire azért volt szükség, hogy minden olyan krízist megelőzzünk, amit bármilyen, a korosztályunkkal való érintkezés ki-robbanthat. Azon az alapon, hogy amit nem látnak az emberek, az nem is létezik, a négy fal közé rejtettem Katjét s vele együtt a múltját, nem hagyhattam többé, hogy a város összes kanja rá csorgassa a nyálát.” A főszereplő azzal próbálja ellensúlyozni Katje sötét múltját, hogy közös sötét múltat kreál maguknak, együtt mártóznak meg a bűnben, hogy pénzt keressenek. Katje korábbi

„munkáját” folytatják, a potenciális kuncsaftokat azonban először egy városszéli helyre csábítják, majd ott leütik, és meglopják őket.

Potozky szürke világában a kilátástalanság uralkodik. Az ábrázolt generáció nem tud mit kezdeni a készen kapott szabadsággal; azzal, hogy saját magával (saját céljaival vagy céltalanságával) folyamatosan szembenézni kényszerül. A regény szereplői (az elbeszélő barátai,

Magvető Kiadó, Budapest, 2015

kályhája is. Más éra, másfajta nyomorúság, de a tsz-ek és talponállók közege szinte felüdülésként hat a kapcsolati válságok után – a *Két összeillő ember* földszagú romantikája még vicces is, a *Vödör* egyszerű, hiátusos párbeszédeiben és brutalitásban pedig Móricz *Barbárokját* idézi meg.

A vidéki kitérő után aztán a történetfolyam visszatér a kivájt mederbe, de már némileg csendesülve. Az ötödik fejezet részben az unott, de elviselt közös élet mementója, ahol mindkét fél hozzágyengül a megszokott keretekhez – részben az öregkori magányé, amiből csak a halál jelent kiutat. Az *Elem* például egy idős házaspárról, az együtt eltöltött évtizedekről kaparja le az idilli mázat. „Ültek. Kevés dologra emlékeztek. Inkább olyanokra, amik akkor történtek, amikor még nem kötötték egymáshoz az életüket. Nem emlékeztek, hogy valójában hogyan is öregedtek meg, hogy szerették-e egymást, vagy sem.”

Háy végigpróbál minden lehetőséget, hogy igazolja a már a kötet elején ismert tézist, a boldogság lehetetlenségét. Kérdés, hogy mit kezdhetünk az elszánt bizonyítással, és a szerző miért szentel egy egész kötetet neki. Újra, hiszen ezt már megírta az *Egymáshoz tartozók* történeteiben, és két mondatba sűrítve a *Szólj* című versben is „Szólj, hogy szeretsz. / Vagy adj vacsorát, / ha mégsem”. Ennél pontosabban, koncentráltabban nem is lehetne megmutatni egy elcseszett házasságot – és ehhez a tömörséghez képest tűnik önismétlőnek és soknak a *Hozott lélek*. Megrendíteni, szívbe markolni – ha ez volt a cél – hatásosan csak egyszer-kétszer lehet, de az olvasó oldalanként nem élhet át katarzist, legfeljebb szorulása lesz a sok bánattól.

És ha már szorulás, jogos lehet a kérdés, hogy a művészetnek célja-e megnyomorgatnia a befogadót, hogy csak az a tartalmas alkotás, ami egyben kellően nehéz és fájdalmas is? Friss házasoknak, szerelmeseknek mindenesetre ne adjuk ajándékba Háy kötetét, ha csak nem így szeretnénk ellőni az esküvők savanyú, ezerszer elsütött poénját: „Neked se legyen jobb, mint nekem.”

A sematizált, névtelen szereplők miatt a novellák füzérszerűen egybeolvashatóak. Háy dísztelen, lecsupaszított narrációja átjárhatóvá teszi a történeteket, hiszen a *Hozott lélek*ben amúgy sem az egyén az érdekes, hanem az adott élethelyzet és az abban meghozott döntés. Egyedül neveljem fel, vagy vetessem el a szeretőmtől megfogant gyereket? Küzdjek az évek óta vegetáló házasságomért, vagy dobjam ki a férjem/feleségem, az új élet reményében? Ígérjem, hogy mindig szeretni foglak, ugyanazokkal a szavakkal, ahogy az előző kapcsolatban tettem – és meddig fogsz hinni nekem?

Jó válasz nincs, a *Hozott lélek* legalábbis nem kínál ilyent. Háy láthatóan nem is érdekelt a feloldásban, az *Apja lánya* című elbeszélésben pedig szabályosan ítéletet mond, kizökkenve az arctalan elbeszélő státuszából. „Minden feleség ugyanolyan, ahogyan minden férj is ugyanolyan, minden kapcsolat ugyanoda fut ki, hogy már csak azt érzi az ember, hogy kibírhatatlan a másik mellett élni, hogy minden perc fogság abban a lakásban, amit olyan boldogan rendeztek be, valamikor”.

A szeretet lehetősége pillanatokra villan fel a könyvben, jellemzően a szülő-gyerek kapcsolatát bemutató mesenovellákban – szerencsére ezekből minden fejezetbe jut egy-kettő. Ilyenkor lehet fellélegezni, az elalvás előtt, kirándulás közben elmondott meséken csak átsejlik a felnőtt élet nyomorúsága. A Szürke Tündér álnokságai legyőzhetőek, a természeti erők megbüntetik a kapzsiságot, a szerelem örökké tart – biztatnak a történetek, de Háy azért itt sem fékezi magát, a *Ciprián, a repülő barát*ban némileg közhelyesen leplezi le a mesemondást is. „Ami valójában történt, mondta az apa, az tulajdonképpen unalmas (...) Ha nem volnának mesék, ha nem álmodnának történeteket az emberek, mindenki olyan földhöz ragadt lenne, mint a kő.”

A *Hozott lélek* három, hangulatában és tematikájában is összetartozó fejezete után kissé elüt a negyedik, amiben Háy áttemelt vidéki történetei szerepelnek, köztük a *Gézagyerek* és a *Papi Jóska*

Katje barátnői, a „csibék” is) sodródni az árral, kocsmából kocsmába, részegségből részegségbe és saját, sokszor megépített, kitalált tragédiáikba, önsajnálathoz menekülnek. „(...) hideg van, hányni kell, de nem, minél messzebb innét, a kapukilincs fagyos, ragad a bőrömhöz, dolgozik a gyomor, locss, tovább, át az árkon, csípés a torokban (...) menjél vissza Kullerhez, mondom Katjének, és szaladni próbálok és magamban könyörgök, hogy ne vegyen komolyan, tiszta hülye vagy, hallom Katje hangját és érzem, hogy átkarol, hazugság az ölése, most viszont jó, hagyom (...) szorítom a körömmel, de a kezem már nem mozdul, mintha olvadna a fém a tenyeremben, a meleg, puha, egyedül ez az enyém, az enyém, az enyém.”

Az elbeszélő be is ismeri önmagának, hogy a fájdalom, a félelem az, ami leginkább hasonlítani tud az élethez. „(...) igazából a félelem és a reszketés a mi valódi létállapotunk, ez az idilli üresség pedig csak illúzió, amiből jobb minél hamarabb visszazuhanni a szarba, hacsak nem akarjuk, hogy ideiglenessége a kelleténél jobban fájjon.”

A regény sodró lendületű, az események úgy pörögnek, mint a csibék a tablettáktól a vidéki buliról hazafelé. Még a párbeszéd is sietnek, szaladnak, ki sem emelkednek a leíró, monologizáló részekből. A gyors ritmusban elmélázni nehéz, abból néha csak az ügyesen megkomponált szimbolika veti ki az olvasót. A főszereplő tigriscsikokat karmol a bőrébe, Katje hátán egy macskát ábrázoló tetoválás díszel. A tetoválást Katje exbarátja, Ikon készítette, így a fiú rábeszéli Katjét, távolítsa el a tetoválást, ezzel csupaszítva le a múlt jeleit a testéről. A lány bele is megy ebbe, majd később, egy féltékenységi roham következményeképpen mélyen beleharap a fiú bőrébe. „Nem számít, gondoltam, van ilyenből elég rajtam. Csak azok tigriscsikok. Nem oroszlanmarások. De nem baj, elmúlik. Vagy nem.” Ez a finom és tetszetős szimbolika azonban nem tud kárpótolni a regény hiányosságaiért.

A legtöbb recenzió fontos, érzékletes, újító erejű műnek nevezte az *Élest*. Az olvasók is láthatóan magukra ismertek a szövegben, sokan fogalmazták meg a véleményt, miszerint ez a könyv rólunk, fiatalokról szól. Talán nem túlzás azt állítani, egyetlen elmarasztaló(bb) kritika született a regényről, Tamás Dénes a szöveg hibáiról írt elemzést a kolozsvári Helikon számára.

A kritikus fontos regénynek tartja, ugyanakkor elnagyoltnak, elcsúszottnak érezte a művet, és úgy véli, bár a téma, az ötlet jó és újszerű, a szerzőnek nem sikerült igazi mélyfúrásokat végeznie. Az elnagyoltság véleményem szerint elsősorban az elbeszélő jellemének kidolgozatlanságában és a sok esetben logikátlan reakcióiban érhető a leginkább tetten. A főszereplő hangsúlyozottan pszichológus hallgató, mégsem érezzük, hogy az elbeszélő pszichológiai szemüvegen keresztül is reflektálna önmagára vagy az őt körülvevő világra. Nehezen artikulálható, mi is tulajdonképpen az elbeszélő fájdalmának origója. Bár Tamás Dénes azt a szöveg egyik erényének tartja, hogy az önpusztítás, öncsonkolás különösebb magyarázat nélkül marad a regényben, az véleményem szerint mégis zavaró, hogy megnevezhetetlen marad, mi is a két főszereplő problémája a nagybetűs élettel. A bénító erejű szabadság, a kilátástalanság, a tévelygés, a szorongás valóban jellemzői lehetnek az ábrázolni kívánt generációnak, megfelelő (valós) indokok hiányában azonban inkább tűnik minden nyavalygásnak, mint valódi szenvedésnek. Az elbeszélő beszámol gimnáziumi éveiről, első komolyabb szerelmi csalódásáról, tudható, hogy szülei (és a barátaival, haverjaival is) felszínes a kapcsolata, mégsem érezhető át igazán a főhős személyes tragédiája, nem gördülnek elé igazi akadályok. Pontosan olyanná válik így, amilyennek az idősebb generáció láttatni szeretné az ifjabbakat: küzdeni nem akaró, nyavalygó monitorbámulóvá.

Ha generációs regénynek szeretnénk olvasni a könyvet, nem lesz nehéz dolgunk. Potozky sok esetben túlzottan is szájbarágós mondatokkal ecseteli a nemzedék jellemző sajátosságait. Nem annyira az válik kétségesé, hogy valóban ilyen-e az Y-generáció, hogy valóban őrzöngésig isszák-e magukat kétségbeesésükben, hogy valóban önpusztítók, önbántalmazók-e, és egy fikciós szövegtől nyilvánvalóan nem is várhatunk szociografikus pontosságú leírást, a regény akaratlanul is nagyít, túloz, a stílus a megjelenítés módja azonban nem segít sem abban, hogy elmerüljek benne, sem abban, hogy elhiggyem: ez tényleg az én generációm regénye.

„Teljesen elszigetelődünk a külvilágtól, a lakbért meg a rezsit is alig bírtuk összekuporgatni, nemhogy internetet köttessünk be, olyan ritkán néztük a Facebookot, hogy azt is elfelejtettük, milyen az élet.” Az ehhez hasonló mondatok

gyakran teszik modorossá, erőltetetté a szöveget, míg más helyeken pont azokat a megkomponált, mégis groteszk képeket kapjuk vissza, amelyeket a szerző novellisztikájában megszerettünk. „Katje azt mondta, csótányok, voltak náluk is odahaza a raktárban, és hogy eddig valószínűleg azért nem láttuk őket, mert hibernálódnak és csak tavasszal jönnek elő. Mindig ugyanarra a helyre szartak, reggelente tucatnyi hosszúkas piszok sötételt a szalagparkettán, éjjelente pedig Katje szerint felmásztak az arcunkra, s míg mi aludtunk, ők kiitták a szemünkből a könnyet.”

Furcsa kettősség jellemzi tehát Potozky László első regényét. Láthatóan tehetséges prózaíró műve, de az artikulálatlan apátia időnként hitelenné, a túlartikulált bölcsesletek, részeges sztorik, bódult őrzöngések olykor erőltetetté teszik a szöveget. Néhány kifejezetten erős résztől eltekintve számomra igazán meghatározó, mély olvasmányélményt nem tudott okozni az *Éles*, bár valóban jelentős témát dolgoz fel, és ez a téma minden bizonnyal egy új irány a kortárs magyar irodalomban.

Út menti korpusz (1999; olaj, szén, vászon; 120x140 cm)

► ERDÉSZ ÁDÁM

Szép játék, joga bonito

Egressy Zoltán: *Lila csík, fehér csík*;
Gazdag József: *Egy futballfüggő naplójából*

Irodalmunkban ma már egész vonulatot képeznek a futballpróza körébe sorolható írások. Novellák, esszék, tárcák, a szerzői látszólag a fociról mesélnek, ám a valóságban egészen másról írnak: szenvedélyről, tragikus bukásokról vagy éppen soha nem teljesülő álmokról. A pályák világát belülről ismerő írók – Esterházytól Sajó Lászlóig – pontosan tudják, hogy a futball-univerzumban minden megvan, ami fontos a világban. A szurkoló a tribünön páratlan intenzitással éli át a Biblia, a görög-római mitológia archetipikus, nagy történeteit, mégpedig úgy, hogy a társadalmi státust felülírva, része lesz egy közösségnek. A fociban se szeri se száma a jobbnál jobb témáknak, innentől minden a szerzőn múlik...

A minőségi futballpróza az elmúlt évben két számottevő kötettel gyarapodott: Egressy Zoltán *Lila csík, fehér csík* címen Törőcsik Andrásról vagy inkább a maga gyermekkoráról és felnőtté válásáról írt regényt. Az újságíróként és prózaíróként egyaránt ismert Gazdag József pedig 2005 és 2014 között megjelent tárcáiból adott közre válogatást. Más műfaj, eltérő nézőpont s mégis ugyanannak a világnak a metszeteit látjuk. A legnagyobb különbség az, hogy Egressy – annak ellenére, hogy végigköveti Törőcsik András sorsát – a futball világra közvetlenül mégsem reagál. Gazdag a hétről hétre írott tárcái többségében ugyancsak a pálya fehér vonallal kijelölt határát átlépve messze futtatja gondolatait, de sokszor – főként a 2014-es világbajnokság idején született cikkekben – közvetlenül ír a fociról.

Egressy Zoltán *Sóska, sült krumpli* című darabjával már megmutatta, mennyire mélyen ismeri

a futball világát, s azt is, hogy ez az érzelmekkel telített sűrű közegek milyen kiváló forrás az író számára. Egy régi *Élet és Irodalom*-beli esszéjében pedig felidézte első számú kedvencét, Törőcsik Andrást. A könyv megjelenése után adott interjúból tudjuk, hogy kiadó-jának vezetője, M.

Nagy Miklós ajánlatta neki a „Törőcsik-témát”. Egressy sportkönyvet nem akart írni, írt helyette a maga gyermekkoráról, a foci, az Újpest és mindezek között a Törőcsik iránti rajongásának történetéről. A rajongás kialakulásáról, természetrajzáról és a lassú távolodástól, azaz a felnőtté válásról. Mivel a gyerekkor első számú eseménye Törőcsik András volt, a személyes történetbe szervesen beleszőődik az Újpest – akkor még Dózsa – legendás játékosának élettörténete. No, de Törőcsik, amellett, hogy kétségtelenül zseniális játékos volt, a kudarc, a bukás tragikus megtestesítője is. Sorsát Egressy helyenként az eleve kudarcra ítélt magyar sors alaptípusaként mutatja be. Éppen ezen a ponton kezdődik a regény: a szerző azt a Zalacsány környéki helyet keresi, ahol Törőcsik 1979 júniusában

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015

súlyos autóbalesetet szenvedett. Ezt a pillanatot tekinti a tragédia végső megpecsételésének: „Tizenkét éves vagyok, pontosan tudom, hogy mindennek vége. És már másodszor van vége. Ezt éreztem egy évvel korábban is, az argentin–magyar után. Pedig akkor még csak huszonhárom volt. És most is csak huszonnégy.” S ezután még a könyv elején jön az argentin–magyaron való kiállítás története, amely normális esetben nem lenne életre szóló tragédia. Fontos meccsen egy fiatal játékos a mérkőzés utolsó perceiben – nagy nyomás közepette – rossz döntést hozott, kiállították. Majd tanul belőle, legközelebb nem ugrik be a provokációnak. De nem így történt, a túlpörgetett közvélemény, s főként a véleményformálók nem akartak szembenézni a valósággal. Ha nincs diadal, akkor bűnbak kellett. Ez a szerep viszont a mentálisan nem túl erős úpesteri fiút megroppantotta.

Innen indulunk. Egressy Zoltán három időszakot egymásba csúsztatva építette fel történetét: a maga gyerekkorát, Törőcsik történetét és jelen – a megírás, a kommentárok – idejét váltogatva formálta meg regényét. A jelen időszíkjába illesztett különféle kommentárok még reflektáltabbá teszik a szöveget. Egy kilencéves kislány a nagypapa kivis a kettős rangadóra, egy nála valamivel idősebb unokatestvére megmutatja neki a Dózsáról összeállított albumait, s azután felfedez egy fiatal játékos, aki mást csinál, mint a többiek. Kiszámíthatatlan, észrevesz olyan lehetőségeket, amelyeket társai nem, aki valóban játssza a futballt. Maga Törőcsik is ezt mondta: „...hogy mit szerettem akkoriban? Játsszani, magamban mindig mosolyogtam, ha felém szaladtak, és nem tudták elvenni tőlem a labdát...” Ez éppen elég a rajongás kifejlődéséhez. A rajongó meccsre jár, kivagdossa a kedvencéről szóló cikkeket és beragasztja az unokatestvérétől örökölt albumba, a gombfocimeccsen vele rúgja a legtöbb gólt. De nem keresi a személyes kapcsolatot, mert a maga által formált kép a valóságosnál szebb és az eredeti aligha lenne olyan tökéletes, mint az idol. Egy gyerek számára a világ megkettőződését jelentheti az ilyen rajongói státus. A jelen időszakában megfogalmazott kommentárokban a szerző is felveti ezt a lehetőséget: „Nem tudom így utólag, nem színtiszta menekülés-e nekem akkoriban a foci, az Újpest, Törőcsik, egy virulens, ünnepélyes, boldogságos másik élet...” A kérdésen töprenghetünk magunk is, hiszen mind a gyerekkor, mind a jelen időszakában felvilágnak a gyermekkor szereplői, szülők, nagyszü-

lők, más közeli rokonok. S ha egy-egy megjegyzés utal is a szörnyű hatodik, a szörnyű hetedik osztályra, nem olyan világ volt ez ahonnan menekülni kellett volna. Kedves, jó emberek a szereplői, középpontban a szelíd, kék szemű édesanyával, aki még a Fradinak lőtt gólokra is nagyon tud örülni, hisz fiának ez okozza a legnagyobb boldogságot. De mégis, ott van a rajongott játékos, egy, a képzeletben – legalábbis rövid időre – tökéletessé csiszolható idol.

Mert a rajongott Törőcsik csak a képzeletben volt tökéletes, maga Egressy is azt mondja, sokkal inkább nagy pillanatait voltak, mintsem nagy meccsei. Huszonnégy éves koráig lepörögtek legjobb évei, utána jöttek sorra a bajok: sérülések, botrányok, gyengeségek. Majdnem mind egyben volt valami véletlennek látszó elem, az 1979-es balesetet is el lehetett volna kerülni, ha Zalaegerszegről a csapatbusszal jön haza, nem keredztek át egy barátja autójába, hogy hamarabb otthon legyen s élvezhesse a szabadságot. Jöttek sorra az ügyek, a bajok, ahogy telt-múlt az idő, egyre nehezebben állt fel utánuk. Egressy újra és újra visszatér az okokra, legpontosabban a közegről beszél. Arról, hogy vajon mi várható egy olyan közegtől, amelynek legfontosabb meghatározója az önbecsapás. Az önbecsapás első számú szimbólumának a „az évszázad meccsének” kikiáltott londoni 6:3-at tekinti. Mi volt ez az összecsapás a valóságban? Egy barátságos mérkőzés, ami semmit nem döntött el, ellentétben a VB-döntővel, a kupafinálékkal. S ez a közeg valóban predesztinálta Törőcsiket a bűnbak szerepére. A sikeres periódusokban ő testesítette meg a reményt, s amikor Argentínában, majd másutt a fontos meccseken jött a menetrendszerű vereség, őrá lehetett leginkább rámutatni, amikor a csalódott tömeg haragját kellett csillapítani. Ő állította ki magát, ő nem hajtott eléggé, ő volt, aki miatt a sokaság nem érezhette győztesnek magát. Pontos diagnózis, bár Egressy Zoltán tartózkodik társadalmi kiterjesztésétől, de a felrajzolt modell tágabb kontextusban is érvényes.

A főhős gyengeségeiről kevesebb szó esik, a legtöbb, pontosnak látszó pszichológiai megállapítás egy eleve ironikus távolságtartással zárójelbe tett számmisztikai indítatású fejezetben olvasható. A gyengeségek a rajongó lelkét megsebző fájdalomként jelennek meg. Az első flegmán mellérúgott tizenegyes, a bemelegítés nélküli pályára lépés utáni húzódás és a többi hasonló

eset, mind-mind egy lépés a távolodás, a felnőtté válás útján, amely az érettségi idejére nagyjából le is zárul. Azért persze nem lehet ezt az egészet csak úgy elengedni, dokumentálja a könyv és különösen az utolsó előtti fejezet, amelyben a zalacsányi baleset után lejtőre került sors lehetséges ellentétét is elmeséli az egykori rajongó: nincs baleset, elutazhat a világválogatott meccsére, nem jön haza, Benfica, Barcelona, majd még ereje teljében katalán nyelven bejelenti – Egressy mindenre figyel, aprólékosan –, hogy az Újpestben szeretné befejezni. Gyönyörű.

Egressy Zoltán teljes Töröcsik-pályarajzot adott, ahogy a maga gyermekkorának, felnőtté válásának rajza is teljes. Ám a Töröcsik-portré alighanem sokkal szebb a valóságosnál, mint amikor a kamara elé egy, a valóságot megszépítő szűrőt tesznek. Amikor a regényben említett egyik-másik meccset visszanéztem, a Google feldobott egy szakállas Töröcsik-képet. A szerző is említi, hogy amikor meghalt édesanyja s még jobban elengedte magát, a frissen növesztett szakállával úgy nézett ki, mint egy hajléktalan. A kép ennél több, ott van a nyers dráma: a labdát laza könnyedséggel vezető, lobogó hajú szőke focista helyett egy perifériára csúszott öregembert láttam. Egressy Zoltán ennél brutális zuhanásnál sokkal szebb történetet írt, de így van ez jól, hiszen ez az ő Töröcsik Andrisának a története, sőt, az ő története. Regény ez, különös, szinte kizárólag valóságelemekből szőtt fikció.

Egressy Zoltánnál Töröcsik alfa és ómega, érdekes megnézni, hogy egy másik futball-univerzumban hol találjuk őt. A másik világ Gazdag József és szinte határtalan. E prózavilág megteremtője egyaránt otthonosan mozog a szlovák járási bajnokság és az európai csúcsligák meccsein, éppúgy ismeri a felsőszeli pályát, mint a Real Madrid, a Chelsea vagy éppen Millwall stadionját. Nos, az ő „futballfüggő naplója”-ban Töröcsik neve mindössze egyszer fordul elő. Az az egy említés az Egressy Zoltán könyvének címlapján megörökített pillanatot, az argentinai kiállítást idézi. Úgy tűnik, Egressy a legmaradandóbb pillanatot emelte ki.

Az első kötete után Bródy-díjjal jutalmazott Gazdag József most megjelent írásainak többsége eredetileg a pozsonyi *Új Szó Focitipp* című mellékletében látott napvilágot. Az akkori aktuális témák által ihletett tárcák voltak a melléklet vezércikkei. A hajdani focimellékletek nyitó

cikkeinek javát válogatta kötetébe Gazdag József. Három-négyflekkés írások, még rövidebb is akad köztük. Keveseknek adatik meg a sajtót hívtasszerűen tápláló írók és újságírók közül, hogy napi- és hetilapokba írt tárcáik állják az idők próbáját, s évek múltán összegyűjtve, nemcsak, hogy nem fakulnak meg, hanem távlatosabb értelmezési horizontokat nyitnak meg. Gazdag József ezek közé a szerencsés szerzők közé tartozik. A tárcák írására indító hírek egy része mára már elvesztette jelentőségét, da maga az írás nem, mert a szerző a fociról szólva másról is beszélt. Arról, hogy milyen érzés egy falusi pályán néhányadmagunkkal szurkolni s azt érezni – vagy inkább azt képzelni –, hogy ez ugyanaz, mint a Chelsea–Liverpool. Máshol épp a kontraszt adja a cikk drámai erejét. Például az, hogy milyen szomorú visszatérni egy El Clásicóról: „Ócska stadionok ócska tribünjein éljük életünket, de éjjelenként mindig ilyen meccsekről álmodunk, négygólos El Clásicókról a barcelonai Camp Nouban, százezer néző előtt.” Avagy nem költészet-e az, ha valaki arról ír, hogy a szíve közepében ott maradt egy rég megszűnt csapat, történetesen a VSS Kassa. Mellesleg a kassai születésű szerző a futballra is úgy tekint, mint a kisebbségi lét egyik fontos színterére, így aztán az olvasó apró történeteken keresztül meglehetősen pontos képet kap a felvidéki magyarság pillanatnyi helyzetéről.

Nem teljesen egységes színvonalú a kötet, ha hétről hétre kell írni, nem is lehet mindig sziporkázni a pályán. Olykor jó, ha egy szellemes asszociációval vagy egy sikerült záró bekezdéssel x-re kihozzuk a kötelező heti penzumot. De nem tartom hibának, hogy gyengébb szövegek is bekerültek a válogatásba. Az összkép így teljesebb és árnyaltabb, a sikerült klasszikus – El Clásicó – tárcák kárpótolják az olvasót.

Gazdag József igen pontos címet adott kötetének, a szerző igazi futballfüggő, pont olyan, amilyennek Nick Hornby a *Fociláz*ban megrajzolta a függőket. Élete – legalábbis a cikkek írása idején – a futball köré szerveződött. Például egy hétvége úgy indul, hogy Vágfüzes–Megyerics, majd a szünetben átugrik a Komárom–Bős meccsre, hazatérve még sikerül elkapnia a tévében az Arsenal–Hull Cityt, este élőben egy Dunaszerdahely–Rózsahegy, s utána még meg lehet nézni valamennyit egy elsőligás olasz meccsből. A vasárnap ugyanígy folytatódik. Ez a program még akkor is figyelemre méltó, ha tulajdonképpen

munkáról volt is szó, hiszen Gazdag József sportújságíróként működött. Szerencsére így minden érdekli, ami a futball körül történik. Gazdag írásai annyiban különböznek a futballpróza jellegzetes irányzatától, hogy nála nincs nosztalgia, stilizált elemelés, minden élesben a fociról szól – ám írásainak távlatot ad, az aktuális témát társadalmi, irodalmi vagy éppen filozófiai kontextusba helyezi. A sokszor feltett kérdésre – „mit lehet nézni a focin naphosszat” – válaszolva maga is beszél arról, mit lát a futball mögött: „Hogy mit? Ami mögötte van. A mesét, a mítoszt, a me nekülést. Ezt adja meg a művészet. Ezt adja meg a futball. Az ártatlanság illúzióját. Kiszakít a valóságból, felszabadít, elröpít. Jó messzire. A gyermekkor világába. Vagy még azon is túl. A teljesség felé. Törd át a gátjaid, a világ legyél te magad. Felledkezz bele a játékba, cselezz bal lábra, mint Messi, és üvöls hangosan a gólnál – a futball legyél te magad!” Az igazán jól sikerült tárcákban Gazdag Józsefnél mindig ott van a „mögött”. Egy Barcelona–Real Madrid meccsről szóló beszámolóban sokkal hangsúlyosabb helyet kap a különleges feszültséggel járó összecsapás történeti-társadalmi okainak magyarázata, mint maga a mérkőzés. A szlovákiai falusi meccset idéző írások hű tükröi a magyar kisebbség helyzetének is. A pálya széléről magyar–szlovák keveréknnyelven bekiabált mondat felér egy nyelvhasználatról szóló tanulmánnyal. S van olyan írás is, ahol a foci valóban csak kiindulópont: a kidobott *Képes Sport* kötetek láttán a határon túli könyvtárak, a magyar könyves kultúra pusztulásáról beszél. Nem vidámabb a párhuzamos történet sem, amikor a *Nemzeti Sport*ért a magyarországi Komáromba okmányok nélkül átballagó szerzőt a magyar rendőrök tartják őrizetben, amíg Pozsonyból nem igazolják.

S hogy Gazdag a futballt ilyen sokrétű kontextusba illeszti be, könnyed, gyors asszociációkra teremt lehetőséget, az eredmény szórakoztató, szellemes tárcák sora. A pápaválasztás idején született egyik, *Focitipp* élére kerülő írás

így kezdődik: „Kedves Úristen! Először is, hadd gratuláljak az új pápához! Mivel Eckhart mester miszticizmusán és progresszív támadó futballon nőttem fel, nagy öröm számomra, hogy... végre egy valódi, intelligens argentin futballszurkolót neveztl ki anyaszentegyházad élére.” S ha már megszólította, el is beszélget vele arról, mit lehetne tenni a bundamaffia ellen, óvatosan – a magyar és argentin focistákat említve – tesz némi szemrehányást: „Nem kényeztetesz el bennünket, Uram.” S mivel a magyar–román zártkapus is közel volt, hát megpendített két kérést is. Sajnos, csak az egyik teljesült. Kedvenceim lettek a Fanni-írások is (*Találkozások egy kislánnyal, Karácsony Fannival*), amelyekben a szerző hétéves unokahúga látószögéből varázsolja líraivá a foci amúgy is érzelmgazdag világát.

Mivel a futballfüggőt minden érdekli, ami a focival kapcsolatos, hát az üzleti és gazdasági jelenségeket is vizsgálja, például azt, hogy ez nagyszerű

játék miképpen vált a szórakoztatóipar részévé, mikor jött el az a pillanat, amikor már fontosabb volt David Beckham reklámhordozóként funkcionáló külseje, mint az, sikerül-e a beadása. A tárcák, elemzések mellett regisztrálhatunk egy határozott publicisztikai vonalat is. A publicisztikai jellegű írásokban a szurkoló személyiségi jogainak megsértése (*A Nagy Testvér mindent lát*), a Csatáry-molinóhoz hasonló elfogadhatatlan jelenségek (*Oly korban éltem én e földön*) ellen emeli fel a szavát, nagyon határozottan.

S a végén még egy fontos momentum. Szeretném kiemelni a szerző csilhatatlan realitásérzékét és tűpontos valóságismeretét: könyvében a Fradit tizennégyyszer említi, az Újpestet háromszor. Hát, ez a helyzet. – Nem csupán ezért, de az idei Európa-bajnokság idején nagyon szívesen olvasnám a meccsekről Gazdag József kommentárjait.

Öröm volt olvasni ezt a két könyvet is – mindkettő szép játék, joga bonito, ahogy a brazilok csinálták hajdanán.

Kalligram Kiadó, Bp. 2015

Az előző számunk tartalmából

Lanczkor Gábor, Szepesi Attila, Vári Fábián László, Farkas Wellmann Endre, Fecske Csaba, Gyukics Gábor, Birtalan Ferenc, Kürti László, Sokacz Anita, Hegedűs Gyöngyi versei

Hegedűs Ágota, Józsa Péter, Gulisio Tímea prózája

Ferdinandy György köszöntése (Szakács István Péter, Kiss László)

Orbán János Dénes: Szabadság, kolbász, szerelem (fűszeres, füstölt vígjáték)

Kritikák Vári Fábián László, Szvoren Edina, Danyi Zoltán, Spiró György, Ködöböcz Gábor kötetéről

Bárka-díj

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2003-tól Kiss György szobrász- és éremművész kisplasztikája egészíti ki.

Az elmúlt tizenhárom év díjazottjai között olyan jeles hazai és határon túl alkotók szerepeltek, mint például Bogdán László, Csehy Zoltán, Egressy Zoltán, Fekete Vince, Gécsi János, Grendel Lajos, Iancu Laura, Kiss Judit Ágnes, Markó Béla, Nagy Gáspár, Podmaniczky Szilárd, Szepesi Attila, Szilágyi Zsófia, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tóth Krisztina, Tőzsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Vári Fábián László, Zalán Tibor.

A 2015. év díjazottjai:

HALMAI TAMÁS költő, kritikus:

Tündérevangélium – Haikuesszé Fodor Ákosról – 1. szám;

A fény útja, Bábok, A tejút vándorai, A szeretet meséje (versek) – 1. szám, Papírhajó;

Origó, Tengely nélkül, Cseresznyevirág, Varázserő, Mi a szerelem?, Egymás, Lehunytt ember (versek), Asztalizen (jegyzetek) – 4. szám;

Leszel az angyalom, A király koronája (mesék) – 4. szám, Papírhajó;

Hűség a változáshoz – Megjegyzések Bertók László költészetéhez – 5. szám.

ORBÁN JÁNOS DÉNES költő, író:

A Lagarfljótsormurinn, Boczi boczi szürke, avagy az magyar szürkemarha ditsérete, A szürkemarha szalámi ditsérete (versek) – 4. szám, Papírhajó;

Vezesd még egyszer... (elbeszélés) – 5. szám;

Szabadság, kolbász, szerelem (vígjáték) – 6. szám;

A magyar Faust (Előjáték) – <http://barkaonline.hu/szin hazak/4912-orban-janos-denes--a-magyar-faust---el-jatek>

A Swedenborg kávéház (részletek) – <http://barkaonline.hu/szepirodalom/17-pr/4990-a-swedenborg-kavehaz---reszletek>

Kedves Szerzőinknek szívvel gratulálunk, és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztési fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.